

27 ต.พ.

การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม
ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

มณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์

ถกนันทนาการ
จาก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2545

ISBN 947-04-1557-1

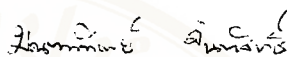
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วพ
ส 122 ก
2545
ด. 2

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

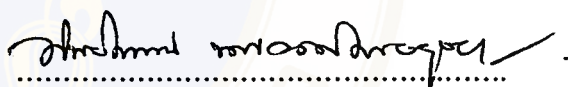
การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม
ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

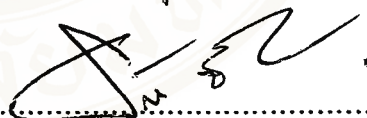
นางสาวมณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์
ผู้วิจัย

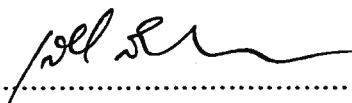
อาจารย์ ดร.แคลพัฒน์ ยศธร ค.ค.
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

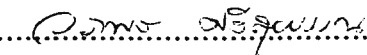
รองศาสตราจารย์ทิพย์พรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา C.A.S
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์รัชชัย ชัยจิรฉายากุล Ph.D.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์เลียงชัย ลิมล่อมวงศ์ Ph.D.
คณบดี
บัณฑิตวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์วราพร ศรีสุพรรณ ศษ.ม.
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา
คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม
ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดลอมศึกษา

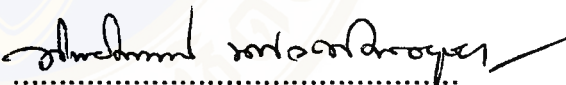
วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2545

.....

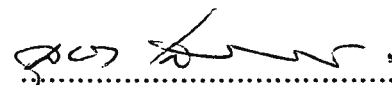
นางสาวมณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์
ผู้วิจัย

.....

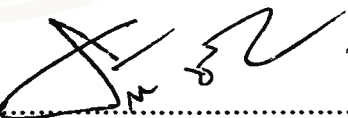
อาจารย์ ดร. ชลพัฒน์ ชคร ค.ค.
ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

รองศาสตราจารย์ทิพย์พรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา C.A.S
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

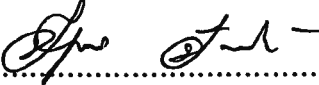
นางอุษา เกียรติชัยพิพัฒน์ M.Sc.
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

รองศาสตราจารย์รัชชัย ชัยจิรฉายากุล Ph.D.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์เกียรติยศ ถิมถ่อมวงศ์ Ph.D.
คณบดี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล

.....

รองศาสตราจารย์จิราพร จักรไพวงศ์ สค.ม.(สิ่งแวดล้อม)
รองคณบดี ปฏิบัติราชการแทนคณบดี
คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก อาจารย์ ดร.คลพัฒน์ ชศรร
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์, รองศาสตราจารย์ทิพย์พรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา และรอง
ศาสตราจารย์รัชชัย ชัยจิรฉายากุล คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาให้คำปรึกษา
แนะนำตลอดจนพิจารณาตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆในงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์และถูกต้อง
และขอขอบพระคุณ คุณอุษา เกียรติชัยพิพัฒน์ ที่ได้สละเวลาอันมีค่า เป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบนมัสการขอพระคุณ พระธรรมราชานุวัตร (หลวงเตี้ย) รองเจ้าอาวาสวัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่กรุณาสนับสนุนให้ยืมทุนเพื่อการวิจัยบางส่วน

ขอขอบคุณอาจารย์วินัย รอดจ่าย , ผอ.บวรเวท รุ่งรุจี และ ผอ.พิสิฐ เจริญวงศ์ ที่กรุณาเสีย
สละเวลาอันมีค่าให้คำแนะนำปรึกษาการผลิตคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ตลอดจนการประเมิน
ผลคุณภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล
เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์การท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย พ่อเผือ แม่ฝาด
ชาวสุโขทัยผู้ใจดี ที่กรุณาให้ที่พักในช่วงการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น นักท่องเที่ยวทุกท่าน ตลอดจนผู้
ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ผู้วิจัยไม่ได้เอ่ยนาม และได้มีส่วนในการสนับสนุนเพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง
ไปด้วยดี ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตากรุณาเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณคุณชาญชัย ศรีสุธรรม, คุณจุฬาทิพย์ ถาวรรัตน์, คุณพรชญา ผาสุขดี, คุณวสันต์
กองโสภี, คุณปริญญาภรณ์ วรารัตน์ พีจิน พีจุ่ม พีนิก ติ๊ก สุ บุ่ง เอ้ ทอม ที่มีส่วนช่วยเหลือ
และเป็นกำลังใจในงานวิจัยครั้งนี้

ท้ายสุดนี้ คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบแต่บิดามารดา พี่สาว
และน้องสาวของผู้วิจัย ที่ให้ความรัก ความเอาใจใส่และส่งเสริมทางการศึกษาแก่ผู้วิจัยตลอดมา

มณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์

4137787 SHED/M : สาขาวิชา : สิ่งแวดล้อมศึกษา ; ศษ.ม. (สิ่งแวดล้อมศึกษา)

คำสำคัญ : คู่มือท่องเที่ยว / แหล่งศิลปกรรม / อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

มณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์ : การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย (THE DEVELOPMENT AND TRYOUT OF A TOURIST'S MANUAL ON THE CULTURAL HERITAGE : SUKHOTHAI HISTORICAL PARK, SUKHOTHAI PROVINCE.) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : คลพัฒน์ ชศรร,ค.ค. , ทิพย์พรรณ นพวงศ์ ณ อรุณยา, C.A.S. , ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, Ph.D., 171 หน้า. ISBN 947-04-1557-1

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลองเพื่อสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พร้อมทั้งหาประสิทธิภาพของคู่มือดังกล่าวในด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักท่องเที่ยว คุณภาพคู่มือจากการประเมินของผู้เชี่ยวชาญ และ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่ใช้คู่มือ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเป็นนักท่องเที่ยวที่เข้าเที่ยวชมอุทยานประวัติศาสตร์จำนวน 30 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติพรรณนา แสดงด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ฐานนิยม ใช้สถิติวิเคราะห์ $t - test$ โดยมีการทดลองแบบวัดผลก่อนและหลังการทดสอบ มีขั้นตอนการทำวิจัย 3 ขั้นตอน คือ

- 1) ขั้นตอนการสร้างคู่มือ
- 2) ขั้นตอนการสร้างและพัฒนาคู่มือ
- 3) ขั้นตอนการทดลองใช้คู่มือ

ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังการอ่านหนังสือคู่มือ สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนการอ่านหนังสือคู่มืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นคู่มือที่น่าสนใจ มีความพึงพอใจคู่มือในระดับมาก และส่วนใหญ่เสนอว่ามีความต้องการคู่มือท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในสถานที่อื่นๆ ด้วย และเห็นว่าคู่มือท่องเที่ยวฉบับนี้มีคุณค่าสาระที่เหมาะสมและควรเผยแพร่ต่อไป

4137787 SHED/M : MAJOR : ENVIRONMENTAL EDUCATION ; M.Ed.
(ENVIRONMENTAL EDUCATION)

KEY WORDS : DEVELOPMENT / TOURIST'S MANUAL / CULTURAL
HERITAGE / SUKHOTHAI HISTORICAL PARK

MONTHATIP CHANTHASIT: THE DEVELOPMENT AND
TRYOUT OF A TOURIST'S MANUAL ON THE CULTURAL HERITAGE :
SUKHOTHAI HISTORICAL PARK, SUKHOTHAI PROVINCE.

THESIS ADVISORS: DALAPAT YOSSATORN, Ph.D., TIPPAN NAWAWONGS,
C.A.S., THAWATCHAI CHAIJIRACHAYAKUL, Ph.D. 171 p. ISBN 947-04-1557-1

The objective of this quasi-experimental research was to develop and evaluate a manual on cultural sites at Sukhothai Historical Park. The researcher developed the handbook. The purpose of this research was to compare the tourists' knowledge of Sukhothai Historical Park before and after reading the handbook, to evaluate the quality of the handbook which was assessed by experts and to study the reactions of the tourists about the handbook quality in terms of appearance and presentation. The samples in this research were 30 tourists who had completed of a visit in Sukhothai Historical Park, Sukhothai. Province. Descriptive statistics used for data analysis were percentage, mean, maximum, minimum and mode. A pre-test / post-test design was employed for determining the knowledge increase derived from reading the handbook. The statistical tool used for hypothesis testing was t-test.

The result of the study showed that after reading the handbook, the post-test scores of the experimental group were significantly higher than the pre-test scores at the 0.05 level. The experts evaluated the quality of the handbook as good. These results indicate that the manual increased the tourist's awareness of the necessity of conserving cultural heritage.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่	
1. บทนำ	
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	8
1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบในการวิจัย.....	8
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	8
1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	9
1.6 คำจำกัดความในการวิจัย.....	9
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
2. ทบทวนวรรณกรรม	
2.1 ความรู้เกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	12
2.2 การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.....	31
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับหนังสือคู่มือ.....	40
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	53
3. วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น.....	57
3.2 การผลิตคู่มือ.....	58
3.3 การพัฒนาคุณภาพคู่มือ.....	60
3.4 การทดลองใช้คู่มือ.....	66
3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	70

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4. ผลการวิจัย	
4.1 ผลการศึกษาการผลิตคู่มือ.....	72
4.2 ผลการทดลองใช้.....	73
5. อภิปรายผล.....	88
6. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	94
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	95
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	97
บรรณานุกรม.....	98
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ.....	100
ภาคผนวก ข การวิเคราะห์ข้อมูล.....	101
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	111
ประวัติผู้วิจัย.....	164
EXECUTIVE SUMMARY.....	165

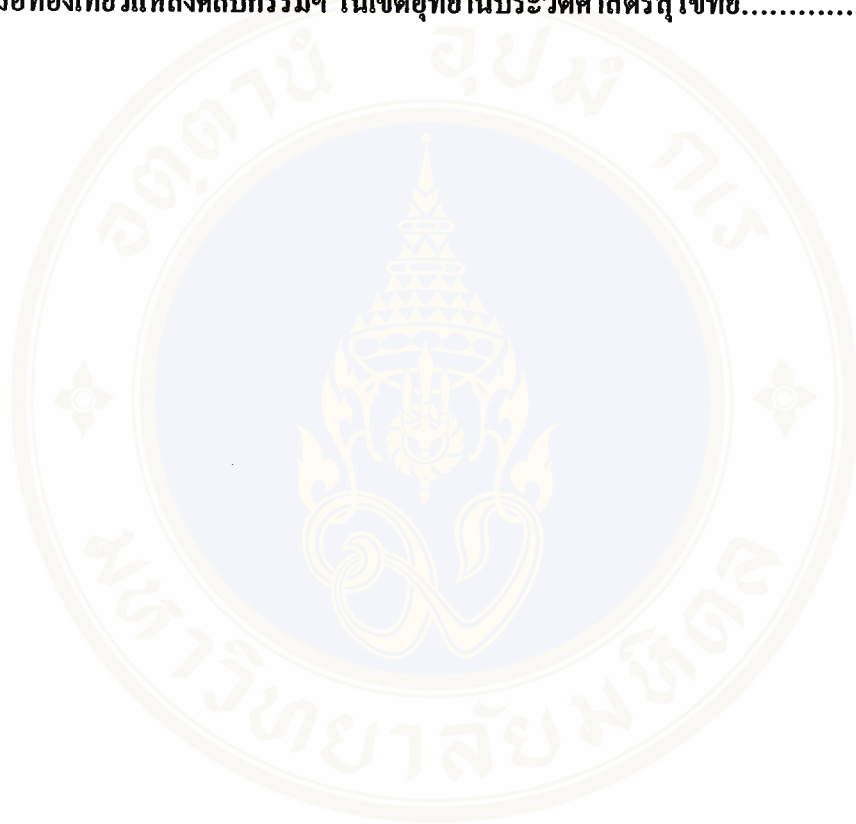

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1. สถิติผู้เข้าชมแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 – 2544.....	6
2. ผู้มาเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	6
3. การประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯของผู้ทรงคุณวุฒิ จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ และฐานนิยม.....	61
4. แสดงความคิดเห็นทั่วไป เกี่ยวกับคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯของผู้ทรงคุณวุฒิ จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ.....	64
5. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการอ่าน คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม.....	74
6. จำนวนและร้อยละ ลักษณะทั่วไปของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง.....	76
7. ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง จำแนกเป็นจำนวนร้อยละและฐานนิยม.....	80
8. ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งศิลปกรรม.....	85
9. ค่าความยากง่าย (P) และค่าอำนาจจำแนก (r) ของแบบทดสอบ วัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้.....	108
10. คะแนนแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการอ่าน คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง.....	109

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1. แผนผังอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	20
2. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เรื่อง การสร้างและทดลองใช้ คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	71

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นชาติที่มีอารยธรรมมานานนับพันปี สิ่งที่ยังบอกถึงการมีอารยธรรมส่วนใหญ่เป็นผลงานด้านศิลปกรรม และความรุ่งเรืองของศิลปกรรมในอดีต ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน เมืองโบราณ แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่างๆ สิ่งเหล่านี้คือผลงานที่บรรพชนได้อุทิศความคิด เวลา และแรงงาน บรรจงประดิษฐ์ขึ้นด้วยความวิริยะอุตสาหะ ดังนั้น เอกถลักษณ์และความหลากหลายของศิลปกรรมจากอดีตในแต่ละยุคสมัยที่ปรากฏอยู่ทั่วภูมิภาคของประเทศไทย จึงเป็นหลักฐานที่บอกถึงความเจริญของอารยธรรมอันต่อเนื่องมาตามลำดับ

ในปัจจุบันความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นต่อศิลปกรรมเป็นไปตามกาลเวลา สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ตลอดจนสภาพสังคมในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง ขยายตัวมากขึ้น ทำให้ก่อผลกระทบต่อแหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ เช่น การขยายตัวของชุมชนรุกเข้าไปในบริเวณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี การขาดการควบคุมการก่อสร้างอาคารในบริเวณแหล่งศิลปกรรม ตลอดจนปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2539) ทำให้แหล่งศิลปกรรมสูญเสียความสง่างาม ขาดความเป็นระเบียบ ปัญหาการรื้อถอนหรือทำลายโบราณสถาน เนื่องจากค่านิยมใหม่ของอารยธรรมต่างถิ่นที่แพร่เข้ามา เกิดวัฒนธรรมใหม่แทนที่วัฒนธรรมเก่าหรือเรียกว่า “การสูญหายทางวัฒนธรรม” ทำให้เกิดการขัดแย้งทางภูมิทัศน์ ทำลายแหล่งศิลปกรรมให้เสื่อมคุณค่า ปัญหาการขาดความสำนึกต่อส่วนรวม โดยการรื้อถอนซากโบราณสถาน ตลอดจนปัญหาการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ฟันบางชนิดที่มีผลทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อเนื้อวัสดุชิ้นส่วนของอาคารศิลปกรรม การกัดแทะจากสัตว์ ล้วนก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมเสียหายต่อตัวศิลปกรรมทั้งสิ้น (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2530)

ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตจนถึงปัจจุบัน ถ้ามนุษย์ยังไม่ให้ความสำคัญต่อปัญหาดังกล่าว ก็จะส่งผลกระทบต่อทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญต้องหายไป ดังนั้น การอนุรักษ์ศิลปกรรมเป็นมรดกของชาติที่มีคุณค่าจึงจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นการอนุรักษ์ทั้งสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ส่วนสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่า ตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น (คารณี อารมณ์พัฒนา, 2533)

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันได้พระราชทานในวันเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง พุทธศักราช 2520 จังหวัดสุโขทัย (กล่าวถึงในสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542) ว่า

"...โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ทั้งหลายนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นอดีตอันรุ่งเรืองของไทยเรา เป็นประโยชน์แก่การศึกษาทั้งในประวัติศาสตร์ ศิลปโบราณคดีและวัฒนธรรม จึงควรที่ทุกฝ่ายจะช่วยกันทะนุถนอม บำรุงรักษาให้ดีอย่าให้สูญหายไป..."

"...โบราณสถานเป็นความภาคภูมิใจของคนทั้งชาติ แม้เพียงอิฐเก่าเพียงก้อนเดียวก็มีค่า ถ้าเราไม่มีสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ชาติไทยเราก็ไม่มีความหมาย..."

กรมศิลปากร (2516: อ้างในศักดิ์ชาย กมขุนทด, 2540) ได้ให้คุณค่าของโบราณสถานว่า "...โบราณสถาน เป็นเครื่องช่วยให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชาติ ควรรู้จักหวงแหน ปกปักรักษาไว้ให้เป็นมรดกของชาติไทยตลอดไป..."

โบราณสถานที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นในอดีตนั้น มิใช่เป็นเกียรติประวัติเฉพาะกลุ่มชน กลุ่มหนึ่ง กลุ่มใดเท่านั้น หากแต่อย่างยิ่งเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีของแต่ละชนชาติ โบราณสถานและโบราณวัตถุจึงนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของชาติซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีสติปัญญา ความคิดและความเจริญรุ่งเรืองของคนในสมัยนั้นได้เป็น

อย่างดี สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตในแต่ละยุคสมัย จากอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอารยธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้เป็นมรดกสืบมา

สุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของแผ่นดินไทย ได้รับการขนานนามว่าเป็นเมืองของรุ่งอรุณแห่งความสุข ซึ่งในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงเป็นที่ยอมรับว่า เป็นยุคแห่งความรุ่งเรืองสูงสุดทั้งในด้านการปกครอง ศาสนาและการดำรงชีวิต

ประวัติศาสตร์สุโขทัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 เห็นได้ชัดจากร่องรอยอารยธรรมในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำยมทางตอนล่าง มีการตั้งชุมชนโดยใช้แควเหล่านี้เป็นแหล่งน้ำสำคัญในการดำรงชีวิต รวมทั้งเป็นเส้นทางการค้า เส้นทางคมนาคมที่ใช้ติดต่อระหว่างดินแดนภาคเหนือกับภาคใต้ ความเป็นสุโขทัยเริ่มจากการตั้งหมู่บ้านในบริเวณลุ่มแม่น้ำ พัฒนาจากหมู่บ้านเป็นชุมชนขนาดเล็กกระจายอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำยม และพัฒนาจากชุมชนขนาดเล็กเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ที่เห็นได้อย่างชัดเจน

ในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงขึ้นสืบราชครองเมือง ทรงปกครองอาณาจักรและกระจายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง สุโขทัยมีฐานะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักร มีอาณาเขตติดต่อถึงเมืองในปกครองใหญ่ เช่น เมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงทางด้านทิศเหนือ เมืองสองแควทางด้านทิศตะวันออก และเมืองกำแพงเพชรทางด้านทิศใต้ รวมถึงเมืองอื่นๆ เมืองสำคัญๆ เหล่านี้ได้ชื่อว่า เป็นเมืองหน้าด่านของสุโขทัย อย่างไรก็ตาม ปรากฏศิลาจารึกที่สำคัญหลักหนึ่ง ได้บันทึกเรื่องราวของเมืองสุโขทัยว่า เป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมไทย (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2536)

ชุมชนเมืองเก่าของสุโขทัยทำอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และประติมากรรม ซึ่งประติมากรรมของสุโขทัยนั้น สร้างขึ้นเพื่อเป็นจุดหมายทางศาสนา ส่วนสถาปัตยกรรมของสุโขทัยเกิดจากความเชื่อด้านพุทธศาสนารวมกับอิทธิพลของอารยธรรมดินแดนอื่น จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสุโขทัย เช่น เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ เจดีย์ทรงดอกบัวตูม

แม้ว่าช่วงเวลาทีสุโขทัยเจริญสูงสุดนั้นจะสั้น แต่ชื่อ "สุโขทัย" ก็มีได้เลือนหายไป ในฐานะที่สร้างความเป็นชนชาติไทย มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นสิ่งที่ชนทั้งชาติควรมีความ

ภาคภูมิใจร่วมกัน และตระหนักถึงความสำคัญตลอดจนความหวงแหนในสมบัติของชาติที่ตกทอดกันมาตั้งแต่อดีตกาล

กรมศิลปากรได้ตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของเมืองสุโขทัย จึงดำเนินการสำรวจขุดค้น ขุดแต่งและบูรณะ เพื่ออนุรักษ์ให้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป จนกระทั่งปี พ.ศ. 2519 คณะรัฐมนตรีจึงได้อนุมัติให้กรมศิลปากรดำเนินการพัฒนาพื้นที่ขอบเขตเมืองสุโขทัยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และเป็นแหล่งท่องเที่ยวต่อไป

อย่างไรก็ตาม ด้วยความสง่างามของตัวเมือง ตลอดจนมรดกทางการก่อสร้างและศิลปกรรมต่างๆ ได้ยืนยันถึงความสำคัญของเมืองสุโขทัย ไม่ว่าจะในฐานะราชธานีที่สำคัญในอดีต เป็นแหล่งโบราณวัตถุ โบราณสถาน ทำให้เมืองสุโขทัยเป็นที่รู้จักและภูมิใจแก่ประชาชนชาวไทย เป็นผลให้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอื่นๆ ได้รับการจัดตั้งให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ในลำดับต่อมา (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.)

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 70 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ ต.เมืองเก่า อ.เมือง จ.สุโขทัย เป็นแหล่งที่วัฒนธรรมเจริญงอกงามสูงสุดยุคหนึ่ง มีโบราณสถานทั้งสิ้น 126 แห่ง ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าเขาและธรรมชาติ วัฒนธรรมสมัยสุโขทัยนับเป็นวัฒนธรรมของชนชาติที่เจริญสูงสุดจนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของโลก ด้วยเหตุนี้ในการประชุมสมัชชาสามัญ ครั้งที่ 19 ขององค์การศึกษา สหประชาชาติ (UNESCO) เมื่อปี พ.ศ. 2519 ณ กรุงไนโรบี ประเทศเคนยา คณะกรรมการมรดกโลกได้ประกาศรับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยไว้ในความอุปถัมภ์ขององค์การ จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและให้ความช่วยเหลือทางด้านอุปกรณ์ การเงิน และอื่นๆ อยู่เสมอ ทั้งยังจัดตั้งคณะทำงานร่วม ไทย - องค์การศึกษา สหประชาชาติ (UNESCO) เพื่อติดตามการดำเนินงานโครงการและหาทางเผยแพร่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยให้เป็นที่รู้จัก การสนับสนุนดังกล่าว ทำให้ชื่อเสียงของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นที่แพร่หลายไปทั่วโลก

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับการประกาศชื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลกร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เมื่อปี พ.ศ. 2534 โดยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการพัฒนา มรดกทางด้านวัฒนธรรมด้วยคุณค่าและความ

โดดเด่นตามเกณฑ์มาตรฐาน (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 กรมศิลปากร, 2543: 13) ดังนี้

หลักเกณฑ์ข้อที่ 1 : เป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรมที่มีความงดงามและเป็นผลงานชิ้นเอกที่ได้รับการสร้างสรรค์จากอัจฉริยภาพด้านศิลปะอย่างแท้จริง

หลักเกณฑ์ข้อที่ 3 : เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยากยิ่ง หรือ เป็นพยานหลักฐานแสดงขนบธรรมเนียม ประเพณีหรืออายุธรรม ซึ่งยังหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว

โบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ทั้ง 3 เมือง แสดงให้เห็นถึงผลงานสร้างสรรค์อันล้ำเลิศของมนุษย์ ความงดงามอลังการของสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมสุโขทัย เป็นต้นแบบที่ส่งอิทธิพลให้ศิลปกรรมไทยทุกสกุลช่างในระยะต่อมา ความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ และพระพุทธรูปปางลีลา เป็นสิ่งยืนยันถึงความสำเร็จของศิลปกรรมไทยยุคแรกนี้ได้เป็นอย่างดี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 กรมศิลปากร, 2543: 13)

แนวทางการพัฒนาในสมัยสุโขทัย มีทั้งด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมและด้านโบราณคดี คือ การขุดแต่งบูรณะหาหลักฐานทางด้านโบราณคดีด้วยระบบวิชาการสมัยใหม่ โดยการประยุกต์มรดกทางอารยธรรมโบราณให้เข้ากับวิถีชีวิตและสภาวะปัจจุบัน มีการสงวนรักษาทัศนียภาพ สิ่งแวดล้อม ศิลปะโบราณให้คงมีพลังอำนาจ มีความกลมกลืนและให้ความรื่นรมย์แก่คนรุ่นปัจจุบันและอนาคตสืบไป (กรมศิลปากร, 2537)

เมื่อได้รับการประกาศให้เป็นแหล่งมรดกโลกแล้ว อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งที่มีค่าในด้านประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม เป็นพื้นที่ที่สามารถเดินทางได้โดยสะดวกสบาย มีสาธารณูปโภคที่สมบูรณ์ เป็นสิ่งดึงดูดใจในแง่ของประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งมีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์อยู่มากมาย และยังมีวัดวาอารามที่มีคุณค่าและความสำคัญแตกต่างกันไป สถานที่ท่องเที่ยวที่มีผู้คนจำนวนมากให้ความสนใจมาเที่ยวชม เช่น บริเวณวัดมหาธาตุ วัดศรีชุม วัดศรีสวาย วัดสระศรี และบริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง ล้วนตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของจังหวัด ดังสถิติผู้เข้าชมแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ดังนี้

ตาราง 1 สถิติผู้เข้าชมแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตั้งแต่ พ.ศ.2537 - 2544

ประเภทผู้เข้าชม	พ.ศ. 2537	พ.ศ. 2540	พ.ศ. 2544
ประชาชนทั่วไป	155,060	117,949	111,746
ชาวต่างประเทศ	322,454	246,658	283,834
ในนามหน่วยงานราชการ	7,588	8,402	30,609
นักเรียน - นักศึกษา	62,373	20,484	36,556
ภิกษุ - สามเณร	12	1,162	1,725
รวม	547,487	394,653	464,470

ที่มา: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. รายงานสถิติผู้เข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ประจำปีงบประมาณ 2544 (ศูนย์อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2544)

ตาราง 2 จำนวนผู้เยี่ยมชมเขื่อน จังหวัดสุโขทัย

	นักท่องเที่ยว			นักทัศนาจร			ผู้เยี่ยมชมเขื่อน		
	ไทย	เทศ	รวม	ไทย	เทศ	รวม	ไทย	เทศ	รวม
2539	188,060	146,580	334,640	65,420	133,680	199,100	253,480	280,260	533,740
2540	197,940	161,120	359,060	71,910	149,750	221,660	269,850	310,870	580,720
2541	207,820	175,660	383,480	78,400	165,820	244,220	286,220	341,480	627,700

ที่มา: แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดภาคเหนือ เล่ม 3, ททท. พ.ศ. 2540

ข้อมูลการเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน ทำให้เห็นว่ายังมีคนอีกเป็นจำนวนมากที่ให้ความสนใจสถานที่ท่องเที่ยวประเภทนี้ ซึ่งการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมจะต่างจากการท่องเที่ยวประเภทอื่น คือมีใจเพียงแค่ชมความงามด้านสถาปัตยกรรมหรือความใหญ่โตของสิ่งปลูกสร้างเท่านั้น นักท่องเที่ยวควรจะมีความรู้เกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ โดยทราบถึงประวัติที่มาและความสำคัญ จะได้ทำความเข้าใจ เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนวัฒนธรรมของชาติมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเกิดความตระหนักในคุณค่าของแหล่งศิลปกรรมนั้น ทำให้ต้องการอนุรักษ์สิ่งดีงามเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะศึกษาเรื่องราวในอดีตที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีสถานที่สำคัญๆ จำนวนมาก เป็นเรื่องยากที่นักท่องเที่ยวจะสามารถทำได้ในระยะเวลาอันสั้น

นอกจากจะมีคู่มือประกอบการท่องเที่ยวเพื่อสะดวกในการค้นคว้าและช่วยแนะนำให้ความรู้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เที่ยวชมได้รับประโยชน์มากขึ้น แต่แม้ว่าจะมีสื่อหลายชนิดที่สร้างขึ้นเพื่อแนะนำเรื่องการท่องเที่ยวอยู่บ้าง แต่บางกรณีอาจขาดสาระเรื่องการแนะนำวิธีการเที่ยวอย่างถูกต้อง รวมทั้งการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ทราบ

อนึ่ง นับตั้งแต่เริ่มจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบัน ปรากฏว่านักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่มักมีจุดหมายในการท่องเที่ยวอยู่แล้ว แต่อาจจะแวะเที่ยวชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพียง 2 - 3 จุดในฐานะที่เป็นทางผ่านเท่านั้น นอกจากนี้ ประชาชนทั่วไป นักเรียน นักศึกษา จะมาศึกษาที่ชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นส่วนน้อยเท่านั้น เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งประเทศที่ควรรับรู้เรื่องสุโขทัย จึงยังมีคนไทยอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่เคยมาท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเลย เมื่อพิจารณาถึงศักยภาพและความสำคัญของสุโขทัยในอนาคต ที่มีการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวและเผยแพร่ความสำคัญของประวัติศาสตร์สุโขทัย น่าจะทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยมาเที่ยวชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมากขึ้น (กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2521: 59-64)

จากปัญหาและแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า หากมีการเสริมสร้างความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยโดยเฉพาะ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก จึงนำแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่ประกอบด้วยกระบวนการให้ความรู้โดยผ่านการใช้สื่อด้วยการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัยขึ้น เพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากเห็นว่าการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษา คือกระบวนการการให้ความรู้ที่มีระบบแบบแผน สามารถพัฒนาทักษะ ทักษะคิดและประสบการณ์ ทำให้เกิดความคิดรวบยอด สามารถคิดเป็นทำเป็นและแก้ปัญหาได้

คู่มือท่องเที่ยวมักจะถูกเลือกใช้เป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเสมอ เนื่องจากมีประสิทธิภาพในการสื่อความหมายการเรียนรู้ได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง ประกอบกับการมีโอกาสได้เห็นและสัมผัสกับสถานที่จริงจะช่วยประหยัดเวลาในการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและตำราต่างๆ นอกจากนั้น คู่มือท่องเที่ยวจะเหมาะสมและสะดวกในการพกพา ทั้งยังเป็นสื่อที่ช่วยสร้างทัศนคติที่ดี โน้มน้าวให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงคุณค่าของแหล่งศิลปกรรม ช่วยสนับสนุนความรู้สึกรักหวงแหนในการอนุรักษ์ ปกป้อง และหวงแหนสมบัติของชาติไว้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่านักท่องเที่ยวชาวไทยควรมีความรู้และตระหนักถึงความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของชาติในขณะที่เข้าชมสถานที่จริง และควรมีข้อมูลประกอบเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้เพิ่มเติมที่ ทำให้เห็นคุณค่าแหล่งศิลปกรรมและช่วยกันอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนวัฒนธรรมสืบไป ผู้วิจัยจึงจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัยขึ้น เพื่อให้ความรู้และเจตคติที่ดีแก่นักท่องเที่ยวจะได้เที่ยวอย่างไม่ทำลายสภาพแวดล้อม โดยผ่านสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ในรูปแบบของคู่มือการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวศึกษาด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม รวมถึงทราบแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรและช่วยปลูกฝังความรู้สึกที่ดีต่อทรัพยากรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม และเป็นการให้สิ่งแวดล้อมศึกษาอีกด้านหนึ่งด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบจากการวิจัย

1. หลังจากใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้นหรือไม่
2. คุณภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญอยู่ในระดับใด
3. นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นในระดับใด

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เฉพาะพื้นที่ในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัยเท่านั้น

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

1 ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ การเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการประเมินคุณภาพคู่มือจะดำเนินการในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตามจุดที่ได้กำหนดไว้ 3 จุด คือ บริเวณประตูทางเข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและบริเวณวัดมหาธาตุ บริเวณวัดศรีชุม และบริเวณวัดสะพานหิน

2 เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมตัวแปรในด้านการศึกษาเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวได้ ดังนั้น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจากการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ได้จากการเปรียบเทียบคะแนนก่อนและหลังการใช้คู่มือให้ถือเป็นผลมาจากการใช้คู่มือที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้น

3 กลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัย คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่สนใจเข้าไปท่องเที่ยวในเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในวันที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูล

1.6 คำจำกัดความในการวิจัย

แหล่งศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น อันเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิด เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชนที่สร้างสมสืบทอดมาแต่อดีตกาล สามารถสะท้อนภาพรวมของสังคมได้อย่างชัดเจน ในที่นี้หมายถึง ศาสนสถาน สถาปัตยกรรม งานตกแต่ง ประติมากรรมและจิตรกรรม อันเป็นเอกลักษณ์ซึ่งสะท้อนความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของชาวสุโขทัยในอดีต ที่คงอยู่และสืบทอดมาจนปัจจุบัน

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณสถาน และเทคโนโลยี โดยรวมถึงสภาพแวดล้อมและเกี่ยวข้อง ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงความสามารถและทำให้ได้รับยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและเทคโนโลยี สำหรับงานวิจัยนี้หมายถึงแหล่งโบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมโดยรอบภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม หมายถึง เอกสารที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นในรูปแบบของหนังสือ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อในการให้ความรู้ เสริมสร้างเจตคติ และเสนอแนวทางการปฏิบัติตนในการท่องเที่ยวเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เพื่อการอนุรักษ์ศิลปกรรม

นักท่องเที่ยว หมายถึง ชาวไทยที่เข้ามาเยี่ยมชมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยมีระยะเวลาในการพำนักอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยวไม่เกิน 7 วัน

อุทยานประวัติศาสตร์ หมายถึง สิ่งปลูกสร้างในสมัยสุโขทัยที่ถูกทิ้งร้างและเป็นร่องรอยของประวัติศาสตร์ ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้แก่ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะทำให้ได้คู่มือการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งจะสามารถเสริมสร้างความรู้ เจตคติ และเป็นแนวทางเพื่อการปฏิบัติตนแก่นักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมโบราณสถานได้เกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าแหล่งศิลปกรรมเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะจะเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์สุโขทัย ความเจริญรุ่งเรืองในด้านศาสนา วัฒนธรรม สังคม ทำให้นักท่องเที่ยวได้เห็นคุณค่าของมรดกทางศิลปกรรม เพราะเป็นคู่มือที่สำคัญในการเรียนรู้ด้วยตนเองสำหรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยาน
แห่งประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 ความรู้เกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

- 2.1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของเมืองสุโขทัย
- 2.1.2 แผนดำเนินการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- 2.1.3 แหล่งศิลปกรรมที่น่าสนใจในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- 2.1.4 คุณค่า และความหมายของสุโขทัย

2.2 การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดลอมศิลปกรรม

- 2.2.1 ความหมายของสิ่งแวดลอมศิลปกรรม
- 2.2.2 ประเภทของสิ่งแวดลอมศิลปกรรม
- 2.2.3 สาเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดลอมศิลปกรรม
- 2.2.4 แนวคิดเรื่องการพัฒนาและการอนุรักษ์สิ่งแวดลอมศิลปกรรม
- 2.2.5 การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับหนังสือคู่มือ

- 2.3.1 ความหมายและความสำคัญของคู่มือ
- 2.3.2 กระบวนการผลิตและการสร้างสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือคู่มือ
- 2.3.3 แนวทางการสร้างคู่มือ

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความรู้เกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

2.1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของเมืองสุโขทัย

จากการศึกษาเอกสารของกรมศิลปากรได้อธิบายถึงความเป็นมาของเมืองสุโขทัยไว้ว่า สุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกที่มีการรวมตัวขึ้นเป็นแผ่นดินไทย และมีอายุล่วงเลยผ่านมาแล้ว 700 กว่าปี สุโขทัยเคยเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากในอดีตกาล แต่เนื่องจากการบันทึกหลักฐานและเรื่องราวต่างๆของประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยนั้น มีการบันทึกไว้น้อย ทำให้ไม่สามารถทราบเรื่องราวต่างๆ มากนัก จนกระทั่ง พ.ศ. 2376 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ซึ่งในขณะนั้นยังทรงผนวชอยู่) ได้ทรงค้นพบศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และศิลาจารึกของพระยาไท จึงได้มีการศึกษาและค้นคว้าเรื่องราวประวัติศาสตร์ต่างๆของสุโขทัยขึ้น และในเวลาต่อมาก็ได้ค้นพบศิลาจารึกหลักต่างๆในสมัยสุโขทัยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เราสามารถทราบและเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชาติไทยยุคแรก ที่มีการรวมกันเป็นแผ่นดินไทย ดังที่ทราบกันอยู่ในปัจจุบัน

อาณาจักรสุโขทัย เกิดขึ้นบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่า มีเจ้าเมืองสำคัญๆ หลายพระองค์ร่วมกันก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย เช่น พ่อขุนผาเมือง แห่งเมืองราด และพ่อขุนบางกลางหาว แห่งเจ้าเมืองบางยาง (เดิมอ่านเป็น พ่อขุนบางกลางท่าว ต่อมาได้ค้นพบ พระนามที่เขียนจารึกเอาไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 2 ว่า พ่อขุนบางกลางหาว) ซึ่งเจ้าเมืองทั้งสองนี้ เป็นพระสหายที่สนิทต่อกันมาตลอด ทั้งสองพระองค์ ได้ช่วยกันทำการขับไล่พวกขอม สมมาตรโลหนูลำพงออกไปจากเมืองสุโขทัยได้สำเร็จ และได้สถาปนาเมืองสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานี โดยมีพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นครองราชสมบัติ เฉลิมพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” การขึ้นครองราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งเมืองสุโขทัยของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ในขณะนั้น มีความลำบากต่อการที่จะควบคุมดูแลเหตุการณ์ต่างๆอย่างมาก เพราะบ้านเมืองในขณะนั้นยังไม่สงบ หลังจากทรงทำสงครามปราบปรามขอมสมมาตรโลหนูลำพงแล้ว ต่อมาไม่นานก็เกิดสงครามขึ้นกับขุนสามชน เจ้าเมืองลพบุรี โดยขุนสามชนยกทัพเข้ามาตีเมืองตาก พวกขอมสมมาตรโลหนูลำพงได้เข้าร่วมสมทบกำลังในกองทัพขุนสามชน

ครั้งนั้นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ได้ทราบข่าวก็ยกกองทัพไปเมืองตากเข้าขัดขวาง พร้อมด้วยพระรามราชโอรสองค์เล็ก ซึ่งในขณะนั้นทรงมีพระชนมายุได้ 19 พรรษา มีการรบพุ่งกันถึงขนาดเข้าชนช้างต่อกันระหว่างแม่ทัพทั้งสองฝ่าย “พระราม” ราชโอรสองค์เล็กของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์

ไสช้างเข้าชนกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดจนได้รับชัยชนะ เมื่อสิ้นสงครามแล้ว พระรามได้รับการเฉลิมพระนามว่า รามคำแหง อันเนื่องมาจากการที่พระองค์ทรงมีชัยต่อขุนสามชน

ต่อมา เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สวรรคต พระยาบานเมือง พระเชษฐาของพระรามคำแหง ก็ได้ขึ้นครองราชสืบแทนต่อจากพระราชบิดา ครั้งนั้นสุโขทัยยังเป็นเมืองเล็กที่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญมากมาย จนกระทั่งพระยาบานเมืองเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 1822 พ่อขุนรามคำแหง พระอนุชาเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบแทน ทรงขยายอาณาเขตของเมืองสุโขทัยแผ่ออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาล ทรงปกครองบ้านเมืองสงบร่มเย็นลง ทรงผูกมิตรกับเมืองใกล้เคียง โดยมีพระสหายที่สนิทอยู่ทางเมืองเหนือคือ พระยามังราย เจ้าเมืองเชียงราย และพระยาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา ซึ่งในกาลต่อมาพระองค์เสด็จช่วยพระยามังราย สร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.1839 และในรัชกาลของพระองค์ได้ทรงโปรดให้ “มะกะโท” ไปเป็นกษัตริย์ครองอาณาจักรมอญ ที่เมืองเมาะตะมะ และได้พระราชทานนามมะกะโทให้เป็นพระเจ้าฟ้ารั่วในเวลาต่อมา

พ่อขุนรามคำแหง ทรงมีพระโอรสพระนามว่า "พระยาเลอไทย" (ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัย ขณะที่พ่อขุนรามคำแหงทรงเสวยราชอยู่) เมืองสุโขทัยในสมัยการปกครองของพ่อขุนรามคำแหง บ้านเมืองสงบร่มเย็น สุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองมาก เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต บ้านเมืองที่เคยอยู่ในปกครองของเมืองสุโขทัยต่างแยกตัวเป็นอิสระ ปกครองตนเอง ในขณะนั้นพระยาไสสงครามขึ้นครองราชสืบเมืองแทนพ่อขุนรามคำแหง (ดังรายพระนามของกษัตริย์สุโขทัยจากหลักศิลาจารึก หลักที่ 45 มีพระนามพระยาไสสงครามอยู่ด้วย) โดยที่พระยาเลอไทย ยังคงเป็นอุปราชอยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัย

พระยาเลอไทย พระราชโอรสของพ่อขุนรามคำแหง ได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อเมื่อปี พ.ศ. 1866 และได้เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. 1884 ต่อจากรัชกาลของพระยาเลอไทย มีพระยาจวันนำถมขึ้นเสวยราชเป็นกษัตริย์แห่งเมืองสุโขทัยจนกระทั่งเสด็จสวรรคต พระยาเลอไทย ซึ่งเป็นมหาอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัยในขณะนั้น เสด็จมาปราบดาภิเษกขึ้นครองราชเป็นกษัตริย์ ครองอาณาจักรแห่งสุโขทัย จนเสด็จสวรรคตในระหว่างปี พ.ศ. 1911 - 1917 ซึ่งเป็นช่วงที่พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก (เป็นที่น่าสังเกตว่า กษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรสุโขทัยของคต้อ ๆ มา นับจากพระยาเลอไทยทุกพระองค์จะเสด็จประทับที่พิษณุโลกทั้งสิ้น)

กษัตริย์ที่ครองเมืองสุโขทัยของค์ต่อมา คือ พระมหาธรรมราชาที่ 2 และเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 2 แล้ว พระยาไสถือไท (พระมหาธรรมราชาที่ 3) ขึ้นครองราชสืบแทน ขณะนั้นเสถียรภาพทางบ้านเมืองของอาณาจักรสุโขทัยค่อนข้างอ่อนแอ เนื่องจากในขณะนั้นอาณาจักรอยุธยาและเชียงใหม่กำลังมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน ทำให้สุโขทัยเปรียบเสมือนรัฐกึ่งชนของสองอาณาจักร เมื่อพระยาไสถือไทเสด็จสวรรคตลงเมื่อปี พ.ศ. 1962 พระยาบาลและพระยาราม ราชโอรสทั้งสองของพระยาไสถือไทแย่งชิงอำนาจกัน สมเด็จพระอินทราชาแห่งอาณาจักรอยุธยา จึงได้ยกทัพออกไปปราบการจลาจลที่สุโขทัย เมื่อไปถึงเมืองนครสวรรค์ เหตุการณ์ที่สุโขทัยจึงได้สงบลง และต่อมาก็ทรงโปรดให้พระยาบาลครองเมืองพิษณุโลก โดยทรงพระนามว่า “พระเจ้าศรีสุริยวงศ์บรมपालมหารัชมหาราช” ซึ่งถือว่าเป็นกษัตริย์แห่งเมืองสุโขทัยของค์สุดท้าย อันเป็นการสิ้นสุดอาณาจักรสุโขทัยเมื่อปี พ.ศ. 1981

อาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง

หลักฐานไม่ปรากฏแจ้งชัดว่า อาณาเขตสุโขทัยเมื่อก่อนสมัยรัชกาลของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ นั้นกว้างใหญ่ไพศาลเพียงไร จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง มีการทำสงครามขยายอาณาเขตแล้ว ปรากฏว่าสุโขทัยมีอาณาเขตกว้างขวางมาก ดังหลักฐานทางโบราณคดี มีดังนี้

ทิศเหนือ	ขยายอาณาเขตไปจดเขตถึงเมืองหลวงพระบางและรวมทั้งเมืองแพร่ น่าน เข้าอยู่ในอาณาเขตทางนี้ด้วย
ทิศใต้	มีอาณาเขตถึงฝั่งทะเลสุดเขตแหลมมาลาญ รวมทั้งเมืองนครศรีธรรมราช เพชรบุรีด้วย
ทิศตะวันออก	ถึงเมืองเวียงจันทน์และเวียงคำ และสองแคว เมืองสระหลวง ด้วย
ทิศตะวันตก	ถึงเมืองหงสาวดี เมืองฉอด ทั้งมหาสมุทรทางทิศตะวันตก ครอบคลุมไปถึง อาณาจักรรามัญด้วย

การที่มีอาณาเขตอันกว้างขวางของสุโขทัยนี้ ทำให้เกิดปัญหาทางการปกครองมาก สืบเนื่องมาจากเมืองใหญ่ ๆ ที่มาเข้าร่วมกับสุโขทัยนั้น เป็นเพราะว่าเกรงบารมีและเพราะให้ความนิยมนับถือต่อพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งหลังจากที่พระองค์เสด็จสวรรคตไปแล้ว เมืองต่างๆเหล่านั้นก็แยกตัวออกเป็นอิสระทันที

ความจริงด้านศาสนาและวัฒนธรรมของสุโขทัย

เมืองสุโขทัยในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 เป็นศูนย์กลางของความรุ่งเรืองทางศาสนา ประเพณี ศิลปกรรม และพิธีกรรม หลักฐานจากโบราณวัตถุสถานโดยเฉพาะวัดพระพายหลวง ศาลดาผาแดง และวัดศรีสวาย ซึ่งให้เห็นว่า ก่อนหน้าที่พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในสุโขทัยนั้น มีการนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ซึ่งคล้ายกันกับอาณาจักรกัมพูชา ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นอกจากนี้ ในศิลาจารึกได้ระบุถึงการนับถือผี โดยเฉพาะผีที่เขาพระชะพงหลวง ซึ่งเป็นเทือกเขาที่อยู่ทางทิศใต้ของเมืองสุโขทัย

เมื่อนับถือพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เมืองสุโขทัยกลายเป็นเมืองศูนย์กลางการเผยแผ่ศาสนาไปยังเมืองต่างๆและอาณาจักรใกล้เคียง มีการสร้างวัดขึ้นมากมาย ทั้งภายในและภายนอกเมือง ทั้งที่เป็นอารามหลวงและอารามราษฎร์ ซึ่งแบ่งตามประเพณีและความสำคัญที่มีต่อสังคมได้ 3 ประการ คือ อรัญวาสี สร้างขึ้นในบริเวณที่ห่างเมืองออกไปทิศทางตะวันตก เพื่อเป็นที่อารามของพระภิกษุ เช่น วัดอรัญญิก วัดสะพานหิน มีพระพุทธรูปสูงใหญ่ประดิษฐานอยู่เหนือยอดเขา สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางศาสนาในอดีต ความวิจิตร สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนหมู่บ้าน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมและประเพณีต่างๆร่วมกันของคนในชุมชน และนครวัด ส่วนใหญ่เป็นพระอารามหลวง หรือวัดที่เจ้านายหรือขุนนางสร้างขึ้นในเขตเมือง วัดสำคัญได้แก่ วัดมหาธาตุ

นอกจากนี้ หลักฐานทางโบราณคดีระบุว่า เมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น มีการเชิญพระสังฆราชจากราชอาณาจักรมอญมาสั่งสอนศาสนาให้แก่พระมหากษัตริย์ และพระสงฆ์ในเมืองสุโขทัย และมีการอาราธนาพระเถระชั้นผู้ใหญ่ไปสั่งสอนศาสนาในอาณาจักรล้านนาด้วย

เมืองสุโขทัยเมื่อ 700 กว่าปี จึงเป็นเมืองที่น่าอยู่ ชาวเมืองยึดมั่นในพระพุทธศาสนา มีการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ขยันขันแข็ง มีอัธยาศัยเป็นมิตรไมตรี มีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส รักใคร่กลมเกลียวกันเป็นอย่างดี โดยมีปู่ครู เถร มหาเถรเป็นแกนนำของสังคม ทำให้ "ไพร่ฟ้าหน้าใส บ้านเมืองเป็นสุข เวลางานประเพณีก็จะเต็มไปด้วยฝูงชน เสียงเลื่อน เสียงขับ เสียงพาทย์ เสียงพิณ" ดังในศิลาจารึกกล่าวไว้ว่า

“เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา
ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจอบ ในไพร่รู้ทาง เพื่อนงูวัวไปค้า
ขี้มามาไปขาย ไครจกไครค้ำข้างค้ำ ไครจกไครค้ำม้าค้ำ ไครจกไคร
ค้ำเงื่อนค้ำทองค้ำ ไพร่ฟ้าหน้าใส.....”

ความเจริญด้านเทคนิควิทยากับสังคม

เมืองสุโขทัยตั้งอยู่บนที่ราบ ริมหาดหลวง เทลาดเอียงไปทางทิศตะวันออก สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 500 เมตร จากร่องรอยของโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพของตัวเมืองสุโขทัย ซึ่งให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางเทคนิควิทยาที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของสังคม อันได้แก่ ลักษณะการวางผังเมือง ที่มีกำแพงเมืองล้อมรอบถึง 3 ชั้น สร้างด้วยอิฐ หิน และศิลาแลง ระหว่างกำแพงมีคูน้ำคัน และมีประตูเมืองเข้าออก 4 ประตู ได้แก่ ประตูหลวงอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันเรียกว่า "ประตูกำแพงหัก" ทางด้านทิศตะวันตกมีประตูเรียกว่า "ประตูอ้อ" และทางด้านทิศใต้เรียกว่า "ประตูมะโม" ส่วนทางด้านทิศเหนือเรียกว่า "ประตูศาลหลวง"

ภายในบริเวณที่เป็นเมืองสุโขทัย มีเนื้อที่ประมาณ 40 ตารางกิโลเมตร มีตระพัง หรือสระน้ำกระจายอยู่ทั่วไป ในปัจจุบัน มีโบราณสถาน 126 แห่ง ภายนอกเมืองสุโขทัย ศิลาจารึกหลักที่ 1 บรรยายไว้ว่า

ด้านทิศตะวันออก	มีพิหาร มีปุ่ครุ มีทะเลหลวง มีป่าหมาก ป่าพลู มีไร่มีนา มีถิ่นมีฐาน มีบ้านใหญ่ มีปาม่วงป่าขาม ดงมดั่งแก้ง
ด้านทิศตะวันตก	เป็นบริเวณอรัญญิก ไปจดเขาหลวงเป็นสถานที่สงบ สำหรับพระ ภิกษุฝ่ายวิปัสสนาธุระ มีวัดสะพานหิน ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงขึ้นไปนบพระทุกวันเดือนดับ เดือนออก มีปาม่วงที่ร่มเย็น
ด้านทิศเหนือ	มีตลาดปสาน มีพระอนนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว หมากกลาง มีไร่มีนา มีถิ่นมีฐาน มีบ้านใหญ่เล็ก
ด้านทิศใต้	มีภูฎี มีพิหาร มีปุ่ครุ มีสรีดงคค์ มีป่าพร้าว ป่าถาง ป่าขาม มีน้ำโคก มีพระชะพุงผี ซึ่งเป็นใหญ่กว่าทุกผี ในเมืองนี้

จากศิลาจารึก ที่ได้บรรยายไว้ ทำให้เราสามารถเห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสุโขทัยในสมัยนั้น ได้อย่างแจ่มชัด

สมัยพ่อขุนรามคำแหงมีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์ทรงปกครองและปฏิบัติต่อประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองของพระองค์เหมือนพ่อลูก โดยอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ประชาชนของเมืองสุโขทัยจึงใช้คำนำหน้าพระมหากษัตริย์ว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมือง พ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนได้ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุข และให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตแก่ประชาชน มีการแขวนกระดิ่งไว้กลางเมือง เพื่อให้ประชาชนผู้มีสิทธิที่จะร้องทุกข์หรือถวายฎีกาได้

อาชีพของชาวเมืองสุโขทัยในสมัยนั้น คือการทำไร่นา และการเกษตรกรรมอย่างอื่น ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยน้ำเป็นเรื่องสำคัญ ดังนั้น การสร้างเขื่อนสำหรับเก็บกักน้ำ ให้คนทั้งเมืองได้ใช้เมื่อฤดูแล้ง จึงถูกสร้างขึ้นในสมัยนั้น เรียกว่า "สรีดคองค์" หรือ "ทำนบพระร่วง" นับว่าเป็นความคิดที่ทันสมัยและชาญฉลาด ซึ่งทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองสุโขทัย มีแต่ความสุขสมบูรณ์ อุดมไปด้วยข้าวปลาอาหาร ดังเช่น ในศิลาจารึกได้กล่าวไว้ว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว"

เนื่องจากอาณาจักรสุโขทัยและล้านนา เคยเป็นมิตรที่ใกล้ชิดกันมา ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง กล่าวคือ พระขามังราย เจ้าเมืองเชียงราย และพระขางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา ทรงเป็นพระสหายกับพ่อขุนรามคำแหง จึงทำให้การขยายอำนาจไปคนละทาง ไม่คิดแย่งกัน ซึ่งต่างก็รวบรวมพลเมืองของตนให้ช่วยกันทำมาหากิน เพื่อสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่บ้านเมืองของตน

สุโขทัย เป็นศูนย์กลางการค้าและการผลิต การทำอุตสาหกรรม เช่น เครื่องถ้วยชาม (เครื่องปั้นดินเผา) หรือที่เรียกว่า เครื่องถ้วยสังคโลก ส่งไปขายยังต่างประเทศ ทางฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย บอร์เนียว และมาเลเซีย จากการขุดค้นเพื่อบูรณะพบเตาเผา หรือที่เรียกว่า เตาทุเรียง เป็นจำนวนมาก นอกกำแพงเมืองออกไปทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ รวม 49 เตา มีอาณาเขตกว้างขวางมาก จนเรียกได้ว่าเป็น เขตอุตสาหกรรมของสุโขทัย และนอกจากนี้ ยังมีแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วย ที่ตำบลปายาง และเกาะน้อยบริเวณเมืองศรีสัชนาลัยอีกด้วย

เมื่อสุโขทัย อยู่ในยุคแห่งความเจริญรุ่งเรือง บ้านเมืองอยู่สงบร่มเย็น พ่อขุนรามคำแหงจึงทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นมาใช้เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 1826 เป็นการวางรากฐานแห่งความเจริญไว้ให้แก่ชาวไทยทุกคน เรียกว่า "ลายสือไทย" ทำให้ประเทศชาติและคนไทยยุคต่อๆมา สามารถสะสมความรู้ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรมและวิชาการต่าง ๆ สืบมาจนถึงยุคปัจจุบัน ความสามารถของพ่อขุนรามคำแหงที่ได้ทรงประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นมาใช้ในครั้งนี้ ถือได้ว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติ ประกอบกับพระองค์ทรงเป็นองค์พระมหากษัตริย์ ผู้มีพระปรีชาสามารถ ทั้งในด้านการทหาร และการปกครองเป็นอย่างดีเยี่ยม จึงสมควรที่ประชาชนชาวไทยทั้งหลายในปัจจุบันจะได้ยกย่อง เทิดทูนพระองค์ และตั้งจิตน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถของพระองค์ตลอดไป ปวงชนชาวไทยทั้งหลายพร้อมใจกันขนานนามพระองค์ท่านว่า “พ่อขุนรามคำแหงมหาราช”

สมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองสุโขทัยไปตั้งที่ธานีรมแม่น้ำยม (คือตัวจังหวัดสุโขทัยปัจจุบัน) นครสุโขทัยจึงคงเหลือเพียงเมืองเล็ก ๆ และร้างมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาตอนปลาย

สุโขทัยเมืองเก่าเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ.2518 เนื่องจากกรมศิลปากรกำหนดแนวทางการพัฒนาบริเวณเมืองสุโขทัยเก่าให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลให้จัดตั้ง อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

2.1.2 แผนดำเนินการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์

เมื่ออาณาจักรสุโขทัยสิ้นสุดลง อันเนื่องมาจากการผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ในพุทธศตวรรษที่ 21 เมืองสุโขทัยกลายเป็นเมืองทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ถูกทิ้งร้างสืบเนื่องมาจากสภาวะสงครามระหว่างไทยกับพม่าซึ่งมีระยะเวลายาวนานกว่า 200 ปี และก่อนการประกาศอิสรภาพของกรุงศรีอยุธยา เมืองสุโขทัยอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมมาก แต่ความสง่างามของตัวเมือง ตลอดจนมรดกทางการก่อสร้างและศิลปกรรมต่างๆ ยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองสุโขทัยในอดีต สุโขทัยเป็นยุคทองที่สำคัญที่สุดสมัยหนึ่งของชาติไทย เมืองเก่าสุโขทัยจึงเป็นเมืองที่ได้รับความสนใจจากนักเรียน นักศึกษา ประชาชนชาวไทย และชาวต่างประเทศ

เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2519 คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เสนอคณะรัฐมนตรีอนุมัติ ให้กรมศิลปากรดำเนินการพัฒนาพื้นที่ขอบเขตเมืองเก่าสุโขทัยเนื้อที่ประมาณ 1,600 ไร่ เป็นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยจัดทำเป็นโครงการของแผนสงวนรักษาอนุรักษณ์และซ่อมแซมทางศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร ภายในวงเงิน 44,000,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนี้

1. อนุรักษณ์โบราณสถานในเมืองสุโขทัยและบริเวณใกล้เคียงไว้เป็นหลักฐานทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ อารยธรรมของชาติ ตลอดจนพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ
2. ศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ วิถีชีวิตของประชาชนในอดีตเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษณ์เอกลักษณ์ของชาวไทยในปัจจุบัน
3. ปรงแต่งหรือคงไว้ซึ่งบรรยากาศของเมืองสุโขทัยในอดีตให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
4. ปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของเมือง ด้วยพันธุ์ไม้ในประวัติศาสตร์และพันธุ์ไม้พื้นเมือง
5. พื้นฟูศิลปะพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง เทศกาลที่สำคัญให้สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพพื้นเมือง
6. พัฒนารายได้ของประชาชนในพื้นที่ของโครงการในรูปแบบอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
7. กำหนดพื้นที่ในเมืองสุโขทัย และบริเวณสุโขทัยเมืองเก่า เป็นอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

พื้นที่ทั้งหมดของโบราณสถานมีเนื้อที่เกือบ 40,000 ไร่ แต่พื้นที่ที่กรมศิลปากรพิจารณาว่า จะต้องดำเนินการปรับปรุงโดยรีบด่วนตามกำลังคนและงบประมาณ คือ พื้นที่ภายในกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า เนื้อที่ประมาณ 1,600 ไร่ โดยแบ่งดำเนินการตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เป็นสองระยะคือ

ระยะที่หนึ่ง พ.ศ. 2519 งบประมาณ 1,000,000 บาท สำหรับศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางวิชาการจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์และกำหนดรายละเอียดของกิจกรรมต่าง ๆ

ระยะที่สอง พ.ศ. 2520 – 2524 งบประมาณ 43,000,000 บาท สำหรับดำเนินการจัดสรรชุดแต่ง และบูรณะโบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

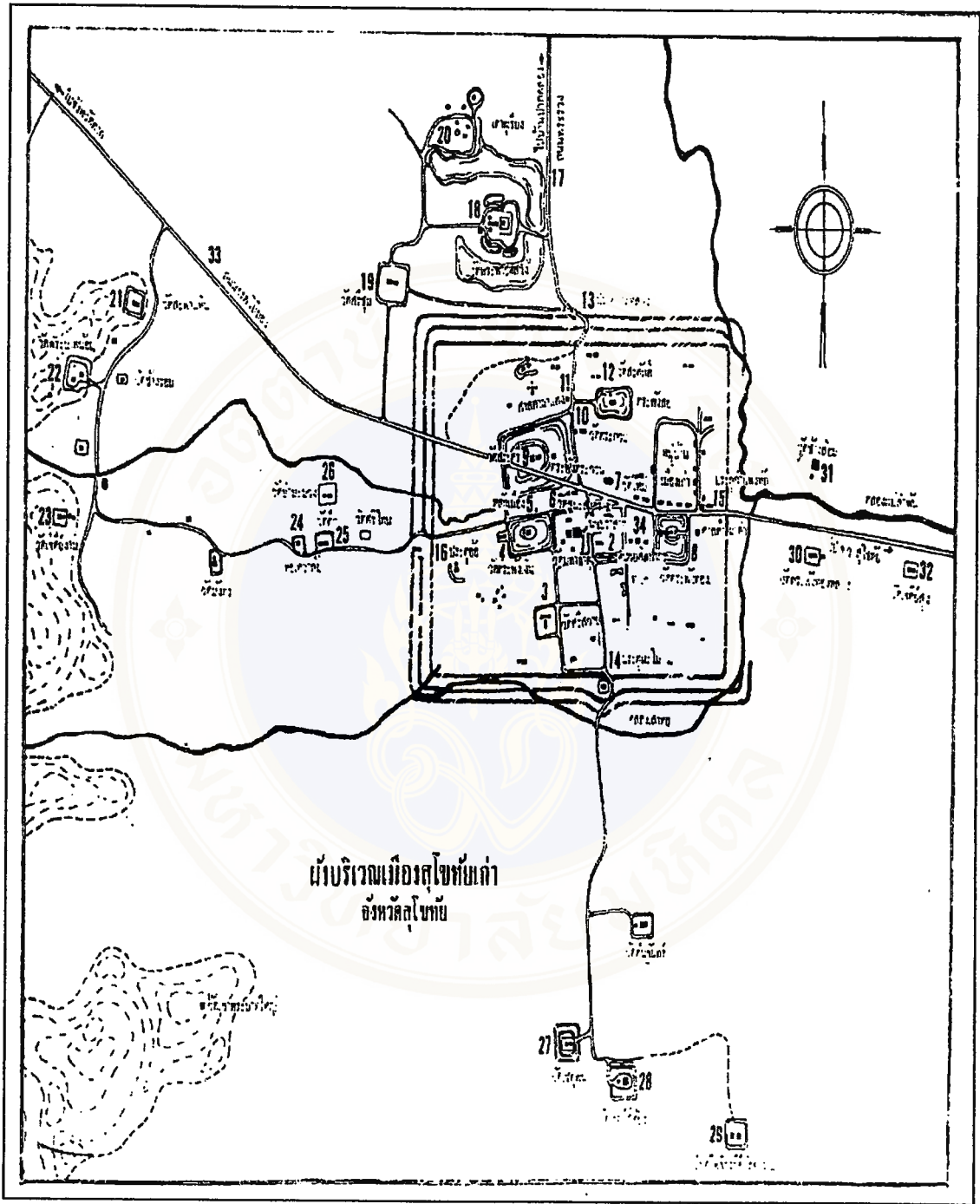
การศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการและความเป็นไปได้ กรมศิลปากรได้ขอความร่วมมือไปยังส่วนราชการต่างๆ ที่มีความเชี่ยวชาญในหลายสาขา ดังนี้ ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ศึกษาประวัติความเป็นมาตลอดจนสภาพการใช้พื้นที่ในอดีต ด้านกายภาพ เพื่อศึกษาความรู้ด้านอนุรักษ์ วิชาการ สาธารณูปโภคของเมือง สภาพของดิน ด้านวิศวกรรมก่อสร้าง ด้านการเกษตร ด้านสังคม ศึกษาประชากรในพื้นที่ สภาพเศรษฐกิจ และรายได้ ตลอดจนทัศนคติของประชากรในพื้นที่

ความยิ่งใหญ่ในครั้งหนึ่งของสุโขทัยจะกลับคืนมา เมื่อมีการร่วมมือกันสงวนรักษาและบูรณะโบราณสถาน ทั้งที่เป็นพระราชวัง ศาสนสถาน ประตุมือง กำแพงเมือง คูเมือง เขื่อน คลอง คู น้ำ สระน้ำ ฝายน้ำล้น ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตจิตใจและมนตราของอาณาจักร ดังนั้นอุทยานประวัติศาสตร์จะคงอยู่หรือไม่นั้น มิได้อยู่ที่กรมศิลปากรเพียงหน่วยงานเดียว แต่อยู่ที่ประชาชนทุกคน เพราะทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมนี้เป็นสมบัติของชาติ เป็นสมบัติของประชาชนไทยและมวลมนุษยชาติทั้งโลก กรมศิลปากรมีหน้าที่เพียงสงวนรักษาและบูรณะไว้ไว้ให้ลูกหลานของเท่าเท่านั้น

ความมานะพยายามเพื่อความสำเร็จ รวมทั้งการร่วมมือกันอย่างดีที่สุดของผู้เป็นเจ้าของทั้งหมดจะสามารถสงวนรักษาและสร้างสรรค์อดีตของราชธานีแห่งนี้ขึ้นมาได้ เพื่อให้ดินแดนสุโขทัยเก่าซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองมากแล้วในอดีต กลับฟื้นฟูบรรยากาศแบบเก่าได้อีกครั้ง ซึ่งไม่เพียงแต่รักษาเอกลักษณ์ของความเป็นชาติเท่านั้น แต่ยังพิทักษ์รักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของมวลมนุษยชาติไว้ด้วย

2.1.3 แหล่งศิลปกรรมที่น่าสนใจในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ในปี พ.ศ.2496 ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย และอธิบดีกรมศิลปากร ได้รับงบประมาณจากรัฐบาล จัดสรรงานขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานหลายแห่ง เพื่อการดำเนินงานขั้นต้น และในปี พ.ศ.2517 กรมศิลปากรได้ขอความร่วมมือจากรัฐบาลดำเนินงานบูรณะแหล่งโบราณสถาน 48 แห่ง งานดำเนินไปได้ด้วยดีตลอดมา ปัจจุบันสุโขทัยกลายเป็นแหล่งโบราณคดีของไทยที่ได้รับการสงวนรักษาไว้ได้อย่างดี

ภาพที่ 1 แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภายในขอบเขตและพื้นที่ของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีโบราณสถานที่กำหนดตำแหน่งได้ในขณะนี้ 126 แห่ง เฉพาะแหล่งโบราณสถานที่น่าสนใจดึงดูดนักท่องเที่ยวมีหลายแห่ง (กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ม.ป.ป.) ดังนี้

แหล่งศิลปกรรมภายในกำแพงเมือง

1) กำแพงเมือง

กำแพงเมืองอยู่กลางอุทยานประวัติศาสตร์ ตำบลเมืองเก่า ล้อมรอบด้วยกำแพงดิน 3 ชั้น คูน้ำ 3 ชั้น (เรียกในศิลาจารึกว่า "ตรีบูร") แนวกำแพงด้านเหนือและด้านใต้ ยาวด้านละ 1,800 เมตร ส่วนด้านตะวันตก ยาวด้านละ 1,600 เมตร มีประตูหลวง 4 ประตู คือ

ประตูศาลหลวง	ด้านทิศเหนือ
ประตูนะโม	ด้านทิศใต้
ประตูกำแพงหัก	ด้านทิศตะวันออก
ประตูอ้อ	ด้านทิศตะวันตก

หลักฐานจากจารึกบ่งบอกว่า สมัยพ่อขุนรามคำแหงมีการแขวนกระดิ่งไว้ที่ประตูหลวงเพื่อให้ประชาชนผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนมาร้องขอความเป็นธรรมได้ พระองค์จะทรงเป็นผู้พิจารณาคดีด้วยพระองค์เอง

ภายในเมืองนี้มีโบราณสถาน 36 แห่ง รวมทั้งสระน้ำ คูน้ำ และศาสนสถานทางพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์

2) พระราชวังและวัดมหาธาตุ

พระราชวัง ตั้งอยู่ในบริเวณกลางเมือง มีพื้นที่ 160,000 ตารางเมตร มีคูน้ำล้อมรอบ แบ่งออกเป็น 2 เขต คือ เขตพระราชวัง และวัดมหาธาตุก่อดำยอิฐแห่งหนึ่งที่ขุดแต่งบูรณะแล้ว เรียกว่า เนินปราสาท อาจจะเป็นศาลาพระมาส หรือพุทธศาลา ซึ่งอ้างไว้ในศิลาจารึกสุโขทัยก็ได้

ณ เนินปราสาทแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง และพระแท่นมณีงคศิลาอาสน์ ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงจะประทับว่าราชการบนพระแท่นนี้ในกลางหว่างดงตาล ส่วนในวันพระ นิมนต์พระสงฆ์นั่งแสดงธรรมแก่อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนพลเมืองทั่วไป ปัจจุบัน พระแท่นนี้ ประดิษฐานอยู่ในวิหารยอด ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

ขณะที่ทำการขุดแต่ง บรูณะ ได้พบฐานอาคารก่อด้วยอิฐ โดยบังเอิญ รวมทั้งพบเศษกระเบื้องดินเผาเคลือบ ซึ่งแสดงว่าโบราณสถานแห่งนี้ อาจจะเป็นที่อยู่อาศัยในเขตวังที่มีโครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้หลังคามุงกระเบื้อง ส่วนการศึกษาค้นคว้าในเขตอื่น กรมศิลปากรกำลังดำเนินงานกันต่อไป

วัดมหาธาตุ

โบราณสถานแห่งนี้อยู่ทางด้านตะวันตกติดกับแนวพระราชวัง เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดสะท้อนถึงสถาปัตยกรรมที่งามเด่นในรูปแบบเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงดอกบัวตูม และวิหารที่ฐานเจดีย์ ประดับลวดลายปูนปั้นสาวกเดินพนมมือรอบ ด้านหน้าเจดีย์มีวิหารใหญ่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำริดประทับนั่งแบบศิลปะสุโขทัย ซึ่งหล่อใน พ.ศ.1905 สมัยพระเจ้าลิไทในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 23 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้ย้ายพระพุทธรูปองค์นี้ไปยังวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ และได้ชื่อว่า พระศรีศาสดาฯ ด้านหน้าวิหารหลังนี้มีวิหารขนาดเล็กกว่าซึ่งอาจสร้างเพิ่มเติมขึ้นในสมัยอยุธยา ประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีการบูรณะซ่อมแซมแล้ว ทั้ง 2 ด้านของวิหารใหญ่มีพระพุทธรูปสูง 9 เมตร เรียกว่า พระอัฐนารศ ประดิษฐานในซุ้มคูหาใหญ่ ข้างหน้าพระพุทธรูปด้านทิศใต้ เป็นที่พบหิน ซึ่งเรียกกันว่า ขอมคำดิน (เขมรเดินอยู่ใต้ดิน) ปัจจุบันนี้ ขอมคำดินเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย นอกจากนี้ ยังมีเจดีย์ที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่ง ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นงดงาม เป็นรูปมารแบกช้าง สิงห์และเทวดา มีภาพเขียนสีอยู่ในเจดีย์นี้ด้วย จะเห็นว่า มีเจดีย์แบบต่าง ๆ ถึง 200 องค์

3) วัดศรีสวาย

วัดศรีสวาย อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ 300 เมตร ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีฉากธรรมชาติงดงาม ศิลปกรรมที่น่าสนใจ คือ ปราสาท 3 องค์ ซึ่งเป็นปราสาทประธานแบบศิลปะลพบุรี ด้านหน้ามีฐานวิหาร 2 ฐาน เรียงต่อกัน ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วก่ออิฐกับหินชนวน และกำแพงศิลาแลงอีกชั้นหนึ่ง จากการขุดแต่งและบูรณะพบทับหลังศิลาจำหลักเป็นรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ชิ้นส่วนของเทวรูปและลวดลายทำด้วยสำริด ตลอดจนพระพุทธรูปแบบลพบุรี

ในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระอิสริยยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสวัดศรีสวาย พบรูปสขุมภู (พระอิศวร) ในวิหาร จึงสันนิษฐานว่าวัดศรีสวายอาจเป็นโบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์ แล้วภายหลังแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนา ปราภภูหลักฐานในศิลาจารึกบอกความคิดเห็นของพระองค์อยู่บนเนินดินด้านเหนือของวัดนี้

4) วัดตระพังเงิน

วัดตระพังเงิน อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุไปทางด้านทิศตะวันตก 380 เมตร เจดีย์ประธานของวัดเป็นแบบรูปดอกบัวตูม หรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มีซุ้ม 4 ทิศ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน มีฐานโบริกตั้งอยู่บนเกาะกลางสระ (ตระพัง) จากเกาะกลางสระจะแลเห็นโบราณสถานแบบต่าง ๆ รอบด้าน ตลอดจนฉากธรรมชาติซึ่งมีทิวเขาหลวงเป็นแนวยาวคล้ายพระนอน

5) วัดชนะสงคราม

วัดชนะสงคราม อยู่ทางทิศเหนือของวัดมหาธาตุ มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาซึ่งเป็นเจดีย์ประธานของวัด ด้านหน้าเจดีย์มีฐานวิหารด้านหลังมีโบริก มีฐานเจดีย์ราย 12 ฐาน ใกล้เคียงถนนจรดวิถีถ่องจะเห็นเจดีย์อีกแบบหนึ่ง ตรงกลางเจดีย์ทำเป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป

6) วัดสระศรี

วัดสระศรี อยู่ใกล้วัดชนะสงคราม มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ซึ่งเป็นเจดีย์แบบประธานของวัด ตั้งอยู่กลางสระที่เรียกว่าตระพังตระกวน ด้านหน้าเจดีย์มีวิหารใหญ่ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ทางด้านทิศใต้มีเจดีย์ขนาดต่าง ๆ กัน รวม 9 องค์

7) ศาลตาผาแดง (ศาลพระเสื้อเมือง)

ศาลตาผาแดง อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุไปทางทิศเหนือ 460 เมตร มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบขอม สมัยเดียวกับวัดศรีสวาย ลักษณะโบราณสถานเป็นปราสาทเดี่ยว ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมทำด้วยศิลาแลง ด้านหน้ามีบันได ระหว่างการขุดแต่งบูรณะเมื่อ พ.ศ.2502 ได้พบเทวรูปแบบศิลปทวารวดี

8) อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง

อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง อยู่ทางทิศเหนือของวัดมหาธาตุ พระรูปหล่อด้วยโลหะขนาดใหญ่ ประทับนั่งบนแท่น มนังคศิลา ที่ด้านข้างมีภาพจำหลักนูน เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์ตามที่อ้างไว้ในจารึกสุโขทัยบางตอน

9) วัดใหม่

วัดใหม่ อยู่ทางด้านเหนือของวัดมหาธาตุ มีวิหารทำด้วยอิฐ เป็นศาสนสถานหลักของวัด สร้างแบบสมัยอยุธยา เสาทำด้วยอิฐและศิลาแลง ด้านหน้าวิหารมีฐานปราสาท ด้านตะวันตกของวิหาร

มีฐานเจดีย์ราย ต่อมาได้มีการพบพระพุทธรูปนาคปรกแบบศิลปลพบุรี ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รมคำแหง สุโขทัย

10) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จัดแสดงพระพุทธรูปแบบต่างๆ เครื่องปั้นดินเผา สังกโลก ปูนปั้นประดับเจดีย์ และอื่นๆ ซึ่งเป็นโบราณศิลปวัตถุ ได้จากการ ขุดแต่งบูรณะ และโบราณวัตถุที่พระราชประสิทธิคุณ มอบให้กับพิพิธภัณฑฯ ซึ่งสถานที่แห่งนี้เปิดให้ประชาชนเข้าชมสัปดาห์ละ 5 วัน เวลา 9.00 น. - 16.00 น. หยุดวันจันทร์ วันอังคาร และวันหยุดของทางราชการ

11) วัดตระพังทอง

วัดตระพังทอง อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุไปทางด้านทิศตะวันออก 530 เมตร ที่เกาะกลางสระเป็นที่ตั้งเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาค่อด้วยศิลาแลง ด้านหน้าเจดีย์ซึ่งปรักหักพังแล้วมีมณฑปขนาดเล็กประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลองเป็นหินสีเทาปนดำ รอยพระพุทธรูปบาทจำลองนี้ ช้ายมาจากเขาพระบาทใหญ่ ซึ่งจารึกสุโขทัยรามอ้างไว้ว่า สร้างขึ้นใน พ.ศ.1903 สมัยพระเจ้าลิไท ปัจจุบันวัดตระพังทองเป็นวัดประจำหมู่บ้าน มีพระสงฆ์จำพรรษา มีการจัดงานเทศกาลประจำปี อันได้แก่งานนักขัตฤกษ์ไหว้พระพุทธรูปบาทจำลอง และลอยกระทงในวันเพ็ญ เดือน 12 หรือเดือนพฤศจิกายน

นอกกำแพงเมืองด้านเหนือ

12) วัดพระพายหลวง

วัดพระพายหลวง อยู่ห่างจากประตูศาลหลวงไปทางทิศเหนือประมาณครึ่งกิโลเมตร นับเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ ที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากวัดมหาธาตุ วัดนี้มีคูน้ำล้อมรอบ มีปรางค์ 3 องค์ เป็นปรางค์ประธานของวัด ทำด้วยศิลาแลงแบบศิลปลพบุรีเหมือนที่วัดศรีสวาย มีร่องรอยลายปูนปั้นที่ปรางค์ด้านทิศเหนือ ด้านหน้าปรางค์มีฐานวิหาร เจดีย์ที่ปรักหักพัง ทางด้านประติมากรรมมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางต่าง ๆ เช่น นั่ง ยืน เดิน นอน ซึ่งส่วนใหญ่ชำรุดแล้ว ประดิษฐานที่มณฑปและซุ้มเจดีย์

13) โรงงานอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา (เตาทุเรียง)

เตาทุเรียง อยู่ใกล้วัดพระพายหลวง มีแนวคูเมืองเก่าที่เรียกว่า แม่โจน อยู่โดยรอบ ในพื้นที่ 100 x 700 เมตร มีเตาเผาประมาณ 49 เตา เตาเผาเครื่องสังคโลกมีลักษณะก่อด้วยอิฐ กว้าง 1.50 - 2 เมตร ทำเป็นรูปคล้ายประทุนเกวียนแบ่งเป็น 3 ตอน คือ ที่ใส่ไฟ ที่วางถ้วยชาม และปล่องไฟ

ส่วนเครื่องปั้นดินเผาเคลือบประเภทถ้วยชามที่พบในบริเวณนี้ ส่วนมากมีขนาดใหญ่ หนา น้ำยาเคลือบขุ่น สีเทาแกมเหลือง มีลายเขียนสีดำ ส่วนใหญ่ทำเป็นลักษณะรูปดอกไม้ ปลาและจักร บริเวณใกล้เตาทุเรียงมีโบราณสถานแห่งหนึ่งซึ่งเป็นวัด และกรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะแล้ว เป็นวัดหนึ่งในแถบโรงงานอุตสาหกรรม

14) วัดสระศรี

วัดสระศรี อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุ 1,980 เมตร มีวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นแบบศิลปะสุโขทัย ด้านหลังมีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ด้านทิศใต้ของวิหารนี้ มีฐานโบสถ์ก่อด้วยอิฐ รอบฐานโบสถ์มีเสมาหินชนวนแบบต่าง ๆ ตั้งเรียงรายอยู่

15) วัดคู้งหวาย

วัดคู้งหวาย อยู่ห่างจากวัดหินตั้ง 300 เมตร มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา วิหารวัดนี้ตั้งอยู่ในทัศนียภาพที่งดงาม

16) วัดหินตั้ง

วัดหินตั้ง อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุ 2,400 เมตร มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาก่อด้วยอิฐ ฐานชั้นล่างทำด้วยศิลาแลง และมีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบ ได้พบศิลาจารึก 1 หลัก เล่าเรื่องการสร้างถาวรวัตถุในศาสนาพุทธ และการบวชพระ

17) วัดศรีชุม

วัดศรีชุม อยู่ห่างจากกำแพงเมืองไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างจากวัดมหาธาตุ 1,500 เมตร ที่น่าสนใจ คือมณฑปขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น หน้าตักกว้าง 11.30 เมตร จารึกพ่อขุนรามเรียม พระอัญนะ ที่ผนังด้านซ้ายของมณฑปทำเป็นช่องทางเดินในผนังคล้ายอุโมงค์ ขึ้นไปบนสันผนังตอนบนของหลังคา ที่เพดานอุโมงค์มีภาพจำหลักหินชนวน 50 กว่าภาพ เล่าเรื่องชาดกหลายตอน

นอกกำแพงเมืองด้านตะวันตก

18) วัดสะพานหิน

วัดสะพานหิน อยู่ในบริเวณอรัญญิก ห่างจากวัดมหาธาตุ 2,930 เมตร วัดนี้ตั้งอยู่บนเนินเขาสูงประมาณ 200 เมตร มีทางเดินปูด้วยหินชนวนไปสู่วิหารก่อด้วยอิฐ ด้านหลังวิหารมีผนังก่อด้วยอิฐ

หน้า มีพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืนปางประทานอภัย สูง 12.50 เมตร หันพระพักตร์ไปทางด้าน ตะวันออก เรียกว่าพระอัญญาธรศ ระหว่างทางขึ้นเขาด้านซ้ายมือมีเจดีย์แบบดอกบัวตูมองค์เล็ก 1 องค์ เมื่อมองจากวัดนี้ออกไป จะเห็นทัศนียภาพของเมืองเก่าสุโขทัยที่มีป่าไม้ปกคลุม

19) วัดอรุณญิก

วัดอรุณญิก อยู่ใกล้วัดสะพานหินในบริเวณอรุณญิก มีพื้นที่เป็นป่าและเนินเขา ปกคลุมด้วย ต้นไม้ขนาดใหญ่ ร่มรื่น เหมาะแก่การพักผ่อน ที่วัดอรุณญิกนี้ จะพบว่า จากทางเดินเข้าไปถึงเชิงเขา มีปฏิสังขรณ์ตั้งเรียงราย ถ้ำ 3 แห่ง สำหรับสงฆ์นั่งวิปัสสนา และยังมีฐานโบสถ์ วิหารอีกด้วย

20) วัดช้างรอบ

วัดช้างรอบ อยู่ใกล้เชิงกลุ่มโบราณสถานในเขตอรุณญิก ศิลปกรรมที่สำคัญ คือ เจดีย์ทรง กลมแบบลังกา รอบฐานเจดีย์มีช้างโผล่ออกมา ด้านหน้าเจดีย์เป็นฐานวิหารมีเสาเสมาแลง

21) วัดเจดีย์งาม

วัดเจดีย์งาม ตั้งอยู่บนเนินเขาในเขตอรุณญิก เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ลักษณะงดงาม เป็น เจดีย์ประธานของวัด ซึ่งมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป 4 ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์มีวิหาร และกลุ่มปฏิสังขรณ์ขนาดเล็กทำด้วยหิน 4 แห่ง ทางด้านทิศเหนือมีสระที่ขุดลงไปในพื้นที่

22) วัดถ้ำหีบ

วัดถ้ำหีบ ตั้งอยู่บนเนินเขาในเขตอรุณญิก ห่างจากวัดมหาธาตุ 3,380 เมตร ยังคงมีฐานวิหาร และเจดีย์อยู่

23) สรีดภงส์ (ทำนบพระร่วง 1)

สรีดภงส์ อยู่ห่างกำแพงเมืองไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นเขื่อนกั้นน้ำที่เป็นทำนบ ดินกั้นระหว่างเขาพระบาทใหญ่และเขากัวอ้ายมา ด้านหน้าทำนบปูด้วยหินใหญ่ ความกว้างบนสัน ทำนบ 4 เมตร ยาว 487 เมตร สูง 10.50 เมตร ระดับน้ำลึกเต็มที่ 8 เมตร มีปริมาตรน้ำเต็มที่ 400,000 ลูกบาศก์เมตร กรมชลประทานได้ก่อสร้างเสริมแนวทำนบโบราณในภายหลังด้วยการเสริมหินขนาดใหญ่ สร้างฝายเก็บน้ำ และท่อระบายน้ำ น้ำจากทำนบนี้ได้ระบายสู่เมืองเก่าสุโขทัย ทำให้สระน้ำ (ตระพัง) ในเมืองเก็บกักน้ำไว้ได้ตลอดปี

24) วัดมังกร

วัดมังกร เป็นวัดที่มีวิหารใหญ่ เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา จากการขุดแต่งบูรณะได้พบกระเบื้องทำเป็นเกล็ดมังกรจำนวนมาก เครื่องสังคโลกรูปพญาครุฑขนาดใหญ่ และลูกกรงสังคโลกเป็นกำแพงแก้ว แสดงให้เห็นว่า อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาเคลือบได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นเครื่องประดับอาคารศาสนสถาน

25) วัดพระยืน

วัดพระยืน อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุ 2,520 เมตร ยังคงมีวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน

26) หอเทวาลัยมหาเกษตรพิมาน

หอเทวาลัยฯ อยู่ใกล้วัดป่ามะม่วง โบราณสถานมีลักษณะคล้ายมณฑป ฐานรูปสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐศิลาแลง ตอนบนก่อด้วยอิฐ มีเสาอิฐรูปสี่เหลี่ยมใหญ่ 8 เสา ศาสนสถานแห่งนี้อาจเป็นเทวาลัยประดิษฐานเทวรูปศาสนาพราหมณ์ แล้วแปลงเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธภายหลัง

27) วัดป่ามะม่วง

วัดป่ามะม่วง อยู่ห่างจากหอเทวาลัยประมาณ 50 เมตร มีฐานเจดีย์รูปทรงกลมแบบลังกา ฐานโบลัดและฐานเจดีย์ราย ได้พบศิลาจารึก สุโขทัย คือ จารึกของพระมหาธรรมราชาลิไท เขียนเป็นภาษาไทยและภาษาเขมร เล่าเรื่องตอนที่พระองค์เสด็จออกจากเมืองศรีสัชนาลัยมาปราบจลาจลที่เมืองสุโขทัยเมื่อ พ.ศ.1890 แล้วปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ และเล่าเรื่องตอนรับพระมหาสามีสังฆราช และเสด็จออกทรงผนวช แล้วประทับ ณ วัดนี้เมื่อ พ.ศ.1905

28) วัดตึก

วัดตึก อยู่ห่างจากหอเทวาลัย 110 เมตร โบราณสถานแห่งนี้สร้างเป็นมณฑปรูปสี่เหลี่ยมทึบ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น มีร่องรอยปูนปั้นประดับที่ผนังด้านนอกมณฑปทั้ง 3 ด้าน ด้านหน้ามณฑปมีฐานวิหารเสาทำด้วยศิลาแลง ส่วนด้านข้างและด้านหลังมณฑปมีฐานเจดีย์ปรากฏอยู่

นอกกำแพงเมืองด้านใต้

29) วัดตันจัน

วัดตันจัน อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุ 1,150 เมตร โบราณสถานแห่งนี้มีเจดีย์ขนาดใหญ่ทรงกลมแบบลังกาค่อด้วยอิฐ ที่ฐานเจดีย์มีซุ้มคูหาประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นไม่มีเศียร ต่อมาได้การพบพระพิมพ์ดินเผาลักษณะงดงามที่เรียกว่า พระเสน่ห์จันทน์

30) วัดเชตุพน

วัดเชตุพน ศิลปกรรมที่น่าสนใจ คือ มณฑปสร้างด้วยหินชนวน ประดิษฐานพระพุทธรูป 4 อริยาบถ คือ พระพุทธรูปแบบนั่ง ยืน เดิน นอน ภายในมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งใช้วัสดุทำอิฐ หินชนวน ศิลาลง ในการก่อสร้างที่ประสานกันอย่างกลมกลืน ให้ความรู้สึกสุนทรีย์ทางศิลปะ

31) วัดศรีพิจิตรกิริยาราม (วัดตาเถรชิงหน่ง)

วัดนี้มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาคั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านหน้ามีฐานวิหารก่อด้วยอิฐ มีคูน้ำล้อมรอบ ได้พบศิลาจารึกหลักหนึ่ง ซึ่งอาจารย์กระหว่าง พ.ศ.1943-1947 จารึกเป็นภาษาบาลีและภาษาไทย เล่าเรื่องการสร้างวัดนี้

32) วัดทักษิณาราม (วัดวิหารทอง)

วัดทักษิณาราม อยู่ใกล้เคียงกับวัดอโศการาม เจดีย์ประธานของวัดเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แต่ยอดหัก ฐานเจดีย์ก่อด้วยศิลาลง ตอนบนก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ ด้านหน้าเจดีย์มีฐานวิหาร และเจดีย์ราย

33) วัดอโศการาม (วัดสลัดไค)

อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุ 1,400 เมตร เป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ มีฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมซึ่งมียอดเจดีย์ทรงข้าวบิณฑ์ ปัจจุบันยอดเจดีย์หัก มีวิหารก่อด้วยอิฐ ด้านหลังมีเจดีย์ มณฑปและวิหาร

34) วัดลังการาม

วัดลังการาม อยู่ใกล้วัดอโศการาม มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ก่อด้วยอิฐ ด้านหลังเจดีย์มีฐานโบสถ์

นอกกำแพงด้านตะวันออก

35) วัดช้างล้อม

วัดช้างล้อม เป็นโบราณสถานสำคัญอีกแห่งหนึ่งทางด้านตะวันออกของเมือง มีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา เป็นเจดีย์ประธานของวัด รอบฐานเจดีย์ประดับด้วยปูนปั้นเป็นรูปช้างเผือกครึ่งตัว ด้านหน้ามีฐานวิหารก่อด้วยอิฐ และมีฐานกำแพงแก้วก่อด้วยอิฐล้อมรอบ

36) วัดตระพังทองกลาง

วัดตระพังทองกลาง อยู่ห่างจากถนนจรดวิถีถ่องประมาณ 100 เมตร ศิลปกรรมที่สำคัญคือ มณฑปรูปสี่เหลี่ยม จตุรัสก่อด้วยอิฐ หน้าด้านนอกทำเป็นซุ้มคูหาประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ตอนพระพุทธรเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ ตอนประธานเทศนาโปรดพระพุทธรูปกับกษัตริย์ศากยราช และตอนเสด็จโปรดนางพิมพา เป็นประติมากรรมที่คงความเป็นเอกของทางด้านช่างฝีมือของสุโขทัย และเป็นศิลปกรรมชั้นสูงของสุโขทัย

37) วัดเจดีย์สูง

วัดเจดีย์สูง อยู่ใกล้วัดตระพังทองกลาง โบราณสถานแห่งนี้มีเจดีย์ที่มีลักษณะแปลกกว่าที่อื่น ๆ ในเมืองสุโขทัย มีฐานล่างย่อไม้สี่สิบ ตอนบนเป็นผนังสูงแล้วจึงขึ้นบัวหงาย ฐานบัลลังก์ รูประฆัง และยอดเป็นปัทม เป็นแบบศิลปศรีวิชัยผสมลังกา วัดนี้มีศักดิ์วงงดงาม

38) วัดหวดพยอม

วัดหวดพยอม อยู่ใกล้วัดเจดีย์สูง เป็นโบราณสถานที่มีฐานวิหารและเสาศิลาแลง

39) วัดเกาะไม้แดง

วัดเกาะไม้แดง อยู่ใกล้วัดเจดีย์สูง มีเจดีย์ประธานของวัดตั้งอยู่กลางทุ่งนา

2.1.4 คุณค่าความหมายของสุโขทัย

สุโขทัยเป็นแคว้นแคว้นของกลุ่มประชากรไต - ลาว ที่ได้มาอยู่ร่วมกันบริเวณตอนเหนือของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา และได้พยายามสร้างสรรค์วัฒนธรรมอันโดดเด่นของตนจนสามารถแพร่ออกไปได้อย่างกว้างและรวมกลุ่มกับอยุธยาทางอ่าวสยาม

การดำรงอยู่ของสุโขทัยในประวัติศาสตร์ มีความหมายสำคัญดังต่อไปนี้

1. การใช้อักษรภาษาที่เรียกว่า ภาษาไท จารึกในศิลาจารึกอย่างสืบเนื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ในขณะที่ก่อนหน้านี้ ภาษาที่ใช้เขียนและสื่อสารส่วนใหญ่เน้นภาษาบาลีสันสกฤต ภาษามอญเก่าและขอม เพราะฉะนั้น การที่สุโขทัยสถาปนาการใช้ภาษาไทย อันเป็นการวางรากฐานทางด้านอักษรศาสตร์ในพื้นที่ภูมิภาคนี้ จึงนับได้ว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของอารยธรรมไทย
2. สุโขทัยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายเถรวาทในพื้นที่ภูมิภาค ตลอดจนได้สรรค์สร้างแบบแผนทางศิลปะสถาปัตยกรรมให้สัมพันธ์กับความเชื่อนี้ พระประธานสี่แบบคือ เคน ยืนนอน นั่ง ทั้งหมดล้วนเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมส่วนหนึ่งในภาคพื้นที่ยุคสุโขทัย
3. ขนบประเพณีต่างๆ ทางพุทธศาสนาได้สืบทอดเป็นงานบุญ และนักขัตฤกษ์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น งานกฐิน งานบวช งานนบพระบาท งานไหว้พระธาตุ และงานเผาเทียนเล่นไฟ ซึ่งคือการจุดเทียนและดอกไม้ไฟเฉลิมฉลอง
4. แม้อำนาจทางการเมืองสุโขทัยไม่ยืนยงเกินกว่า 200 ปี และดำรงอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งในปริมณฑลหนึ่งเท่านั้น แต่จะเห็นได้ว่า บรรดาเมืองที่จารึกสุโขทัยกล่าวถึงนั้นมีจำนวน 24 เมืองโดยประมาณ แต่จากการสำรวจภาคสนามของนักวิชาการบางท่าน เห็นว่าเมืองในขอบเขตอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมของสุโขทัยนั้นมีอยู่ถึง 42 เมืองด้วยกัน แสดงให้เห็นการเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม พร้อมกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับที่จารึกได้กล่าวถึงประชากรไต-ลาว อพยพโยกย้ายมาตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ทั่วไป

สุโขทัยจึงมีคุณค่ายิ่งต่อประวัติศาสตร์ประเทศไทยปัจจุบัน

2.2 การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.2.1 ความหมายของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง "สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นในอดีตและปัจจุบันที่มีคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เทคโนโลยี รวมทั้งศิลปกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542)"

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (2524 : นิทรรศการ) ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ว่าหมายถึง ตัวศิลปกรรมและ

สภาพแวดล้อมที่อยู่โดยรอบและที่เกี่ยวข้อง ซึ่งศิลปกรรมในที่นี้มีได้หมายความเพียงโบราณสถาน โบราณวัตถุเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี อาทิ พระราชวัง วัด ในอาณาจักร ศาสนสถาน อนุสาวรีย์ ป้อมคูเมือง กำแพงเมือง อาคารของราชการและเอกชน สวนสาธารณะ อาคารร้านค้า คลอง สะพาน ทำน้ำและแหล่งชุมชนโบราณ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณสถาน และเทคโนโลยี โดยรวมถึงสภาพแวดล้อมโดยรอบและที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงความสามารถของมนุษย์ ทำให้ได้รับยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า

ดังนั้น ศิลปกรรม ก็คือ มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งในการประชุมสมัชชาสามัญครั้งที่ 17 ขององค์การการศึกษา สหประชาชาติ (องค์การการศึกษา สหประชาชาติ (UNESCO)) ได้ให้ความหมายมรดกทางวัฒนธรรมว่า มีลักษณะ 3 ประการ อันได้แก่ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2537)

1. อนุสรณ์สถาน (Monuments) เป็นผลงานทางสถาปัตยกรรมหรือ ประติมากรรม และจิตรกรรม ทั้งที่มีลักษณะเป็นชิ้นและเป็นส่วนประกอบหรือ โครงสร้างของรอยจารึกธรรมที่มีคุณสมบัติทางโบราณคดี การรวมลักษณะเด่นของสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าอย่างกว้างขวางทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม หรือวิทยาศาสตร์
2. กลุ่มอาคาร (Groups of Buildings) หมายถึง กลุ่มของอาคารเดี่ยว อาคารที่ต่อเชื่อมกันโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม หรือลักษณะทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีคุณค่าอย่างกว้างขวางทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
3. สถานที่ (Sites) หมายถึง ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานที่ผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์และพื้นที่รวมทั้งแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าอย่างกว้างขวางด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา

อนึ่ง คำว่า"สภาพแวดล้อม" อันได้แก่ สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบๆ โบราณสถาน หรือเรียกว่่าสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้นในระยะใกล้และ

ระยะไกล และเป็นบริเวณที่สามารถปรับเปลี่ยนสภาพต่าง ๆ และสามารถตกแต่งให้โบราณสถานมีความสง่างามให้สอดคล้องกลมกลืนกับโบราณสถานนั้น ๆ ได้

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่า ตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่ และมีความหมายมากยิ่งขึ้น ในทางกลับกัน หากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไปย่อมมีผลกระทบต่อคุณภาพและคุณค่าของศิลปกรรมคือขดลงจนหมดความหมายไปในที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2528 : 32)

ประวัติศาสตร์เป็นวิชาการอันสำคัญยิ่ง ดังที่ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชชน กล่าวไว้ "ผู้ใดที่ไม่มีอดีต ผู้นั้นก็เป็นเด็กอยู่เสมอ" หรือขงจื้อกล่าวว่า "ถ้าอยากรู้กาลข้างหน้า ต้องหันกลับไปดูข้างหลัง" และเซอร์วินสตัน เชอร์ชิล กล่าวว่า "ยิ่งมองย้อนไปได้ไกลเพียงใด ก็มองเป็นกาลข้างหน้าได้ไกลเพียงนั้น" จะเห็นว่าอนุสรณ์และสถานไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใด ถือเป็นมรดกอันล้ำค่าสำหรับชนรุ่นหลังต่อไป จึงควรได้รับการอนุรักษ์ คุณค่าของสิ่งเหล่านี้มิได้อยู่ที่การตีราคาเป็นมูลค่าแต่อย่างใด แต่หากอยู่ที่ไม่อาจหาสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจและความภาคภูมิใจอื่นใดมาแทนได้ (นิจ หิณฺฐิระนันท์, 2527 : 1)

ฉะนั้น คุณค่าของศิลปกรรม จึงไม่อยู่ที่การตีราคาเป็นมูลค่าแต่อย่างใด หากอยู่ที่ไม่อาจหาสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจและความภาคภูมิใจอื่นใดมาแทนได้ ศิลปกรรมเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ การรักษาศิลปกรรมให้คงอยู่จำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่แหล่งศิลปกรรมนั้น เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน การที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรมย่อมมีผลกระทบต่อพื้นฐานหลักการในการดำรงชีวิตและการพัฒนาทางด้านจิตใจและก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องทางสังคมได้ การที่ศิลปกรรมมีสภาพเสื่อมโทรมถูกทอดทิ้งหรือถูกทำลายนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและสะสมกันมานานนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันมีสาเหตุมาจากธรรมชาติและการกระทำของมนุษย์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อศิลปกรรมหมดสภาพไปเร็วยิ่งขึ้นด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องดูแล ปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างรีบด่วน มิฉะนั้น หลักฐานด้านอารยธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติจะเล็หายและหมดสิ้นไป เป็นเหตุให้ชนรุ่นหลังขาดความมั่นใจและภาคภูมิใจในเกียรติของชาติในที่สุด

2.2.2 ประเภทของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ให้ความหมายของศิลปกรรมว่า หมายถึง เมือง บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ศาสนาสถาน สถาปัตยกรรม งานตกแต่ง ประติมากรรม จิตรกรรม และการรื้อรื้อทำเพลง จากนาฏดุริยางคศิลป์ (กรมศิลปากร :2538,3)

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2537:32) ได้ให้ความหมายว่า ศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น หรือกำหนดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วยความสามารถ สติปัญญา กำลัง กำลังใจ และได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเทคโนโลยี

จึงอาจกล่าวได้ว่าแหล่งศิลปกรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น อันเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรักใคร่ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชนที่สร้างสมสืบทอดมาแต่อดีตกาล สามารถสะท้อนภาพรวมของสังคมได้อย่างชัดเจน ในที่นี้หมายถึง ศาสนสถาน สถาปัตยกรรม งานตกแต่ง ประติมากรรมและจิตรกรรม อันเป็นเอกลักษณ์ซึ่งสะท้อนความรู้สึกรักใคร่ของชาวสุโขทัยในอดีต ที่คงอยู่และสืบทอดมาจนปัจจุบัน

ศิลปกรรม ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีมนุษย์สร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้นด้วยสติปัญญาความสามารถกำลังกำลังใจ ความรู้ ความสามารถ และได้รับยกย่องว่ามีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถาปัตยกรรม นอกจากคุณค่าความงามและ เอกลักษณ์รูปแบบของศิลปกรรมจะถ่ายทอดความเป็นไปของสังคมและสิ่งแวดล้อมแต่ละยุคสมัยไว้ อันจะนำไปสู่การเรียนรู้เรื่องราวในอดีต สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ยังแบ่งได้ 3 ประเภท (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 กรมศิลปากร, 2543) ได้แก่

1. สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทงานศิลปกรรมเดี่ยว โดยทั่วไปมีขอบเขตไม่กว้างขวางนัก ขึ้นอยู่กับขนาดและความทรงคุณค่าของงานศิลปกรรมชิ้นนั้นๆงานศิลปกรรมที่มีขนาดเล็ก ขอบเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จะมีขนาดไม่กว้างมากส่วนงานศิลปกรรมใหญ่มากๆ ขอบเขตบริเวณ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมต้องมีขนาดใหญ่มากด้วย เพื่อปกป้องคุ้มครองและส่งเสริมให้งานศิลปกรรมชิ้นนั้นเด่นสง่าและมีคุณค่าอย่างสมบูรณ์

2. สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทงานศิลปกรรมรวมกลุ่ม โดยทั่วไปกลุ่มงานศิลปกรรมรวมกลุ่มนี้จะมีพื้นที่กว้างขวาง ในกลุ่มของงานจะมีศิลปกรรมสำคัญที่สุดอย่างน้อยชิ้นหนึ่งชิ้น

3. สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทงานศิลปกรรมที่เป็นพื้นที่ ซึ่งจะมิชอบเขตกว้างขวาง เนื่องจากตัวศิลปกรรมที่เป็นพื้นที่ย่อมมิชอบเขตกว้างขวางอยู่แล้ว สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจึงต้องกว้างไปด้วย ตัวอย่างของตัวศิลปกรรมที่เป็นพื้นที่ ได้แก่ เมืองเก่าสุโขทัยและเมืองเก่าลพบุรี ฯลฯ ซึ่งประกอบด้วย คูเมือง กำแพงเมือง แบบแผน ถนน ฯลฯ โบราณสถานแต่ละแห่งจะโดดเด่นสง่าสมบูรณ์ จะต้องมีสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่เหมาะสมกับโบราณสถาน

2.2.3 สาเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายของแหล่งศิลปกรรม

ผลกระทบที่ทำให้แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของชาติหลายแห่งถูกทำลายหมดสภาพหรือยากแก่การที่จะดำเนินการแก้ไขให้อยู่ในสภาพที่ทรงคุณค่าต่อไปได้ ต้นเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่สำคัญมีดังนี้ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541 : 10 - 17)

1. วิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ

1.1 สภาพดินฟ้าอากาศ มีผลต่อความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในสภาพที่ต่างกันด้วย

1.2 ภัยธรรมชาติ ได้แก่ การเกิดน้ำท่วม แผ่นดินไหว ไฟป่า

2. การกระทำของมนุษย์

2.1 ทางตรง เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดผลเสียหายโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและตัวศิลปกรรม การบุกรุก และการนำไปใช้ประโยชน์โดยพลการ หรือนำกิจกรรมอื่นเข้าไปเสริม การตัดแปลงหรือถอนและสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ ส่วนใหญ่จะอยู่ในขอบเขตแหล่งศิลปกรรมหรือในระยะประชิดกับตัวศิลปกรรม

2.2 ทางอ้อม เป็นการกระทำที่ส่งผลกระทบทำให้สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบของแหล่งศิลปกรรมเสื่อมโทรมและก่อให้เกิดทัศนอุจาด ไม่อยู่ในสภาพที่จะส่งเสริมคุณค่าและความสง่างามของแหล่งศิลปกรรมนั้นได้ ตัวอย่างเช่น

- การสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มีความสูง การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือการจัดภูมิทัศน์ (Landscape) ที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

- การใช้ที่ดิน โดยเฉพาะในบริเวณโดยรอบแหล่งศิลปกรรมถูกทำลายเพราะมีการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม

- การก่อสร้างอาคารเพื่ออยู่อาศัย เกิดการรुकกล้าหรือประชิดกับตัวศิลปกรรมหรือขอบเขตของแหล่งศิลปกรรมเป็นการบดบังความสง่างามและเกิดภาวะมลพิษ
- การใช้พื้นที่โล่งว่าง (Open space) ในแหล่งศิลปกรรมหรือบริเวณใกล้เคียงเพื่อเป็นที่จอดรถ มีบริการห้องน้ำ ร้านค้า หาบเร่ แผงลอย เกิดความสกปรกขาดความเป็นระเบียบ ทำให้แหล่งศิลปกรรมเสื่อมคุณค่าและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรม
- การครอบครอง เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในแหล่งศิลปกรรมที่ขาดการเอาใจใส่ดูแล
- การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและรูปแบบ เมื่อสังคมไทยยอมรับวัฒนธรรมใหม่เข้า ย่อมเกิดลักษณะที่เรียกว่า “ การสูญหายทางวัฒนธรรม ” (Cultural loss) ทำให้เกิดการสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านภูมิทัศน์ เป็นการทำลายแหล่งศิลปกรรมให้เสื่อมคุณค่าในที่สุด
- การขาดความสำนึกต่อส่วนรวม
- การพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค ไม่มีการวางแผนป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมทั้งที่อยู่บนพื้นดิน ใต้ดินและใต้น้ำแล้ว ตัวศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบจะถูกทำลายเสียหายได้ เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำโดยการสร้างเขื่อน ขุดคลอง หรือกั้นฝายเพื่อกักเก็บน้ำใช้ในการเกษตรหรืออุตสาหกรรม การสร้างคลองชลประทานโดยตัดผ่านคูน้ำคันดินเมืองโบราณ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม เช่น การตัดถนนผ่านเมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย (เก่า) เมืองกำแพงเพชร
- การพัฒนาด้านการเกษตร การขยายพื้นที่เพาะปลูกหรือการให้กรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินในบริเวณที่เป็นแหล่งศิลปกรรม
- ภาวะมลพิษ ที่เกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบทมีผลทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรมได้ สาเหตุที่สำคัญได้แก่
  - 1) แรงสั่นสะเทือนจากการสัญจรของขบวนพาหนะ ทำให้ศิลปกรรมทรุดหรือแตกหักเสียหายพังทลายได้
  - 2) เขม่าควันและฝุ่นละอองที่เกิดขึ้นในอากาศบางอย่าง สามารถทำปฏิกิริยากับเนื้อวัสดุที่เป็นไม้หรือโลหะ ทำให้ศิลปกรรมเสื่อมสภาพเร็วกว่าปกติ
  - 3) ทัศนอุจาด เป็นผลมาจากการไร้ระเบียบ ทำให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้รับความเสียหาย เช่น การก่อสร้างป้ายขนาดใหญ่ สายไฟฟ้าที่พาดผ่านโบราณสถานในสภาพรุงรัง เป็นต้น
  - 4) สัตว์ประเภทต่าง ๆ โดยการกัดแทะและถ่ายมูล ทำความเสียหายให้กับตัวศิลปกรรมและสภาพแวดล้อม

4) สัตว์ประเภทต่าง ๆ โดยการกัดแทะและถ่ายมูล ทำความเสียหายให้กับตัวศิลปกรรมและสภาพแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความสำคัญในฐานะที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้คงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น ดังนั้น หากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ย่อมมีผลกระทบต่อศิลปกรรมเสียหาย ด้อยค่าและหมดความหมายในที่สุด

2.2.4 แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

กรมศิลปากร (2533:98) ได้อธิบายความหมายการอนุรักษ์ศิลปกรรมว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลเพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้ความหมายถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย

พรหมเรศ ไชยชา (2535:6) ได้นิยาม การอนุรักษ์ ว่าหมายถึง การใช้ การป้องกันและการบำรุงรักษาสิ่งที่มีอยู่รอบๆตัวทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นให้คงสภาพไว้ไม่ให้เกิดความเสียหาย และให้คงมีอยู่ในสภาพที่ดี ในการดำรงชีวิตของมนุษย์

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ดังนี้ คือ การสงวนรักษา (Preservation) และการอนุรักษ์ (Conservation)

ประการแรก เป็นการรักษาไว้ในสภาพเดิม

ประการที่สอง คือการรักษาความสำคัญและหลักฐานในการที่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมโดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนในสังคมนั้นๆ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จึงหมายถึง การสร้างสรรค์ฟื้นฟูด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม สืบทอดความเป็นชาติและเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น (รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อม 2523,2525 : 144-145)

อย่างไรก็ดี นอกจากการอนุรักษ์ตัวโบราณสถานแล้ว จำเป็นต้องอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถานหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วย ซึ่งจะต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ มิให้การพัฒนาไปทำลายโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอื่น ๆ การพัฒนาจึงต้องอยู่

Peter Shepherd (อ้างถึงในบุญเสริม เกษมพันธ์กุล 2525 : 9) ได้ให้หลักการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

1. เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีให้สอดคล้องกับของเดิมที่ดี
2. ควรอนุรักษ์กลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง
3. คิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ให้กับอาคาร
4. พิสูจน์ให้เห็นว่าบริเวณนั้นมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์โดยปราศจากข้อสงสัย
5. ต้องพิสูจน์ให้ประชาชนสนใจสิ่งเหล่านี้ด้วย

องค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ (UNESCO) (อ้างถึงใน คารณิภรณ์ อภรณ์พัฒนา: 2533) ให้ความเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ว่า การวัดจะสูญเสียมูลค่าไป ถ้าหากจะอนุรักษ์โดยการแยกออกจากสภาพแวดล้อม แต่ถ้าอนุรักษ์ให้ควบคู่กับการพัฒนาสภาพแวดล้อมแล้วก็จะก่อให้เกิดแรงดึงดูดใจให้คนไปเที่ยวชม

นิจ หิญธิระนันท์ (2535 : 1) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์อาคาร สถานที่ และบริเวณอันมีคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์นั้น ตามหลักการแผนใหม่ ถือว่าจะไม่อนุรักษ์เพียงเพื่อการอนุรักษ์ กล่าวคือ จะไม่อนุรักษ์อย่างเป็นทางการในพิพิธภัณฑ์หรือในลักษณะที่เรียกว่า “รักษาไว้ในตู้กระจก” แต่จะต้องอนุรักษ์ในแนวความคิดใหม่ โดยให้อาคารสถานที่และบริเวณเช่นว่านั้นผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิต และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

สิวะ นาฎราช (2535 : 160) ได้กล่าว การอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมไว้ว่า การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีไม่ควรมองเฉพาะตัวแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานเท่านั้น วิธีการอนุรักษ์ควรจะสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศด้วย จะต้องมองภาพรวมทั้งหมดว่าจะพัฒนาพื้นที่บริเวณนั้นอย่างไรควบคู่ไปกับการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ที่ผ่านมาการพัฒนาแหล่งโบราณคดีมักมองแต่ในแง่การตอบสนองการท่องเที่ยว แต่การพัฒนาที่แท้จริงน่าจะคำนึงถึงผลที่ท้องถิ่นได้รับเป็นประเด็นหลัก ซึ่งการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนานั้นจะทำให้การอนุรักษ์ศิลปกรรมและแหล่งโบราณคดีมีคุณค่าและน่าสนใจยิ่งขึ้น

แนวคิดในการอนุรักษ์ให้ผสมผสานกับการพัฒนาในปัจจุบันนั้น นิธิ วิทยุธีระนันท์ (2533 : 17) กล่าวว่า จำเป็นต้องเข้าใจเสียก่อนว่าอนุรักษ์กับการพัฒนานั้นไม่ใช่สิ่งตรงข้ามอันแยกออกจากกัน แต่จะต้องถือว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นส่วนอันสอดคล้องประสานกัน สรุปหลักการได้ดังนี้

1. ขจัดความเชื่ออย่างผิดเพี้ยน ที่ว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นสิ่งขัดกัน
2. เข้าใจให้ถูกต้องว่าแท้จริงการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นส่วนประกอบต่อกันและกัน
3. กำหนดว่า ไม่มีขบวนการพัฒนาอันใดที่ถือได้ว่าสมบูรณ์ หากขาดข้อพิจารณาในด้านการอนุรักษ์ร่วมอยู่ด้วยกันอย่างได้ดุลยภาพ

การควบคุมสภาพแวดล้อมที่อยู่ในเขตศิลปกรรมอย่างเหมาะสม มีระดับความเข้มงวดในการควบคุม โดยแบ่งออกเป็น

1. บรรยากาศ (Atmosphere) หมายถึง ตัวศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีความสอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน
2. แหล่งอันควรรักษา (Nucleus) หมายถึง ตัวศิลปกรรมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องอนุรักษ์
3. พื้นที่สงวน (Preservation Area) หมายถึง พื้นที่มีคุณค่าทางด้านวิชาการและมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบทำให้ถูกทำลายได้ง่ายในพื้นที่นี้ห้ามการกระทำใดๆที่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิมของศิลปกรรมโดยเด็ดขาด
4. พื้นที่อนุรักษ์ (Conservation Area) หมายถึง พื้นที่ใกล้เคียงหรือบริเวณโดยรอบตัวศิลปกรรม ซึ่งเมื่อพื้นที่นี้ถูกทำลายย่อมมีผลกระทบต่อการคงอยู่ของตัวศิลปกรรมด้วย ในบริเวณนี้ยินยอมให้ทำกิจกรรมได้บางประการ ที่ไม่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่มากนัก
5. พื้นที่บริการและการจัดการหรือพัฒนา (Service and Management Area) หมายถึง พื้นที่ข้างเคียง หรือโดยรอบแหล่งศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปกรรมน้อยมาก จึงยินยอมให้มีการพัฒนาได้ แต่ต้องอยู่ในความควบคุมของหน่วยงานรับผิดชอบว่า กิจกรรมที่จะเกิดขึ้นไม่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการทำลายคุณค่าของศิลปกรรม

ดังนั้น การอนุรักษ์จึงไม่ใช่เพียงการรักษาอาคารเพื่อการเก็บรักษาเท่านั้น หากหมายถึงการถนอมดูแลทุกสิ่งตั้งแต่ตัวอาคาร ไปจนถึง สภาพแวดล้อมทางกายภาพและบรรยากาศอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพราะเมืองไม่ใช่ผลงานพิพิภรณ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของชีวิต

2.2.5 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

- 1) ช่วยเสริมคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) ให้เด่นชัดขึ้น
- 2) ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจในอารยธรรมอันเก่าแก่ของชาติ
- 3) ช่วยให้เกิดความสามัคคีในการร่วมมือร่วมใจ ดูแล ปกป้องและรักษาแหล่งศิลปกรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป
- 4) ช่วยเสริมสร้างชื่อเสียงที่โด่งดังทางด้านศิลปวัฒนธรรมให้แก่ประเทศไทย

ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

- 1) ช่วยเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ชุมชน
- 2) ช่วยให้ประชาชนในบริเวณนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
- 3) ช่วยให้ชุมชนมีแหล่งนันทนาการ เพื่อประโยชน์ด้านสุขภาพอนามัยและจิตใจ

ด้านการศึกษาและวิจัย

- 1) ช่วยกระตุ้นคุณภาพทรัพยากรบุคคลให้มีมาตรฐานสูงขึ้นทั้งทางด้านวิชาการและทัศนคติ
- 2) ช่วยให้เยาวชนของชาติมีแหล่งความรู้ทางวิชาการที่สามารถนำไปสู่การศึกษาและวิจัย ซึ่งจะนำประโยชน์มาสู่ท้องถิ่นในอนาคต

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคู่มือ

2.3.1 ความหมายของคู่มือและความสำคัญของคู่มือ

คู่มือ หมายถึง สมุดหรือหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ประกอบวิชาหรืออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 : 126) ซึ่งการจัดทำเป็นรูปเล่มทำให้สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ได้มากขึ้น และมักจะมีภาพประกอบเพื่อดึงความสนใจและเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (กัญญา สิริกุล, 2532: 242) นอกจากนั้น หนังสือคู่มือ (Handbook) ที่นำมาใช้ในการปฏิบัติงานของพนักงาน เจ้าหน้าที่ราชการ ตามแต่ลักษณะของงาน

อาจจะมีเรื่องเกี่ยวกับระเบียบ วิธีปฏิบัติงาน หรือรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องมือหรือสิ่งที่จะต้องปฏิบัติไว้ด้วย (วิจิตร อาวะกุล, 2534: 83)

หนังสือคู่มือ เป็นสิ่งพิมพ์ทางการศึกษาอย่างหนึ่ง ใช้เป็นคู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติเมื่อเกิดความข้องใจ ต้องการคำอธิบาย ต้องการให้เฉลยปัญหา หรือต้องการให้ได้ความรู้บางอย่างให้ได้คำตอบอย่างรวดเร็ว เป็นสิ่งพิมพ์ที่จัดทำขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ (โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร, 2521: 1) ซึ่งอาจจะเป็นหนังสืออ่านประกอบวิชาแต่ไม่ใช่หนังสือจำพวก Text แต่เป็นหนังสือที่ช่วยสามารถให้เราเข้าใจได้ดีขึ้น และบอกรายละเอียดต่างๆ (อนันต์ธนา อังกินันท์, 2535: 131) ซึ่งขนาดของหนังสือคู่มือ (Hand book) นั้น ปกติจะมีขนาดเล็กกว่า 8 x 11 นิ้ว ความหนาประมาณ 8 หน้า หรือมากกว่านั้นแล้วแต่รายละเอียดของเนื้อหาและภาพประกอบ (อ้างถึงใน คารณิกรณ์ อารณพัฒนา, 2533)

กล่าวโดยสรุป หนังสือคู่มือ (Handbooks) เป็นเอกสารสิ่งพิมพ์คู่มือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หน่วยงาน องค์กร บริษัทห้างร้าน ซึ่งในเอกสารดังกล่าวจะบรรจุรายละเอียดกว้างๆเกี่ยวกับการทำงาน หรือการดำเนินงานของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นขั้นเป็นตอนอย่างละเอียดถี่ถ้วน ผู้ที่อ่านหนังสือคู่มือดังกล่าวก็สามารถที่จะปฏิบัติตามได้ เช่น หนังสือคู่มือการผลิตรายการวิทยุโทรทัศน์การเกษตรก็จะประกอบไปด้วย บทนำ บทบาทของรายการวิทยุโทรทัศน์การเกษตร ประเภทของรายการ ขั้นตอนการผลิตรายการประเภทต่างๆ เทคนิคในการผลิตรายการ เป็นต้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531: 371)

2.3.2 กระบวนการผลิตและการสร้างสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือคู่มือ

การผลิตสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือคู่มือมีกระบวนการผลิตดังต่อไปนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2528 : 436 – 493)

1. การเขียนต้นฉบับ การเขียนต้นฉบับที่ดีผู้เขียนจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่เขียนเป็นอย่างดี กำหนดแนวทางการเขียนอย่างมีหลักเกณฑ์โดยการวางโครงเรื่องอย่างเป็นระบบ เลือกใช้วิธีการเขียนหรือภาษาให้เหมาะสมกับเนื้อหาสาระที่ต้องการนำเสนอ ซึ่งจะต้องมีการวิเคราะห์เรื่องราวที่จะนำมาเขียนให้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่กำหนด สิ่งที่จะต้องพิจารณาในการวิเคราะห์เรื่องได้แก่

- 1) พิจารณาขอบเขตของเนื้อหาสาระ เพื่อกำหนดขอบเขตและประเด็นต่างๆ และพยายามกำหนดเนื้อหาให้อยู่ในขอบเขตกำหนด
- 2) พิจารณาวัตถุประสงค์ เพื่อจะได้กำหนดรูปแบบภาษา วิธีการเขียนและเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ
- 3) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น ก่อนที่จะโครงเรื่องได้ ผู้เขียนมีความจำเป็นต้องมีความรู้ ความคิดเกี่ยวกับเรื่องที่จะเขียนเสียก่อน ดังนั้น ผู้เขียนจึงจำเป็นต้องหาข้อมูลให้ได้มากที่สุด
- 4) การจัดระเบียบความรู้และความคิด ในขั้นนี้ผู้เขียนจะต้องนำความรู้และความคิดที่ได้รวบรวมไว้มาจำแนกแยกแยะเป็นหมวดหมู่ โดยกำหนดประเด็นเป็นหัวข้อใหญ่การนำเอาประเด็นมาเขียนเป็นประโยคที่มีใจความสมบูรณ์
- 5) เขียนโครงเรื่อง การเขียนโครงเรื่องอาจเขียนได้ 2 แบบคือ เขียนในรูปหัวข้อ ซึ่งการนำเอาประเด็นมาเขียนเป็นคำหรือวลีสั้นๆ และการเขียนในรูปประโยค ซึ่งเป็นการนำเอาประเด็นมาเขียนเป็นประโยคที่มีใจความสมบูรณ์

2. การตรวจแก้ไขต้นฉบับ จะต้องยึดถือรูปแบบของสื่อเป็นหลักในการพิจารณา ต้องตรวจสอบเนื้อหาให้ถูกต้องตามข้อเท็จจริง เหมาะสมกับผู้อ่าน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการผลิต ลักษณะของภาษาจะต้องคงเส้นคงวาและเหมาะสมกับประเภทของสื่อ

3. การเตรียมต้นฉบับเพื่อการจัดพิมพ์ จะต้องตรวจสอบจัดเตรียมต้นฉบับทั้งที่เป็นเนื้อความและเป็นภาพ รวมทั้งต้องกำหนดรายละเอียดในการพิมพ์ให้เรียบร้อย

4. การจัดพิมพ์ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งมีหลายขั้นตอน แต่ละขั้นตอนจะต้องมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน และทุกขั้นตอนมีความสำคัญเท่ากันหมด สิ่งพิมพ์จะมีราคาแพงหรือถูกขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้วัสดุ และเทคนิคที่เหมาะสม

ปฐม นิคมานนท์ (อ้างถึงใน วารินทร์ บินโฮเซน, 2533: 44) ได้กล่าวถึงหลักในการสร้างหนังสือคู่มือว่า ควรออกแบบปกและรูปเล่มให้สวยสะดุดตา และจงใจผู้อ่าน มีเนื้อหาสาระดี ควรใช้ประโยคบอกเล่าตรงไปตรงมา เขียนให้อ่านง่าย เข้าใจง่าย ส่วนประกอบอื่นๆที่จำเป็นและมีส่วนทำให้หนังสืออ่านและน่าสนใจ ได้แก่ ขนาดของตัวอักษรจะต้องมีขนาดใหญ่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ควรมีภาพประกอบตามความจำเป็น จะต้องมีพื้นที่ว่างไว้เพื่อให้ผู้อ่านได้หยุดพักสายตาบ้างเป็นระยะ ซึ่งในการสร้างและผลิตหนังสือคู่มือมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. เลือกหัวเรื่อง ศึกษาเนื้อหาที่จะให้ความรู้
2. ประเมินผู้เรียน เพื่อให้ทราบความต้องการของผู้เรียน
3. กำหนดวัตถุประสงค์ของหนังสือคู่มือ
4. รวบรวมและจัดเนื้อหา โดยรวบรวมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
5. ทดสอบหนังสือคู่มือ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา นำมาปรับปรุงแก้ไขและนำไปทดลองใช้กับผู้เรียนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการสอน แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปจัดพิมพ์
6. จัดพิมพ์ ออกแบบรูปเล่มให้สวยงาม และนำไปใช้กับผู้เรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายต่อไป

การเขียนคู่มือ

Zehr, et al. (อ้างใน วิจิตร อาวะกุล, 2534: 13) ได้ให้หลักการเขียนสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีเป้าหมายไปสู่สาธารณชนไว้ คือ ต้องให้อ่านง่าย เข้าใจง่าย ภาษาที่ใช้ต้องมีชีวิตชีวา มีความกระชับ และชัดเจน ในการเขียนเรื่องราวต่างๆให้เกิดความสนใจและติดตามอ่านนั้น ประโยคनाมีความสำคัญอย่างยิ่ง หรือในบางครั้งการใช้ภาษาพื้นเมืองที่ง่ายและการนำคำอุปมาต่างๆมาใช้ก็พบว่าเป็นสิ่งที่ทำทาส แต่สิ่งหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ การคำนึงถึงความรู้สึกและภาพสะท้อนกลับมาของผู้อ่าน สำหรับกระบวนการเขียนนั้นจำเป็นจะต้องศึกษาถึงหัวข้อเรื่อง การวางโครงเรื่อง การเขียนฉบับร่าง และแก้ไขฉบับร่างก่อนจัดพิมพ์

สนิท ตั้งทวี (2529: 120-124) (อ้างถึงใน หลดอง นุ้ยฉิม, 2542: 27) ได้กล่าวถึงลักษณะการเขียนที่ดีว่า ควรมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือ

1. ความชัดเจน (Perspicuity) หมายถึง ความชัดเจนในถ้อยคำที่จะช่วยให้การสื่อความหมายระหว่างผู้อ่านกับผู้เขียนตรงกัน
2. ความเรียบง่าย (Simplicity) ได้แก่ การใช้คำธรรมดาที่เข้าใจง่าย และมีผลกระทบต่อความรู้สึกของผู้อ่าน การใช้ภาษาที่เรียบง่ายนั้น ควรหลีกเลี่ยงการใช้คำที่ฟุ่มเฟือย หรืออ้อมค้อม
3. ความกระชับ (Brevity) คือการใช้คำน้อยคำ แต่ให้ความหมายที่ชัดเจนและมีน้ำหนัก
4. ความประทับใจ (Impressiveness) เกิดจากการที่ผู้เขียนใช้ถ้อยคำที่เร้าความรู้สึกของผู้อ่าน ถ้อยคำที่ว่านี้อาจเกิดจากการเน้นคำ การเรียงลำดับในประโยค การใช้คำที่ขัดแย้งกันในประโยค หรืออาจใช้คำที่ทำให้เกิดภาพก็ได้

5. ความไพเราะ (Euphony) ได้แก่ การเลือกใช้คำที่มีเสียงราบรื่น ไพเราะหู ไม่สะดุด ไม่ยืดยาว ไม่ซ้ำซาก
6. การสร้างภาพ (Picture sequence) เป็นเทคนิคการเขียนที่ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพขึ้นในใจ คือ คำที่ใช้ภาพพจน์ก่อให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์
7. โครงสร้างของประโยค (Structure of Sentences) ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ควรกล่าวถึงคือ การลำดับของวลีและอนุประโยค และเอกภาพของประโยค

Hill and Knowlton (อ้างใน วิจิตร อวาทกุล, 2534: 84) ได้แนะนำหลักการเขียนเผยแพร่ไว้ว่า ควรเขียนเปิดเผย ชัดเจน จริงใจ ยุติธรรม ซื่อตรง เขียนตรงเข้าไปในเรื่องที่ต้องการอธิบาย ใช้คำธรรมดาเขียนหรือบอกเพียงเรื่องเดียว

นอกจากนั้น การเขียนที่ดีควรเขียนให้อ่านเพลิดเพลิน การจัดองค์ประกอบระหว่างภาพและข้อความให้เหมาะสมสวยงาม และต้องอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนั้น (กัญญา สิริสกุล, 2532 : 242) ต้องมีประโยชน์ (Useful) ช่วยกระตุ้นหรือ สร้างสรรค์ ให้นักท่องเที่ยวเกิดจินตนาการ มีข้อมูลที่น่าเชื่อถือ อ่านได้ง่าย และใช้ภาษาล้อคำที่เข้าใจง่าย (อนันต์ อนันตโชติ, 2531) ใช้ศิลปการพิมพ์ที่ดี ระวังผู้อ่านด้วยภาพประกอบ ตัวอักษรที่ใช้ตลอดจนการจัดเข้าเล่ม (อนันต์ธนา อังกินันท์ , 2535 : 8) แต่อย่างไรก็ตาม หลักการเขียนสำหรับสิ่งพิมพ์ควรเลือกใช้ได้หลายรูปแบบตามความเหมาะสมและระดับของกลุ่มเป้าหมาย ข้อมูลที่เขียนจะต้องอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงรายละเอียดมากน้อยแตกต่างกัน และต้องออกแบบให้ดึงดูดใจทำให้ชวนอ่าน (เสาวনীธ ศึกษา บัณฑิต , 2534: 111)

สรุป จะเห็นว่า การเขียนหนังสือคู่มือจะต้องเขียนให้อ่านและเข้าใจง่าย มีความกระชับ ชัดเจนในเนื้อหา และใช้ภาษาในการเขียนเรื่องราวให้ชวนติดตาม ส่วนการจัดภาพประกอบและข้อความต้องเหมาะสมที่จะอธิบายเรื่องราวต่างๆ ได้ดี พร้อมทั้งออกแบบให้ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านด้วย

2.3.3 ขั้นตอนการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์

ณรงค์ สมพงษ์ (2535: 133) ได้สรุปไว้ว่า การผลิตวัสดุสิ่งพิมพ์ที่มีคุณภาพ มีการผลิตเป็น 6 ขั้นตอน คือ

1. ตัดสินใจว่าจะพิมพ์เนื้อหาอะไร ควรอยู่บนพื้นฐานของความต้องการและความจำเป็นของประชาชน
2. เตรียมต้นฉบับ (Manuscript) รวมไปถึงการวางแผน การเขียน และการจัดภาพ ซึ่งการวางแผนหมายถึง การวิเคราะห์ล่วงหน้าและตอบคำถามต่อไปนี้
  - ทำไมถึงเขียน (Purpose)
  - ใครคือผู้อ่าน (Audience)
  - อะไรคือเนื้อหาข่าวสาร (Content)
  - มีวิธีการแสดงเนื้อหาความจริงที่ได้เลือกสรรแล้วอย่างไร (Outline)
3. ทำการทดสอบก่อน (Pretest) โดยนำต้นฉบับไปทดสอบกับผู้อ่านที่คาดหวังไว้ ในขั้นนี้ต้องพยายามจัดข้อบกพร่องต่างๆที่พบเห็นออกไปให้มากที่สุด
4. ดำเนินการจัดพิมพ์ตามกระบวนการทางเทคนิคการพิมพ์
5. แจกจ่ายออกไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยนำเอกสารที่พิมพ์แจกจ่ายไปยังสถานที่ต่างๆ ที่กลุ่มเป้าหมายไปติดต่ออยู่เป็นประจำ
6. ประเมินผลลัพธ์ที่ได้

การเตรียมต้นฉบับสำหรับงานพิมพ์

ณรงค์ สมพงษ์ (2535: 133-144) ได้กล่าวถึงการเตรียมต้นฉบับสำหรับงานพิมพ์ไว้ดังนี้

1. การเตรียมต้นฉบับสำหรับงานพิมพ์

หลังจากที่ได้วางแผนว่าจะผลิตสิ่งพิมพ์ประเภทใด เพื่อใคร มีเนื้อหาอย่างไร และเลือกวิธีการนำเสนอเนื้อหาแล้ว ต้องเขียนต้นฉบับก่อนจัดพิมพ์ การเขียนต้นฉบับเพื่อผลิตเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในงานส่งเสริมเผยแพร่ มีข้อควรพิจารณา ดังนี้

- 1) นึกถึงกลุ่มเป้าหมายอยู่ในใจเสมอ ถ้าหากผลิตเอกสารเผยแพร่สำหรับกลุ่มเกษตรกร ควรคำนึงถึงความสามารถในการอ่าน การเข้าใจ สัญลักษณ์ เช่น ถ้าหากเป็นกลุ่มผู้เกษตรควรศึกษาลักษณะของเด็กที่มีต่อการอ่าน เป็นต้น

2) เขียนด้วยถ้อยคำที่แน่ใจว่าผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ดี คือใช้คำง่ายๆสามารถเข้าใจได้โดยทั่วไป ไม่ใช้คำศัพท์ที่ต้องตีความหลายครั้ง เขียนจากความเข้าใจของตัวเองจะทำให้หนังสืออ่านง่าย

3) เขียนเกี่ยวกับสิ่งที่ประชาชนให้ความสนใจ เช่น ปัญหาที่เขากำลังประสบอยู่ อาชีพการทำงานที่เขาทำ ยกตัวอย่างสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัวผู้อ่านมากที่สุดและต้องพบอยู่บ่อยๆ

4) เปลี่ยนวิธีการเสนอเนื้อหาไปตามกลุ่มผู้อ่าน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ควรใช้วิธีการนำเสนอเนื้อหาคนละอย่างกัน

5) พยายามไม่ใช้คำศัพท์ที่เป็นศัพท์วิทยาศาสตร์ หรือศัพท์ทางเทคนิคที่ยุ่งยาก ควรใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจ

2. เทคนิคการเตรียมต้นฉบับสำหรับนำไปจัดพิมพ์

การนำต้นฉบับที่เขียนเสร็จแล้วมาดำเนินการเรียงพิมพ์ ออกแบบและจัดหน้า รวมไปถึงการเตรียมภาพประกอบในหนังสือ เพื่อให้เกิดความสวยงามน่าอ่าน และช่วยให้อ่านเข้าใจง่าย ซึ่งการเตรียมต้นฉบับก่อนที่จะนำไปพิมพ์มีขั้นตอนดังนี้ (ฉรงค์ สมพงษ์, 2535: 134)

ก. การเรียงพิมพ์ หมายถึง การสร้างแบบหรือแม่พิมพ์เพื่อใช้พิมพ์ตัวหนังสือ ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี คือ

1) การเรียงพิมพ์ด้วยตัวอักษรที่เป็นโลหะ ใช้ช่างเรียงเป็นผู้จับตัวพิมพ์เป็นตัวๆจากในกล่องมาใส่เรียงต่อกันในสติก (Stick) ซึ่งสมัยก่อนทำด้วยไม้จึงเรียกว่าสติก ปัจจุบันเรียงบนแผ่นโลหะยาวที่มีขอบด้านล่าง นำตัวอักษรมาเรียงต่อผสมกันเป็นคำ เป็นประโยคและเป็นบรรทัด อีกแบบหนึ่งเป็นการเรียงด้วยเครื่อง ซึ่งมีผู้คิดขึ้นเพื่อให้สามารถเรียงได้อย่างรวดเร็ว

2) การเรียงด้วยแสง เป็นการเรียงพิมพ์โดยถ่ายภาพตัวอักษรเป็นตัวๆลงบนแผ่นฟิล์ม หรือแผ่นกระดาษโบรไมด์ เหมาะสำหรับการพิมพ์ในระบบออฟเซต เพราะถ่ายจากหน้าหนังสือเป็นฟิล์มไปทำแม่พิมพ์หรือเพลตได้เลย

3) การเรียงพิมพ์ด้วยพิมพ์ดีด เป็นการพิมพ์ดีดลงโดยตรง เช่น พิมพ์บนกระดาษไขแล้วนำไปโรเนียว หรือพิมพ์ลงในกระดาษต้นแบบสำหรับถ่ายต่อไป การพิมพ์ด้วยพิมพ์ดีดช่วยลดต้นทุนให้ถูกลง แต่ก็ได้ตัวอักษรไม่สวยงามเหมือนวิธีอื่น

4) การเรียงพิมพ์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลไว้ในเทปหรือจานแม่เหล็ก สามารถเลือกตัวพิมพ์ได้หลายแบบและจัดคอลัมน์เป็นแบบใดก็ได้ การลดหรือเพิ่มตัวอักษรสามารถทำได้ง่าย โดยดูจากจอภาพและแก้ไขได้ทันที ตัวอักษรจะถูกพิมพ์ลงบนกระดาษโบรไมด์เป็นม้วนแล้วนำไปล้างในน้ำยานำมาจัดหน้าต่อไป นับว่าเป็นเครื่องเรียงพิมพ์ที่ทันสมัย แต่ราคาก็

แพงมาก ปัจจุบันมีเครื่องพิมพ์ต้นฉบับด้วยแสงเลเซอร์ (Laser printer) โดยป้อนข้อมูลที่พิมพ์ไว้แล้วเข้าเครื่องพิมพ์ก็จะได้ต้นฉบับออกมาทันทีโดยไม่ต้องนำไปล้างน้ำยา นับว่าเป็นเครื่องเรียงพิมพ์ที่ทันสมัยที่สุด

ข. ตรวจสอบรูปร่าง เมื่อเรียงพิมพ์เสร็จแล้วก็นำมาตรวจสอบกับต้นฉบับว่าที่เรียงไปแล้วถูกต้องหรือไม่ ผู้ตรวจสอบควรตรวจสอบหลายๆ ครั้งเพื่อความถูกต้องแน่นอนแล้วส่งไปทำการแก้ไขต่อไป การตรวจสอบรูปร่างนอกจากดูตัวสะกดและการรันต์แล้ว ต้องตรวจสอบอีกว่าการวางหน้า เว้นวรรค ช่องไฟ แบบตัวพิมพ์ถูกต้องหรือไม่ การตรวจสอบรูปร่างและแก้ไขสามารถสื่อความหมายกันระหว่างผู้ตรวจสอบและผู้พิมพ์ต้นฉบับ โดยเขียนเครื่องหมายแสดงลงบนต้นฉบับบริเวณที่พิมพ์ผิด

ค. การจัดหน้าหนังสือ หมายถึงการนำปัจจัยต่างๆ คือ ภาพ สี เส้นและตัวหนังสือ มาวางลงในตำแหน่งต่างๆ ของหน้าหนังสือ เพื่อให้มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน มีความสวยงามและชวนอ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดหน้าหนังสือจะมีส่วนช่วยทำให้เนื้อหาของหนังสือสามารถอ่านเข้าใจได้ง่าย มีความชัดเจน ช่วยในการสื่อความหมาย ช่วยดึงดูดความสนใจผู้อ่าน และเป็นเครื่องมือในการขายอีกด้วย (สำหรับหนังสือที่พิมพ์ขึ้นเพื่อจำหน่าย)

3. หลักในการออกแบบและจัดหน้าหนังสือ

พิจารณาส่วนประกอบในการออกแบบและจัดหน้าได้ดังนี้

1) ขนาดและรูปร่าง (Size and shape) เนื้อหาของหนังสือหรือเอกสารนั้นจะช่วยบอกถึงรูปร่าง และสัดส่วนของวัสดุสิ่งพิมพ์ ซึ่งออกแบบได้ทั้งแนวตั้งและแนวนอน ถ้าเป็นในแนวนอนอาจมีข้อเสียตรงที่ราคาแพง เนื่องจากตัดกระดาษไม่พอดีทั้งแผ่น การเก็บรักษาเข้าชั้นลำบาก การเปิดออกอ่านไม่ค่อยสะดวก แต่มีข้อดีที่รูปเล่มน่าสนใจ และเหมาะสำหรับหนังสือที่มีภาพประกอบมากๆ หนังสือที่เป็นแนวตั้งสะดวกในการเก็บรักษาและการอ่าน ส่วนเรื่องขนาดของหนังสือนั้น ควรพิจารณาถึงวัสดุที่ใช้และวิธีการกระจาย เช่น จะนำไปใช้กับใคร นำไปใช้กับผู้อ่านรายบุคคลหรือใช้เป็นกลุ่ม กระดาษที่จะพิมพ์มีขนาดเท่าใด ขนาดของกระดาษมาตรฐานมีหลายขนาดคือ ขนาด เอโอ (AO) บีโอ (BO) และ ซีโอ (CO)

2) การใช้สี (Color) ปกติการพิมพ์หนังสือด้วยหมึกดำเพียงสีเดียวจะช่วยประหยัดเงินมากกว่า การพิมพ์สีอื่นๆ หลายสีราคาข้อมแพงกว่าการพิมพ์ด้วยหมึกดำธรรมดา แต่ก็มีประโยชน์เพิ่มขึ้น จุดประสงค์ที่น่าสืมาใช้ในการพิมพ์ก็คือ วัสดุสิ่งพิมพ์จะชวนดูและน่าหยิบขึ้นมาอ่านทั้งนี้เนื่องจาก

- สีเรียกความสนใจจากผู้อ่านได้มากกว่าและนานกว่า
- สีให้ภาพที่เหมือนจริงมากกว่าภาพขาวดำ

- สื่อก่อให้เกิดอารมณ์ การใช้สีจึงอาจใช้สร้างอารมณ์ต่างๆให้ผู้ดูได้ตามที่ผู้
ใช้ตั้งใจ
- สื่อก่อให้เกิดความเข้าใจและความจำได้มากกว่าข้อความ คือ จำเรื่องราวได้
มากกว่า
- การใช้สีก็ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่าน

3) การใช้ภาพประกอบสิ่งพิมพ์มีความสำคัญมาก ถึงแม้ว่าจะไม่มีปัญหาการรู้
หนังสือของประชาชน แต่การตีความหมายของคำอาจแตกต่างกันไป ตามประสบการณ์ในอดีต
การใช้ภาพประกอบจะช่วยลดความเข้าใจที่สับสน ช่วยทำให้ข่าวสารมีความชัดเจนน่าสนใจ และ
ช่วยให้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การนำภาพมาใช้ในการจัดทำหนังสือช่วยเรียกความ
สนใจจากผู้อ่านได้มาก เพราะผู้อ่านย่อมให้ความสนใจมองดูภาพมากกว่ามองตัวหนังสือโดยทั่วไป

ข้อพิจารณาเลือกภาพที่จะใช้ในวัสดุสิ่งพิมพ์

3.1 ลักษณะของภาพควรเกี่ยวข้องกับลักษณะของผู้ดู เช่น กลุ่มคนต่างวัย
ต่างเพศและต่างคุณวุฒิ ย่อมสนใจภาพต่างกัน เช่น ผู้หญิงสนใจรายละเอียดของภาพมากกว่าผู้ชาย
เด็กต้องการภาพที่เป็นเค้าโครงใหญ่ๆไม่มีรายละเอียดมากนัก และอาจปรุงแต่งให้มีลักษณะบาง
อย่างเด่นชัดเป็นพิเศษได้

3.2 สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในภาพ หากตรงกับชีวิตประจำวันของเขาและ
ใกล้เคียงกับที่เขาเป็นอยู่ ประชาชนก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับมากกว่าภาพที่มีสิ่งแวดล้อมต่างไป
จากที่เขาพบเห็นอยู่ การออกแบบภาพประกอบในวัสดุสิ่งพิมพ์จึงควรให้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสภาพ
จริงๆในท้องถิ่นที่เขาอยู่ด้วย

3.3 ภาพบุคคลกำลังทำกิจกรรมอยู่ ประชาชนจะให้ความสนใจมากกว่าที่
ไม่มีกิจกรรม

3.4 รายละเอียดของภาพมีผลต่อการรับรู้และความสนใจของคน ควร
ระมัดระวังรายละเอียดที่มีมากจนเกินไปในภาพ ถึงแม้ว่ารายละเอียดของภาพสามารถช่วยทำให้ดู
เหมือนจริงและน่าสนใจก็ตาม แต่ถ้าหากมีรายละเอียดที่ไม่จำเป็นมากเกินไปอาจดึงความสนใจไปจาก
จุดที่ต้องการ หรือสร้างความสับสนให้ผู้ชมได้ ดังนั้นจึงควรบรรจุส่วนสำคัญในภาพที่ต้องการสื่อไว้
เพียงอย่างเดียว

4) ตัวหนังสือ ลักษณะตัวหนังสือที่นำมาใช้ในการออกแบบหนังสือ มีอิทธิพล
ต่อการถ่ายทอดเนื้อหาไปยังผู้ดูเป็นอย่างยิ่ง จึงควรระมัดระวังในการใช้ตัวอักษรดังนี้

4.1 แบบของตัวอักษร (Type face) มีหลายแบบให้เลือกใช้ ตามแต่กลุ่มผู้อ่าน และวัตถุประสงค์ในการพิมพ์หนังสือ เมื่อเลือกใช้แบบใดก็ควรใช้แบบนั้นตลอดทั้งเล่ม ยกเว้นเฉพาะเมื่อต้องการจะเน้นคำ เช่น ใช้ตัวเอนสำหรับข้อความที่ข้อมาจากหนังสืออื่นมาอ้างอิง หรือเป็นเชิงอรรถและคำอธิบายภาพ ใช้ตัวหนาสำหรับข้อความที่ต้องการเน้นให้เห็นความสำคัญ

4.2 ขนาดของตัวอักษร (Size of Type) พิจารณาตามลำดับความสำคัญ และการเน้น คือ

- ส่วนหัวข้อ (Heading) ควรใช้ตัวใหญ่กว่าปกติ เช่น ชื่อบท ชื่อตอน หรือหัวข้อใหญ่ หัวข้อย่อย
- ส่วนของเนื้อหา (Reading text) ควรใช้ตัวเล็กตามความเหมาะสมของผู้อ่านและกลุ่ม ถ้าใช้กับกลุ่มที่มีความสามารถในการอ่านน้อยควรใช้ตัวใหญ่ขึ้น เช่น หนังสือที่ใช้กับกลุ่มเกษตรกรควรเป็นแบบตัวใหญ่กว่ากลุ่มนิสิตนักศึกษา

ขนาดของตัวอักษรที่เชื่อถือเป็นสากลนั้น วัดตามความสูงของตัวอักษรซึ่งอาจเป็นนิ้วหรือมิลลิเมตรก็ได้ โดยทั่วไปขนาดตัวอักษรจะมีตั้งแต่ 4 พอยท์ จนถึง 144 พอยท์ ซึ่งตัวเลขสูงตัวหนังสือจะมีขนาดใหญ่ ตามปกติอักษรภาษาไทยนิยมใช้ขนาด 12 พอยท์ ซึ่งเป็นขนาดที่อ่านได้สะดวกไม่ต้องใช้สายตามาก ขนาดใหญ่กว่านี้เหมาะสำหรับการเรียน เขียน อ่าน หรือสำหรับบุคคลที่มีปัญหาเรื่องสายตา

4.3 การจัดคอลัมน์ (Type area appearance) ในการจัดพิมพ์หนังสือต้องคำนึงถึงการจัดคอลัมน์ ซึ่งสิ่งที่จะช่วยให้อ่านหนังสือได้ง่ายหรือยากต่างกัน คือ

- ความยาวของบรรทัด ไม่ควรบรรจุก่อนเกินกว่า 65 ตัวอักษรต่อบรรทัด ถ้าเป็นคอลัมน์สั้นๆ ใช้ 36 ตัวอักษร
- ช่องว่างระหว่างบรรทัด ควรห่างกันพอสมควร คือประมาณ 1.5 เท่าของความสูงของตัวอักษร

5) การจัดกรอบและคอลัมน์ เป็นการจัดวางส่วนประกอบต่างๆ ในแต่ละหน้าให้เหมาะสม โดยให้มีช่องว่างสวยงามจัด หน้าของหนังสือและเอกสารออกเป็นคอลัมน์ (ความกว้างของคอลัมน์ต้องกำหนดไว้ก่อนในขั้นเรียงพิมพ์เพื่อให้สอดคล้องกับการจัดหน้า) การจัดคอลัมน์นี้อาจแบ่งเป็น 1-2-3 หรือ 4 คอลัมน์ ตามแต่ผู้ออกแบบหนังสือจะเห็นสมควร แต่ต้องคำนึงถึงการยอมรับของผู้อ่าน และความสวยงามต่อเนื่อง ซึ่งหนังสือทั่วไปจะมีกรอบหน้าของหนังสือ (Margins) อยู่ 2 หน้า คือ หน้าซ้ายและขวา ขนาดความกว้างของกรอบในแต่ละส่วนนั้นจะพิจารณาตามความเหมาะสม ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว

6) การออกแบบปก ซึ่งเป็นส่วนแรกของหนังสือที่ผู้อ่านจะเห็นก่อนส่วนอื่นใด จึงนับว่าเป็นส่วนที่สำคัญมาก นอกจากปกจะทำหน้าที่ป้องกันรักษาตัวหนังสือหรือเอกสารทั้งหมดแล้ว ปกยังช่วยบอกรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวในหนังสือเล่มนั้นอีกด้วย นอกจากนี้ ปกยังมีส่วนชักจูงใจให้ผู้อ่านหยิบหนังสือขึ้นมาดู ปกศิลปะของหนังสือหรือเอกสารจะประกอบไปด้วย

- ชื่อเรื่อง
- ชื่อผู้แต่ง
- ชื่อสำนักพิมพ์หรือหน่วยงานที่จัดพิมพ์
- ชื่อบทความหรือเรื่องเด่นในเล่ม (โดยมากนิยมใช้กับหนังสือวารสาร)

4. หลักในการออกแบบปกหนังสือ

- 1) มีความคิดเดียว (One idea) ปกควรบอกลักษณะของเนื้อหาในเล่มซึ่งเป็นแกนของเรื่อง โดยกำหนดเป็นความคิดเพียงความคิดเดียวเท่านั้น
- 2) มีการตัดกัน (Contrast) หมายถึงส่วนที่ปรากฏบนปก ไม่ว่าจะเป็นตัวหนังสือ ภาพ สี หรือลายเส้นก็ตาม ควรจะมีการตัดกันกับสีของพื้นหลังเพื่อให้ปกสะดุดตา และดึงดูดความสนใจโดยเฉพาะเรื่อง ควรเห็นเด่นชัด
- 3) การออกแบบตัวหนังสือ ควรใช้ตัวหนังสือเป็นแบบเดียวกันทั้งปก แต่อาจมีขนาดต่างกันได้ และตัวหนังสือไม่ขัดกับความสวยงามของภาพ

จากหัวข้อกระบวนการผลิตสิ่งพิมพ์ ขั้นตอนการผลิตวัสดุสิ่งพิมพ์ จะเห็นได้ว่า ในการเขียนหนังสือคู่มือจะต้องคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมาย ขอบเขตของเนื้อหาสาระ ภาษาที่ใช้ ขนาดตัวอักษร รวมทั้งข้อความ ภาพประกอบ และการออกแบบปกจะต้องมีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจ ตัวอักษรต้องชัดเจนอ่านง่าย ส่วนภาพประกอบแต่ละภาพสามารถใช้อธิบายและประกอบการอ่านให้เกิดความเข้าใจได้ดีขึ้น พร้อมทั้งต้องออกแบบปกให้ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านได้ด้วย

การออกแบบคู่มือ

Zehr, et al., (อ้างใน วิจิตร อาวะกุล, 2534: 13-24) โดยทั่วไปแล้วใช้หลักการออกแบบเดียวกันกับสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ สิ่งสำคัญต้องรู้ว่าผู้อ่านคือใคร ใช้อ่านที่ไหน และเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้สามารถตัดสินใจออกแบบรูปลักษณะและขนาดของคู่มือได้ สำหรับหลักการพื้นฐานอย่างง่ายที่จะช่วยให้การออกแบบประสบความสำเร็จ มีดังต่อไปนี้

1. ความสมดุล (Balance) ควรให้น้ำหนักในการจัดวางรูปแบบขอบเขตของเนื้อหาและภาพประกอบในแต่ละหน้าให้ได้ส่วนที่เหมาะสม
2. การลำดับ (Sequence) เป็นหนทางที่จะนำผู้อ่านไปสู่ความสนใจ โดยอาศัยหลักที่ว่า ผู้อ่านส่วนมากจะเริ่มอ่านจากมุมซ้ายบนและไล่จากหน้าออกทางมุมล่างขวา จากภาพใหญ่ไปสู่ภาพเล็ก จากภาพสีสู่ภาพขาวดำ จากหัวข้อไปสู่เนื้อเรื่อง
3. ความต่าง (Contrast) ทำให้สะดุดตาซึ่งช่วยให้ผู้อ่านมีใจจดจ่อและสนใจยิ่งขึ้น ความต่างที่ใช้กันโดยทั่วไปนั้น มักจะใช้ในเรื่องของความไม่เหมือนกันของขนาดรูปภาพ สี และรูปทรง
4. ความเรียบง่าย (Simplicity) เป็นสิ่งที่สำคัญในการออกแบบหนังสือคู่มือ ดังนั้น ในแต่ละหน้าจึงไม่ควรให้มีเนื้อหา และภาพประกอบจนแน่นจนขาดหรือเติมแต่งสิ่งอื่นลงไปจนดูยุ่งเหยิง
5. สัดส่วน (Proportion) เป็นการพิจารณาเพื่อใช้เนื้อที่หน้ากระดาษ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเห็นว่าอัตราส่วนที่ใช้ควรจะเป็น 3 ต่อ 5 หรือ 3 ต่อ 4 จะทำให้น่าดู และเหมาะสมที่สุด
6. ความเป็นเอกภาพ (Unity) ความเป็นเอกภาพที่คือนั้น คือ แต่ละส่วนจะต้องสมบูรณ์ และไปด้วยกันได้กับภาพรวมทั้งหมด เช่น การใช้ตัวพิมพ์ กระดาษ และสีของหมึกพิมพ์ เป็นต้น

วิรุณ ตั้งเจริญ (2539: 110) กล่าวว่า การออกแบบสิ่งพิมพ์ปัจจุบัน ควรจะได้คำนึงถึงสิ่งเหล่านี้

1. การออกแบบที่สัมพันธ์กับระบบการพิมพ์
2. การออกแบบที่ตัวหนังสือสัมพันธ์กับภาพ
3. การออกแบบที่มีคุณค่าทางศิลปะ
4. การออกแบบที่มีลักษณะทันสมัย
5. การออกแบบที่มีความประณีตเรียบร้อย

อนันต์ อนันตโชติ (2531) กล่าวว่า การออกแบบหนังสือคู่มือต้องคำนึงถึงความสวยงาม (Beautiful) คือรูปหรือภาพต่างๆ ที่ใช้จะต้องใช้ศิลป์ในการจัดทำสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ กระดาษที่ใช้ควรมีคุณภาพ นอกจากนี้แล้วการออกแบบควรให้คุณค่าแก่การเก็บรักษา (Worth Keeping) ด้วย

การพัฒนาคู่มือ

การที่จะให้คู่มือซึ่งเป็นสื่อการเรียนประเภทหนึ่งที่จะผลิตขึ้นใช้นั้นจะต้องมีประสิทธิภาพในการให้ความรู้ ความเข้าใจ ดังนั้นก่อนที่จะนำคู่มือไปใช้จริง ควรที่จะมีการพัฒนาคู่มือให้ได้มาตรฐาน

ฐานเดียวกัน ขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาสื่อการเรียนต่างๆคือ ขั้นตอนทดลองใช้และปรับปรุงแก้ไข โดยในขั้นแรกจะเป็นการทดลองใช้เป็นรายบุคคลหรือการทดลองแบบ 1 ต่อ 1 แล้วปรับปรุงแก้ไข จากนั้นจะเป็นการทดลองใช้กับกลุ่มเล็กประมาณ 5-10 คน แล้วปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง ขั้นสุดท้ายนำคู่มือที่ผ่านการปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ในสภาพจริง และทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พร้อมทั้งวิเคราะห์หาประสิทธิภาพของคู่มือว่าสามารถนำไปใช้ได้หรือไม่ เพื่อพิจารณาผลิตใช้ต่อไป(ฉลอง นุ้ยฉิม, 2542: 30-31)

จะเห็นได้ว่า การที่จะให้หนังสือคู่มือมีประสิทธิภาพในการให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น จะต้องนำคู่มือไปพัฒนาโดยการทดลองใช้เป็นรายบุคคลหรือแบบรายกลุ่มแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข และนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายจริง

ข้อดีของสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือคู่มือ

ณรงค์ สมพงษ์ (2530:155-159) กล่าวว่า สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่มีมานานกว่าสื่อมวลชนอื่นๆ ตั้งแต่ยุคแรกและยังใช้อยู่ในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะมีข้อดีอยู่หลายประการ สรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์สามารถทำได้หลายแบบ โดยเลือกวิธีผลิตให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ได้
2. การจัดพิมพ์ สามารถทำได้หลายรูปแบบ ตามวัตถุประสงค์ที่นำไปใช้
3. สามารถนำไปใช้ได้หลายโอกาส เพื่อเหมาะสมกับการใช้งานบุคคลที่จะใช้งาน
4. สามารถผลิตให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายได้
5. ในการผลิตสื่อสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับกระบวนการใช้และผลลัพธ์ที่ต้องการตามสภาพของเครื่องอำนวยความสะดวกที่มีอยู่
6. การใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นไปอย่างอิสระ ไม่จำกัดสถานที่และเวลา
7. ผู้ใช้สื่อสามารถใช้ซ้ำได้

ข้อจำกัดของสื่อสิ่งพิมพ์

1. สื่อสิ่งพิมพ์มีความบอบบาง ฉีกขาดง่าย
2. การเก็บรักษาระยะยาวยากต่อการป้องกันความชื้น ความร้อนและฝุ่นละออง
3. ในการผลิตที่ต้องการคุณภาพสูง ต้องใช้การลงทุนสูง
4. อาจมีปัญหาและอุปสรรคในการแจกจ่าย

5. การใช้สื่อสิ่งพิมพ์กับผู้ไม่รู้หนังสือ ต้องใช้การออกแบบที่ดี มีความหมายน่าสนใจ และอาศัยเวลามากกว่าปกติ

สรุป จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์และการสร้างหนังสือคู่มือ พบว่า หนังสือคู่มือสามารถใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ ไม่จำกัดเวลาในการใช้ สามารถใช้เมื่อใดก็ได้เมื่อผู้เรียนรู้ต้องการ นอกจากนี้ หนังสือคู่มือเป็นสื่อที่มีการลงทุนน้อย และประหยัด และได้ผลคุ้มค่า จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์สามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการผลิตหนังสือคู่มือท่องเที่ยวได้ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและรูปแบบคู่มือ
2. ศึกษากลุ่มเป้าหมายที่จะเป็นผู้ใช้เครื่องมือ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของผู้เรียน
3. กำหนดวัตถุประสงค์ ขอบข่ายและกรอบแนวคิดและความรู้ในการเขียนคู่มือ
4. เขียนเนื้อหาคู่มือ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหา
5. ออกแบบลักษณะรูปแบบ ภาพประกอบและจัดพิมพ์ตามกระบวนการผลิต
6. นำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพคู่มือ

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชัยวัฒน์ อินเสน (2537 : 77) ได้สร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อมศึกษาเรื่อง “ป่าที่สวยงาม” สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยสรุปได้ว่าคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลอง หลังจากที่ทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อมศึกษาสูงกว่าคะแนนก่อนการทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ฉลอง นุ้ยฉิม (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคู่มือสื่อความหมายธรรมชาติและประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ผลการวิจัยพบว่าคู่มือที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ สามารถเพิ่มความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพธรรมชาติและประวัติศาสตร์ในอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าให้แก่นักท่องเที่ยวได้ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.001 สำหรับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มืออยู่ในเกณฑ์ความพึงพอใจระดับมาก และความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ เห็นว่าคู่มือมีความน่าสนใจ ควรที่จะพัฒนาและจัดทำคู่มือขึ้นเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวต่อไป

ยุพเรศ วัชชายฉิม (2540 : 115-116) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคู่มือศึกษาระบบชาติ ประจำเส้นทางเดินป่าในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ โดยการทดลองกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 40 คน มีรูปแบบการทดลองเป็นแบบกลุ่มเดียว ทดสอบก่อนและหลังการใช้คู่มือ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เดินป่าโดยใช้คู่มือ มีความรู้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สำหรับความคิดเห็นต่อการใช้คู่มือที่สร้างขึ้นนี้คิดว่ามีความน่าสนใจและมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

วลีรัตน์ สุภานันท์ (2541: 85-86) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างและทดลองใช้คู่มือประกอบการสอน การศึกษานอกสถานที่ เรื่อง “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น” โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 45 คน ผลการวิจัยพบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ ก่อนและหลังการเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่า คู่มือประกอบการสอนการศึกษานอกสถานที่ ช่วยให้นักเรียนมีความรู้เพิ่มเติมขึ้นได้

กฤษณา ลำไย (2534: บทคัดย่อ) ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ที่ได้จากการทดลองอ่านหนังสือการ์ตูน เรื่อง “การใช้สารกำจัดศัตรูพืชสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6” พบว่า การอ่านและไม่อ่านหนังสือ มีผลทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งก็คือ การอ่านหนังสือการ์ตูนเรื่อง “สารกำจัดศัตรูพืช” ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น

แสงสุณี สกฤษณกฤษ (2542: บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การสร้างและทดลองใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่องป่าไม้ของกาญจนบุรี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เมื่อทำการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลอง หลังการอ่านหนังสือเพิ่มเติม สูงกว่าก่อนการอ่านหนังสืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

อรทัย ศิลป์ประกอบ (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านประกอบภาพการ์ตูนเรื่องแม่น้ำกับการอยู่รอด เพื่อใช้ประกอบการเรียนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และทำการเปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการใช้หนังสืออ่านประกอบ พบว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลอง หลังการอ่านหนังสือ

อ่านประกอบภาพการรูดนสูงกว่จะแนนก่อนการอ่านหนังสืออ่านประกอบภาพการรูดน อย่างมีนัย
สำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

สกฤนา ขวงทอง (2542: บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคู่มือศึกษาธรรมชาติประจำ
เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติในหมู่บ้านแสดงพันธ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เมื่อทำ
การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า นักเรียนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้คู่มือที่สร้าง
ขึ้นมีความรู้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

พรรณวิภา ดารามาศ (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการสร้างและทดลองใช้คู่มือ
ศึกษาธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดนปริวรรตสำหรับเยาวชน เมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ย
ความรู้ก่อนและหลังการใช้คู่มือแล้ว พบว่า คะแนนเฉลี่ยความรู้หลังการใช้คู่มือศึกษาธรรมชาติมี
คะแนนสูงกว่ก่อนการใช้คู่มือศึกษาธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สร้อยทิพย์ สม่ัครร์เขตการณั (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคู่มือศึกษา
ธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประจำเส้นทางศึกษาธรรมชาติอุทยานแห่งชาติน้ำหนาว เมื่อ
เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังการใช้คู่มือ พบว่า คะแนนเฉลี่ย
ความรู้หลังการใช้คู่มือศึกษาธรรมชาติมีคะแนนสูงกว่ก่อนการใช้คู่มือศึกษาธรรมชาติ อย่างมีนัย
สำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ศิริพร สร้อยนาคพงษ์ (2543: บทคัดย่อ) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาและทดลองใช้คู่มือ ท่อง
เที่ยวโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเปรียบเทียบคะแนน
ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังจากการใช้คู่มือ พบว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ใช้คู่มือมีคะแนนเฉลี่ยผล
สัมฤทธิ์ทางการเรียนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สรุป

จากการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่า หากมีการเสริมสร้างความรู้
เรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้แก่นักท่องเที่ยว น่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก
จึงนำแนวคิดเรื่องถึงแควตล่อการศึกษา ที่ประกอบด้วยกระบวนการให้ความรู้โดยผ่านการใช้สื่อด้วย
การสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัยขึ้น

เพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากเห็นว่าการจัดตั้งแวดล้อมศึกษา คือกระบวนการทำให้ความรู้ที่มีระบบแบบแผน สามารถพัฒนาทักษะ ทักษะคิดและประสบการณ์ ทำให้เกิดความคิดรวบยอด สามารถคิดเป็นทำเป็นและแก้ปัญหาได้ ผู้วิจัยจึงจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัยขึ้น เพื่อให้ความรู้และเจตคติที่ดีแก่นักท่องเที่ยวจะได้เที่ยวอย่างไม่ทำลายสภาพแวดล้อม โดยผ่านสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ในรูปแบบของคู่มือการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวศึกษาด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม รวมถึงทราบแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรและช่วยปลูกฝังความรู้สึกที่ดีต่อทรัพยากรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม และเป็นการให้สิ่งแวดล้อมศึกษาอีกด้านหนึ่งด้วย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเสมือนทดลอง (Quasi- Experimental Research) เพื่อพัฒนาและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยทั่วไปที่เข้าเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยเลือกรูปแบบของการวิจัยแบบกลุ่มเดียววัดผล 2 ครั้ง (One-Group Pretest Posttest Design) ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานตามขั้นตอน ดังนี้

- 3.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น
- 3.2 การผลิตคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- 3.3 การพัฒนาคุณภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง
- 3.4 การทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- 3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

จากวัตถุประสงค์ที่ต้องการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย มีขั้นตอนในการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นดังนี้

3.1.1 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรมภายในอุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สิ่งแวดล้อมภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และความสำคัญด้านต่างๆ จากตำรา เอกสาร งานวิจัยต่างๆ และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3.1.2 สอบถามข้อมูลด้านความเสื่อมโทรมของโบราณสถาน และแหล่งศิลปกรรม จากเจ้าหน้าที่ และประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในแหล่งดังกล่าว

3.1.3 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบและการสร้างคู่มือท่องเที่ยว จากตำรา เอกสารท่องเที่ยว หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นจึงวางแผนเพื่อการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

3.1.4 ปรึกษาคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการสร้างคู่มือ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการท่องเที่ยว และด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อขอคำแนะนำในการจัดสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

3.2 ขั้นตอนในการผลิตคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ผู้วิจัยได้มีการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 กำหนดเนื้อหาการสร้างคู่มือท่องเที่ยวศิลปกรรม

ในการกำหนดเนื้อหาการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ คือ เพื่อสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ผู้วิจัยจึงกำหนดเนื้อหาเพื่อการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้

- 1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความรุ่งเรือง และสาเหตุของการล่มสลายของอาณาจักรสุโขทัย
- 2) ประวัติความเป็นมาของโบราณสถาน
- 3) ลักษณะเด่นแหล่งศิลปกรรม
- 4) สาเหตุของการเสื่อมโทรมของแหล่งศิลปกรรม
- 5) เนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม
- 6) การปฏิบัติตนในการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม แนะนำนักท่องเที่ยวที่สามารถมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมได้อย่างไร ในขณะที่ท่องเที่ยว
- 7) ข้อมูลสังเขปเพื่อการท่องเที่ยว

3.2.2. กำหนดส่วนประกอบของกลุ่มมือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

เมื่อผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเบื้องต้น และดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงกำหนดส่วนประกอบของกลุ่มมือฯ ดังต่อไปนี้

- ปกนอก
- ปกใน
- แผนที่ท่องเที่ยว
- คำนำ
- สารบัญ
- วิธีการใช้หนังสือ
- เนื้อหาที่กำหนดไว้แล้ว
- ภาพประกอบ
- เอกสารอ้างอิงและคำขอบคุณ
- บันทึกความประทับใจในการท่องเที่ยว

3.2.3 กำหนดรูปแบบของหนังสือกลุ่มมือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ผู้วิจัยกำหนดรูปแบบของกลุ่มมือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ลักษณะรูปเล่ม ผู้วิจัยกำหนดขนาดรูปเล่ม คือ ขนาดกว้าง 4.8 นิ้ว และขนาดยาว 8 นิ้ว ส่วนของเนื้อหา 26 หน้า (ไม่รวมปกนอก ปกใน สารบัญ เอกสารอ้างอิงและคำขอบคุณ รวมทั้งบันทึกความประทับใจในการท่องเที่ยว) โดยมุ่งให้หนังสือมีขนาดที่พอเหมาะสามารถจับถือได้สะดวก

2) ภาพประกอบ เป็นภาพประกอบสี ที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่น่าสนใจ โดยรูปภาพส่วนใหญ่เป็นภาพถ่ายจากแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3) ลักษณะเนื้อหา เป็นเนื้อหาที่กำหนดไว้แล้วตามข้อ 3.2.1 โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจ เรื่องประวัติความเป็นมาของแหล่งศิลปกรรม ตลอดจนแหล่งศิลปกรรมที่น่าสนใจ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย รวมทั้งข้อปฏิบัติในการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

4) แนวการเขียนและภาษาที่ใช้ ผู้วิจัยกำหนดแนวการเขียนเป็นแบบร้อยแก้ว ประเภทสารคดี โดยใช้ภาษาที่อ่านง่ายและเหมาะสมกับเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์ แต่บางครั้งไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้ศัพท์เชิงวิชาการในด้านประวัติศาสตร์ได้

3.2.4 การปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยปรึกษาคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการผลิตสื่อประเภทหนังสือคู่มือ ตลอดระยะเวลาในการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เพื่อขอคำแนะนำและรับฟังข้อคิดเห็นในการจัดสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ และปรับปรุงแก้ไขต่อไป

3.3 การพัฒนาคุณภาพของคู่มือ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง

เพื่อให้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีคุณภาพอย่างแท้จริง ผู้วิจัยได้นำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องและประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ หลังจากนั้น ผู้วิจัยจึงนำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมไปพัฒนาคุณภาพ โดยการนำไปทดลองใช้เบื้องต้นพร้อมทั้งให้นักท่องเที่ยวทำแบบทดสอบความรู้ และแบบสอบถามความพึงพอใจ ดังนี้

1) การทดลองเบื้องต้นครั้งที่ 1 (Individual Tryout)

นำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นให้นักท่องเที่ยวจำนวน 1 คน ใช้ประกอบการท่องเที่ยวในสถานที่จริง หลังจากนั้นให้นักท่องเที่ยวทำแบบสอบถามความพึงพอใจ นำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการปรับปรุงแก้ไขคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เพื่อนำไปทดลองใช้เบื้องต้นครั้งที่ 2

2) การทดลองใช้เบื้องต้นครั้งที่ 2 (Group Tryout)

นำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้วให้นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการท่องเที่ยวในสถานที่จริง 5 คน หลังจากนั้นให้นักท่องเที่ยวทำแบบประเมินความพึงพอใจ นำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการปรับปรุงแก้ไขคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ กับนักท่องเที่ยว

3.3.1 ผลการตรวจสอบและประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

หลังจากที่ผู้วิจัยสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เรียบร้อยแล้ว นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 คนที่มีความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการก่อสร้างประเภทหนังสือ ด้านประวัติศาสตร์ร่วมสมัย และโบราณคดีและการจัดการวัฒนธรรม พิจารณาให้ความเห็น จากนั้นจึงนำข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงเพื่อพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ให้มีคุณภาพดี ก่อนนำไปให้นักท่องเที่ยวใช้ ซึ่งปรากฏว่าคะแนนเฉลี่ยการประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ อยู่ในเกณฑ์ ดี คะแนนฐานนิยมอยู่ในเกณฑ์ ดี รองลงมา คือ ดีมาก และพอใช้ ตามลำดับ ดังแสดงในตาราง 3

ตาราง 3 การประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของผู้เชี่ยวชาญ จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ และฐานนิยม

รายการการประเมิน	คะแนนการประเมิน				ฐานนิยม
	ดีมาก (ร้อยละ)	ดี (ร้อยละ)	พอใช้ (ร้อยละ)	ควรปรับปรุง (ร้อยละ)	
คุณภาพด้านการจัดรูปแบบ					
1. รูปแบบของคู่มือมีลักษณะน่าสนใจ	2 (66.66)	1 (33.33)	0	0	ดีมาก
2. ปกของคู่มือมีความน่าสนใจ	2 (66.66)	1 (33.33)	0	0	ดีมาก
3. การจัดวางภาพปกและชื่อเรื่องเหมาะสม	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
4. ขั้นตอนการนำเสนอภายในเล่มคู่มือเหมาะสม	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
5. ขนาดคู่มือเหมาะสม	1 (33.33)	2 (66.66)	0	0	ดี

ตาราง 3 การประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของผู้เชี่ยวชาญ จำแนกเป็นจำนวน ร้อยละ และฐานนิยม (ต่อ)

รายการการประเมิน	คะแนนการประเมิน				ฐาน นิยม
	ดีมาก (ร้อยละ)	ดี (ร้อยละ)	พอใช้ (ร้อยละ)	ควร ปรับปรุง (ร้อยละ)	
6. ขนาดของตัวอักษร และการใช้ ตัวอักษรเหมาะสม	1 (33.33)	2 (66.66)	0	0	ดี
คุณภาพด้านการจัดภาพประกอบ					
1. ภาพปกมีความเหมาะสมกับ ชื่อเรื่องและเนื้อหา	2 (66.66)	0	1 (33.33)	0	ดีมาก
2. ภาพประกอบมีความชัดเจน เข้าใจง่าย	2 (66.66)	0	1 (33.33)	0	ดีมาก
3. ภาพประกอบเหมาะสม สอดคล้องกับเนื้อหา	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
4. ลักษณะการจัดวางภาพภายใน เล่มเหมาะสม	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
5. การจัดวางตัวอักษรเหมาะสม และสัมพันธ์กับภาพประกอบ	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
คุณภาพด้านเนื้อหา					
1. เนื้อหาตรงกับวัตถุประสงค์	2 (66.66)	1 (33.33)	0	0	ดีมาก
2. ให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่ง ศิลปกรรม ในเขตอุทยาน ประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่ถูกต้อง	0	2 (66.66)	1 (33.33)	0	ดี
3. เนื้อหากระชับ ได้ใจความ ไม่ยืดเยื้อ	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
4. เนื้อหาสอดคล้องกับภาพ ประกอบ	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-

ตาราง 3 การประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของผู้เชี่ยวชาญ จำแนกเป็นจำนวน ร้อยละ และฐานนิยม (ต่อ)

รายการการประเมิน	คะแนนการประเมิน				ฐานนิยม
	ดีมาก (ร้อยละ)	ดี (ร้อยละ)	พอใช้ (ร้อยละ)	ควรปรับปรุง (ร้อยละ)	
5. การลำดับเนื้อหาเหมาะสมไม่ซ้ำซ้อน	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
6. การสอดแทรกเนื้อหาด้านการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม	1 (33.33)	2 (66.66)	0	0	ดี
7. เนื้อหาด้านการอนุรักษ์เป็นประโยชน์	1 (33.33)	2 (66.66)	0	0	ดี
คุณภาพด้านการใช้ภาษา					
1. ภาษาที่ใช้เหมาะสมทางด้านวิชาการ	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-
3. ภาษาที่ใช้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (นักท่องเที่ยว)	1 (33.33)	2 (66.66)	0	0	ดี
3. ภาษาที่ใช้ อ่านแล้วเข้าใจง่าย	1 (33.33)	2 (66.66)	0	0	ดี
4. การใช้ภาษาถูกต้อง เหมาะสม	1 (33.33)	1 (33.33)	1 (33.33)	0	-

ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ดังนี้ คือ เห็นว่าคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ให้ข้อมูลที่ครอบคลุมแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจภายในอุทยานประวัติศาสตร์พอสสมควร มีรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่ควรปฏิบัติและสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติในขณะท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวควรทราบ มีขนาดรูปเล่มคู่มือกะทัดรัด เหมาะสมที่จะใช้ในขณะท่องเที่ยวได้ดี มีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมอย่างกลมกลืน ทำให้เนื้อหาไม่น่าเบื่อ มีเนื้อหาไม่ยาวเกินไป และมีการจัดภาพประกอบที่สะดุดตา

น่าสนใจ สรุปโดยรวมเห็นว่า หนังสือคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมเล่มนี้ สามารถสร้างความตระหนักและแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวนำไปนำปฏิบัติในการท่องเที่ยวได้ (ตาราง 4)

ตาราง 4 แสดงจำนวนและร้อยละ ของผู้เชี่ยวชาญที่แสดงความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับคู่มือแหล่งศิลปกรรมฯ

ความคิดเห็นเกี่ยวกับคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	ระดับความคิดเห็น			
	เหมาะสม		ไม่เหมาะสม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. มีความเหมาะสมสมควรใช้ประกอบการท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	3	100.0	0	0
2. สอดแทรกความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว	3	100.0	0	0
3. ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม ในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ สามารถสร้างความตระหนัก และสามารถสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวสามารถนำไปปฏิบัติในการท่องเที่ยวได้	3	100.0	0	0

ในการประเมินผลคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะให้ผู้วิจัยปรับปรุงเล่มคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ดังนี้

1. เพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้กับภาพ ตัวอักษรที่ใช้บรรยายได้ภาพ ควรมีความแตกต่างกับตัวอักษรของเนื้อหาอย่างชัดเจน
2. เนื่องจากเนื้อหาภายในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยควรตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลทางประวัติศาสตร์หลายๆ แหล่งข้อมูล และควรบอกถึงแหล่งข้อมูลที่ใช้ประกอบการเขียนเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ เพื่อความน่าเชื่อถือของข้อมูล
3. ผู้วิจัยควรใช้ภาษาทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องและง่ายแก่การเข้าใจ

ผู้วิจัยได้ปรับปรุงคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญดังนี้

1. ปรับปรุงตัวอักษรที่ใช้บรรยายได้ภาพให้มีความแตกต่างกับตัวอักษรที่ใช้พิมพ์เนื้อหาอย่างชัดเจน โดยการเปลี่ยนตัวอักษรจากตัวอักษร Dellinai DSE ขนาด 12 พอยท์ สีดำ เป็นตัวอักษร PSL-Bundit ขนาด 12 พอยท์ สีแดง
2. ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง ทางประวัติศาสตร์กับแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง ที่ผู้วิจัยใช้ประกอบการเขียน และเขียนแหล่งอ้างอิงข้อมูล ที่ผู้วิจัยใช้ประกอบการเขียนเนื้อหา
3. ปรับปรุงการใช้ภาษาให้ถูกต้อง โดยผู้วิจัยได้ขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ถึงวิธีการใช้ภาษาทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง และเหมาะสมกับนักท่องเที่ยว

เมื่อผู้วิจัยปรับปรุงแก้ไขคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ และกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์แล้ว จึงนำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ไปใช้ทดลองเบื้องต้นกับนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3.3.2 ผลการทดลองใช้เบื้องต้น

การทดลองเบื้องต้นครั้งที่ 1 ผู้วิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมมาก ภาพประกอบและการจัดวางภาพประกอบสวยงาม เนื้อหาด้านประวัติศาสตร์อ่านเข้าใจง่าย ให้ความรู้ในด้านการอนุรักษ์ที่นักท่องเที่ยวไม่เคยทราบมาก่อน ลักษณะรูปเล่มคู่มือกะทัดรัด พกพาสะดวก ไม่หนาหรือบางเกินไป แต่การเข้าเล่มคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ไม่แข็งแรง และไม่เหมาะสมกับขนาดของเล่มและภาพปก ควรปรับปรุงแก้ไข ผู้วิจัยนำข้อเสนอแนะที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไข แล้วนำไปทดลองเบื้องต้นครั้งที่ 2

การทดลองครั้งที่ 2 ผู้วิจัยนำคู่มือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปให้นักท่องเที่ยว 5 คนใช้ประกอบการเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอีกครั้ง โดยมีวิธีการทดลองเหมือนการทดลองเบื้องต้นครั้งที่ 1 พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ชื่นชอบการนำเสนอเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ การจัดวางภาพประกอบ ขนาดของรูปเล่ม และการสอดแทรกเนื้อหาด้านการอนุรักษ์ภายในเล่มคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยให้ความคิดเห็นทั่วไปว่า มีเนื้อหาที่กว้างแต่ครอบคลุมแหล่งศิลปกรรมที่น่าสนใจในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้ อ่านแล้วเข้าใจ เป็นการนำเสนอสื่อทางการท่องเที่ยวประเภทหนังสือที่แตกต่างออกไปจากหนังสือท่องเที่ยวอื่นๆ และมี

ความทันสมัย แต่ยังมีสิ่งที่ผู้วิจัยควรปรับปรุง คือ คำบรรยายได้ภาพแน่นอนเกินไป ขนาดของช่องไฟ และขนาดของตัวอักษรของเนื้อหาบางส่วนไม่สม่ำเสมอ ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขโดยการขยายช่องไฟของตัวอักษรได้ภาพให้มากขึ้นทำให้อ่านได้ง่ายขึ้น และจัดขนาดของตัวอักษรและช่องไฟของเนื้อหาให้สม่ำเสมอ

3.4 การทดลองใช้คู่มือการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3.4.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง

ในส่วนของการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่สามารถอ่านหนังสือออก และมีความสนใจในการท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จำนวน 36 คน ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มที่ใช้ในการพัฒนาคู่มือ 6 คน และกลุ่มทดลอง 30 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accident Sampling) จากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ในวันที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ ผู้วิจัยจึงทำการทดลองโดยการตั้งจุดเก็บข้อมูล ในจุดสำคัญแตกต่างกัน 3 จุด คือ

จุดที่ 1 วัดมหาธาตุ เป็นวัดใหญ่กลางเมืองสุโขทัยและเป็นศูนย์กลางของเมืองสุโขทัยมีความสำคัญในเรื่องของความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา ของอาณาจักรสุโขทัย

จุดที่ 2 วัดศรีชุม เป็นวัดเก่าที่มีลักษณะของศิลปกรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเป็นจุดสำคัญ

จุดที่ 3 วัดสะพานหิน เป็นโบราณสถานที่สร้างอยู่บนเนินเขา ในอดีตเป็นศูนย์รวมของสงฆ์ ตั้งอยู่ในเขตอรัญญิก

3.4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง

1) แบบทดสอบความรู้

เพื่อหาประสิทธิภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ว่าหลังจากนักท่องเที่ยวใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ประกอบการท่องเที่ยวภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้ว นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้นหรือไม่ ผู้วิจัยจึงสร้างแบบทดสอบความรู้ขึ้นจำนวน 20 ข้อ เป็นแบบเลือกตอบชนิด 4 ตัวเลือก โดยเลือกตอบข้อที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียวถ้าตอบถูกให้ 1 คะแนน

ถ้าตอบผิดให้ 0 คะแนน โดยมีเนื้อหาครอบคลุมในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ หลังจากนั้นนำแบบทดสอบความรู้วิเคราะห์รายชื่อ เพื่อหาค่าความยากง่าย (Difficulty Power) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เพื่อปรับปรุงแก้ไขแบบทดสอบก่อนนำไปจริง

ก. การหาค่าความยากง่าย (Difficulty Power) (อ้างถึงใน พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540:130)

$$P = \frac{R}{N}$$

เมื่อ P = ค่าความยากง่าย
 R = จำนวนผู้ในแต่ละข้อ
 N = จำนวนผู้ตอบถูกทั้งหมดในกลุ่มสูงหรือกลุ่มต่ำ

การเลือกแบบทดสอบความรู้ จะเลือกข้อสอบที่มีค่าระดับความยากง่ายอยู่ในช่วง 0.2 – 0.8 นำมาใช้ในการทดสอบ

ข. การหาอำนาจจำแนก (Discrimination Power) (อ้างถึงในพวงรัตน์ ทวีรัตน์ 2540:130)

$$r = \frac{R_u - R_e}{N/2}$$

เมื่อ r = ค่าความยากง่าย
 R_u = จำนวนผู้ตอบถูกในกลุ่มสูง
 R_e = จำนวนผู้ตอบถูกในกลุ่มต่ำ
 N = จำนวนผู้ตอบทั้งหมด

ค. การหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้สูตร คุเดอร์-ริชาร์ดสัน 21 (Kuder - Richardson 21) (อ้างถึงใน บุญธรรม กิจธรรมปริดาภิวัตน์, 2531:135) ดังนี้

$$r_u = 1 - \left(\frac{k}{k-1} \frac{\bar{x} [k - \bar{x}]}{k s^2 t} \right)$$

เมื่อกำหนดให้

r_u	=	ความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ
k	=	จำนวนข้อของแบบทดสอบ
$\bar{x}$	=	ค่าเฉลี่ยของคะแนนรวม
$s^2 t$	=	ค่าความแปรปรวนของคะแนนรวม

2) แบบประเมินคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญ

เมื่อจัดทำคู่มือเป็นรูปเล่มแล้ว จึงดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยการสร้างแบบประเมินคุณภาพคู่มือสำหรับผู้เชี่ยวชาญ แบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 การประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เพื่อให้พิจารณาด้านเนื้อหาและการนำเสนอเนื้อหา ด้านการใช้ ด้านการจัดภาพประกอบ ด้านการจัดรูปเล่ม

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นอื่นที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินคุณภาพของคู่มือแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ ดีมาก ดีพอใช้ ควรปรับปรุง วิธีสร้างการแบบประเมินดังนี้

1. ศึกษาวิธีการสร้างแบบประเมินหนังสือคู่มือ ขอบเขตเนื้อหา และรูปแบบในการประเมิน

2. สร้างแบบประเมินคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ สำหรับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้พิจารณาด้านเนื้อหาและการนำเสนอเนื้อหา ด้านการใช้ภาษา ด้านการจัดภาพประกอบ ด้านการจัดรูปเล่ม และความคิดเห็นอื่นๆ เกี่ยวกับคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

3. ปรีกษาคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบและพิจารณาแบบประเมิน ตลอดจนการสร้างแบบประเมิน เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข

3) แบบสอบถามความพึงพอใจสำหรับนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว

เพื่อประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และเพื่อให้ได้แนวทางในการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่เหมาะสมในการใช้คู่มือสำหรับนักท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

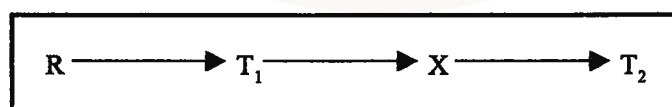
ตอนที่ 2 การประเมินความพึงพอใจของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นอื่นๆ ที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินความพึงพอใจแบ่งออกเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด โดยมีวิธีสร้างแบบประเมินลักษณะเดียวกับการสร้างแบบประเมินผู้เชี่ยวชาญ

3.4.3 วิธีการดำเนินการทดลอง

รูปแบบของการทดลองเป็นแบบกลุ่มเดียว ทดสอบก่อนและหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ (one group pretest – posttest design) โดยมีแบบแผนในการทดลอง ดังนี้ (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540 : 6)

เมื่อ	R	หมายถึง	กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง
	T ₁	หมายถึง	การทดสอบก่อนการทดลองของกลุ่มทดลอง
	T ₂	หมายถึง	การทดสอบหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง
	X	หมายถึง	การใช้คู่มือท่องเที่ยวประกอบการเที่ยวชม

โดยมีวิธีการดำเนินการทดลองดังนี้

3.1 ให้นักท่องเที่ยวทำแบบทดสอบความรู้ก่อนเข้าท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3.2 แจกคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในอุทยานประวัติศาสตร์ใช้ประกอบการเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3.3 หลังการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมโดยใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ประกอบ ให้นักท่องเที่ยวทำแบบทดสอบความรู้ พร้อมกันนั้นให้นักท่องเที่ยวตอบแบบสอบถามความพึงพอใจ และแบบสอบถามความคิดเห็นที่นักท่องเที่ยวมีต่อการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

3.4 นำผลที่ได้ไปวิเคราะห์ผลการทดลอง

3.5 สรุปผลการทดลอง และข้อเสนอแนะในการสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

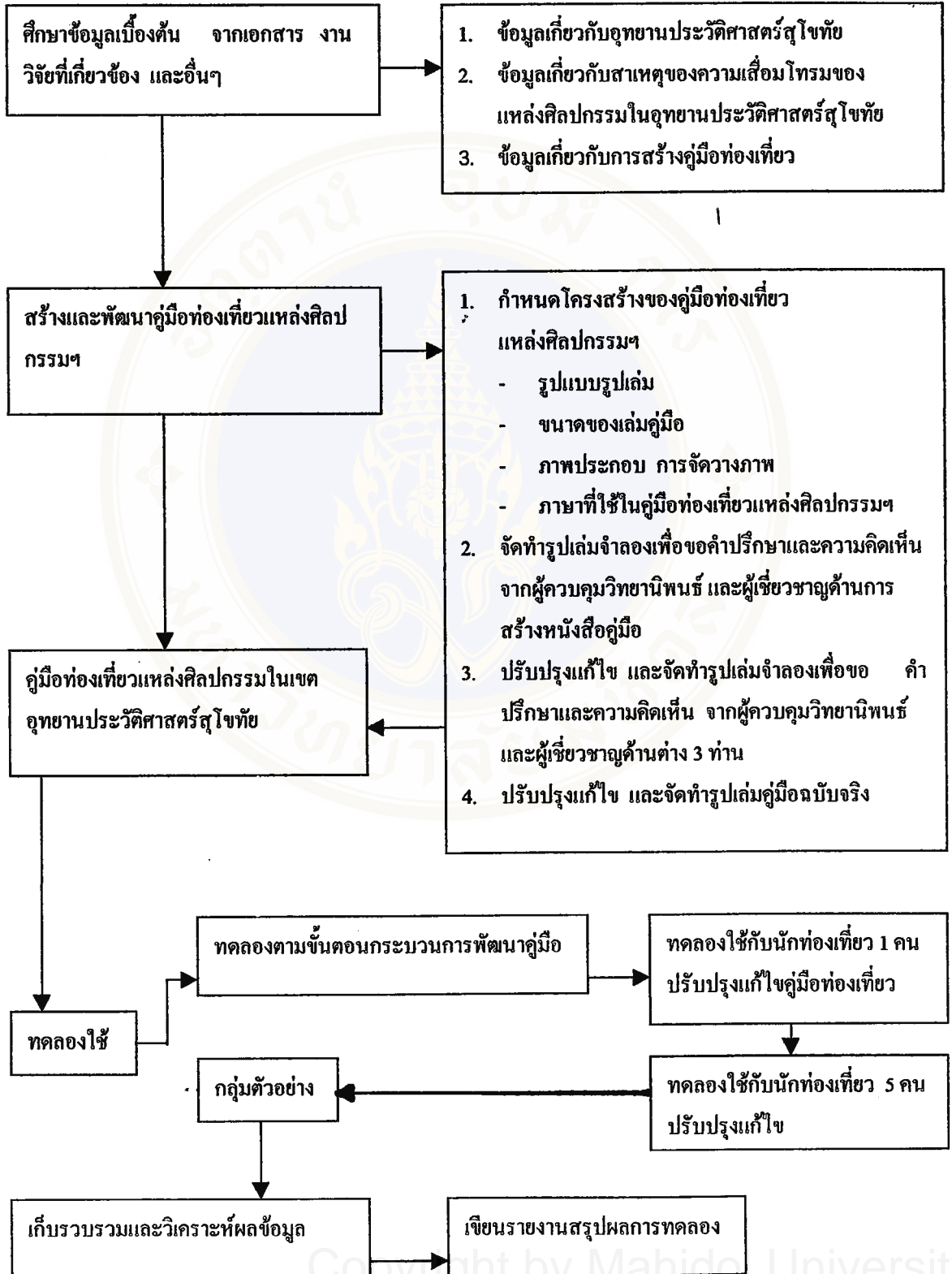
เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ โดยโปรแกรม SPSS PC⁺ (Statistical Package for Social Science) วิเคราะห์ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลการประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยใช้แบบสอบถามผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้สถิติ ร้อยละ และฐานนิยม
2. วิเคราะห์ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการ ใช้คู่มือ ด้วยค่าสถิติ t-test
3. วิเคราะห์ลักษณะของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สถิติ ร้อยละ ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ฐานนิยม และค่าเฉลี่ยเลขคณิต
4. วิเคราะห์ผลการประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยใช้แบบสอบถามความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว โดยใช้สถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต และฐานนิยม

สรุปการวิจัยเรื่องการสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย สามารถเขียนเป็นขั้นตอนได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ 1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เรื่อง การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเสมือนทดลอง โดยผู้วิจัยดำเนินการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เพื่อใช้ทดลองกับนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ในวันเสาร์ที่ 17 และวันอาทิตย์ที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ด้วยการสุ่มแบบบังเอิญ (Accident Sampling) จำนวน 30 คน ซึ่งสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

4.1 ผลการผลิตคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

การสร้างและผลิตคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ทำให้ได้คู่มือฯ ที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

1) ลักษณะคู่มือ

เป็นคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่มีรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาแบบหนังสือสารคดี ในลักษณะของความเรียงธรรมดา โดยมุ่งเน้นให้ความรู้เรื่องความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม ลักษณะเด่นของแหล่งศิลปกรรม ประวัติความเป็นมาของแหล่งศิลปกรรมและประวัติความเป็นมาของโบราณสถานเฉพาะแห่ง และเนื้อหาด้านการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม

2) ลักษณะรูปเล่ม

ขนาดรูปเล่มของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยผลิตขึ้น มีขนาดกว้าง 8 นิ้ว และยาว 4.8 นิ้ว มีเนื้อหาจำนวน 26 หน้า พิมพ์บนกระดาษสีขาวหนา 80 แกรม ปกด้านหน้าและด้านหลังพิมพ์บนกระดาษสีขาวหนา 120 แกรม เคลือบด้วยพลาสติกใส รูปเล่มประกอบด้วย ปกหน้า ปกใน คำนำ สารบัญ วิธีการใช้หนังสือ การเตรียมตัวท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวประเภทแหล่งประวัติศาสตร์ เนื้อหาสาระหลัก ข้อมูลการเดินทาง และบันทึกความประทับใจในการท่องเที่ยว

3) การจัดภาพประกอบ

ภาพประกอบเป็นภาพที่ได้มาจากถ่ายภาพจากสถานที่จริง ที่อยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาพจากหนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องในการนำเสนอและเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวแวะเยี่ยมชมสถานที่ ซึ่งนำเสนอในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ผู้วิจัยผลิตขึ้น ภาพประกอบมีตัวอักษรบรรยายภาพ โดยทั้งหมดเป็นภาพสีจำนวนทั้งสิ้นรวม 99 ภาพ

4) ลักษณะของเนื้อหา

เนื้อหาอธิบายประวัติความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม ลักษณะเด่นของแหล่งศิลปกรรมซึ่งกล่าวเฉพาะประเด็นที่สำคัญ เนื้อหาเรื่องการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวประเภทแหล่งศิลปกรรม และข้อควรปฏิบัติขณะท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

5) ภาษาที่ใช้

ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอเรื่องราวเป็นร้อยแก้ว โดยผู้วิจัยใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย เพื่อให้ผู้อ่านคู่มือรู้สึกว่เนื้อหาไม่เป็นวิชาการมากเกินไป

6) ตัวอักษรที่ใช้

ใช้ตัวอักษรที่อ่านง่าย ชัดเจน ส่วนข้อความที่สำคัญและต้องการเน้นจะใช้ตัวอักษรตัวใหญ่และตัวอักษรที่มีสีดึงดูดความสนใจ โดยผู้วิจัยเลือกใช้ตัวอักษร Dillinai DSE ขนาด 14 พอยท์ สีดำ ในส่วนของเนื้อหา เลือกใช้ ตัวอักษร PSL- Bundit ขนาด 12 พอยท์ สีแดง ในส่วนของคำบรรยายได้ภาพ และเลือกใช้ตัวอักษร Eucrosia DSE ขนาด 24 พอยท์ สีขาวหรือดำ ในส่วนของหัวข้อที่สำคัญและส่วนปกด้านหน้าและหลัง

4.2 ผลการทดลองใช้คู่มือ

ผู้วิจัยนำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ผ่านการทดลองเบื้องต้น และผ่านการประเมินคุณภาพผู้เชี่ยวชาญแล้ว ไปทดลองกับนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างที่เข้าเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในวันที่ 17-18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 โดยการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ จำนวน 30 คน ปรากฏผลดังนี้

1. ผลการทดสอบเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ ก่อนและหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

ผลการทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ ด้วยการนำแบบทดสอบทดสอบความรู้ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นให้นักท่องเที่ยวในกลุ่มตัวอย่างทำก่อนและหลังการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ประกอบการท่องเที่ยวภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ผลปรากฏว่า คะแนนเฉลี่ยการทำแบบทดสอบความรู้หลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ มากกว่าคะแนนเฉลี่ยการทำแบบทดสอบความรู้ก่อนการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยคะแนนเฉลี่ยหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เท่ากับ 15.5 คะแนน และคะแนนเฉลี่ยก่อนการอ่าน คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เท่ากับ 10.5 คะแนน และเมื่อนำคะแนนเฉลี่ยของทั้งสองชุดมาทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน โดยใช้ค่าสถิติ t-test พบว่า คะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังการอ่านหนังสือคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (ตาราง 5)

ตาราง 5 การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

การทดสอบ	จำนวน	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	t
ก่อนการอ่านคู่มือ	30	10.50	2.4740	12.711
หลังการอ่านคู่มือ		15.50	1.8147	

ค่า t (df = 29, 0.05) = 1.699

เมื่อศึกษาคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ ของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ผลปรากฏว่า ก่อนการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ มีคะแนนตอบถูกรวมเท่ากับ 315 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 52.5 มีคะแนนตอบผิดรวมเท่ากับ 285 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 47.5 และเมื่อนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ แล้ว มีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้นจากเดิม คือ มีคะแนนตอบถูกรวมเพิ่มขึ้นเท่ากับ 465 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 77.5 และมีคะแนนตอบผิดรวมลดลงเท่ากับ 135 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 22.5 (ตารางภาคผนวก 10)

จากคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง แสดงว่าการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มีผลทำให้นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้น

1. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

เพศ จากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่งเล็กน้อยเป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 53.3 และเป็นเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 47.6

อายุ จากผลการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุอยู่ระหว่าง 20 - 29 ปี คิดเป็นร้อยละ 80.0 รองลงมาคืออายุ 30 - 39 ปี อายุ 40 ปีขึ้นไป และมีอายุต่ำกว่า 19 ปี คิดเป็นร้อยละ 6.6 เท่ากันตามลำดับ โดยมีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 26 ปี อายุต่ำสุด 16 ปี และอายุสูงสุด 62 ปี

วุฒิการศึกษา จากการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษา ระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 66.6 ระดับ ปวส. คิดเป็นร้อยละ 20.0 รองลงมาคือวุฒิการศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับประถมศึกษา เท่ากันตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 6.6

อาชีพ จากการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ คิดเป็นร้อยละ 33.3 ศึกษาอยู่ในระดับอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 26.6 รองลงมามีอาชีพเป็นเจ้าของธุรกิจส่วนตัว และอาชีพพนักงานบริษัท คิดเป็นร้อยละ 20.0 และ 13.3 ตามลำดับ โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างมีอาชีพเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.66

ประสบการณ์ในการเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรม พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ในการเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรม คิดเป็นร้อยละ 86.6 และไม่เคยมีประสบการณ์ คิดเป็นร้อยละ 13.3 โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างที่เคยมีประสบการณ์ในการเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรมตอบว่า เคยเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรมมากกว่า 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 20.0 รองลงมาตอบว่าเคยเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรมมากกว่า 3 ครั้ง และ 5 ครั้งเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 13.3

ประสบการณ์ในการใช้คู่มือประกอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมและโบราณสถานอื่นๆ พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ตอบว่า ไม่เคย คิดเป็นร้อยละ 86.6 และนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างตอบว่า เคยใช้คู่มือประกอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมและโบราณสถานอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 13.3 โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างตอบว่าเคยใช้คู่มือประกอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ปราสาทหินพิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ลักษณะการมาท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างมากับกลุ่มเพื่อนตั้งแต่ 2 - 6 คน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 73.3 รองลงมา

มาท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว และมาท่องเที่ยวคนเดียว เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 10 และมาท่องเที่ยวกับบริษัททัวร์น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ตาราง 6 จำนวนและร้อยละ ลักษณะทั่วไปของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง

ลักษณะทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนทั้งหมด	30	100.0
เพศ		
ชาย	16	53.3
หญิง	14	47.6
อายุ		
ต่ำกว่า 20 ปี	2	6.6
20 – 29 ปี	24	80.0
30 – 39 ปี	2	6.6
40 ปีขึ้นไป	2	6.6
อายุเฉลี่ย 26 ปี		
อายุต่ำสุด 16 ปี		
อายุสูงสุด 62 ปี		
วุฒิการศึกษา		
ประถมศึกษา	2	6.6
มัธยมศึกษาตอนปลาย	2	6.6
ปวส.	6	20.0
ปริญญาตรี	20	66.6
อาชีพ		
ข้าราชการ	10	33.3
รัฐวิสาหกิจ	2	6.6
นักศึกษา	8	26.6
พนักงานบริษัท	4	13.3
เจ้าของธุรกิจ	6	20.0

ตาราง 6 จำนวนและร้อยละ ลักษณะทั่วไปของนักท่องเที่ยวในกลุ่มตัวอย่าง (ต่อ)

ลักษณะทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ประสบการณ์การท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม		
ไม่เคย	4	13.3
เคย	26	86.6
ประสบการณ์ในการใช้คู่มือประกอบการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม และ โบราณสถานอื่นๆ		
ไม่เคย	26	86.6
เคย	4	13.3
ลักษณะการมาท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม		
มาเป็นกลุ่มเพื่อน	22	73.3
มากับครอบครัว	3	10.0
มาคนเดียว	3	10.0
มากับบริษัททัวร์	2	6.6

3. ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือสำหรับนักท่องเที่ยว

ผู้วิจัยได้ให้นักท่องเที่ยวในกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน ที่เข้าเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ประเมินความพึงพอใจที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยที่สร้างขึ้น หลังจากนักท่องเที่ยวในกลุ่มตัวอย่าง ได้ใช้คู่มือท่องเที่ยวฯประกอบการท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้ว โดยแบบประเมินความพึงพอใจนี้ ผู้วิจัยสร้างขึ้นและปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์แล้ว ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินมี 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด จากผลการศึกษาปรากฏผลดังนี้ (ตาราง 7)

ข้อความที่ 1 “รูปเล่มสวยงามและน่าสนใจ” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 73.3 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20.0 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 2 “ขนาดของรูปเล่มเหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 20.0 และมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.3

ข้อความที่ 3 “จำนวนหน้าเหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมาอยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.0 และมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 16.7

ข้อความที่ 4 “การใช้กระดาษเหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 46.6 รองลงมาอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 40.0 และมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.3

ข้อความที่ 5 “การเข้าเล่มคงทน” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 40.0 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 13.3 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.3

ข้อความที่ 6 “ความเหมาะสมของตัวอักษร” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 20.0 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 7 “ความเหมาะสมของขนาดตัวอักษร” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 73.3 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 20.0 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 8 “ความเหมาะสมของหมึกพิมพ์” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 33.3 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 9 “ภาพปกเหมาะสมกับชื่อเรื่อง” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 26.6 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20.0

ข้อความที่ 10 “ภาพปกสวยงามสะดุดตา” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด มาก และปานกลาง เท่ากันคิดเป็นร้อยละ 33.3 ตามลำดับ

ข้อความที่ 11 “ภาพปกสื่อความหมายถึงเนื้อหาในเล่มได้” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 46.6 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 26.6 และมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง และ น้อย เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 6.6 ตามลำดับ

ข้อความที่ 12 “ภาพประกอบเหมาะสมกับเนื้อหา” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.0 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 13 “ภาพประกอบสวยงาม น่าสนใจ” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 26.6 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 14 “การจัดวางภาพประกอบเหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 80.0 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20.0

ข้อความที่ 15 “ภาพประกอบชัดเจน เข้าใจง่าย” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด และปานกลาง เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 20.0

ข้อความที่ 16 “การลำดับภาพประกอบเหมาะสม และสอดคล้องกับเนื้อหา” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 26.6 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.3

ข้อความที่ 17 “ให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 80.0 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 13.3 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 18 “เนื้อหาที่มีความสัมพันธ์กับภาพประกอบ” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 93.3 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 19 “ข้อความชัดเจน อ่านได้ใจความ” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 73.3 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 20.0 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 20 “ความยาวของเนื้อหาเหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง และ มาก เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 46.6 ตามลำดับ รองลงมามีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 21 “เนื้อหาให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมาอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 26.6 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 20.0

ข้อความที่ 22 “เนื้อหาให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 33.3 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.6

ข้อความที่ 23 “เนื้อหาก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินมากกว่า” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 20.0 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.3

ข้อความที่ 24 “เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับชื่อเรื่อง” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 26.6 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 16.6

ข้อความที่ 25 “การลำดับเนื้อหาเหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมาอยู่ในระดับ ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 26.6 และ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.3

ข้อความที่ 26 “ภาษาที่ใช้เหมาะสม” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 86.6 รองลงมามีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก และ ปานกลาง เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 6.6 ตามลำดับ

ข้อความที่ 27 “ภาษาที่ใช้อ่านแล้วเข้าใจง่าย” ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 86.6 รองลงมามีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก และ ปานกลาง เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 6.6 ตามลำดับ

ตาราง 7 ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ และฐานนิยม

รายการประเมิน	ระดับความพึงพอใจ					ฐานนิยม	คะแนนเฉลี่ยรายข้อ
	(5) มากที่สุด (ร้อยละ)	(4) มาก (ร้อยละ)	(3) ปานกลาง (ร้อยละ)	(2) น้อย (ร้อยละ)	(1) น้อยที่สุด (ร้อยละ)		
รูปแบบการจัดรูปเล่ม							
1. รูปเล่มสวยงาม น่าสนใจ	6 (20.0)	22 (73.3)	2 (6.6)	-	-	มาก	4.13
2. ขนาดของรูปเล่มเหมาะสม	4 (13.3)	20 (66.6)	6 (20.0)	-	-	มาก	3.93
3. จำนวนหน้าที่เหมาะสม	2 (6.6)	12 (40.0)	16 (53.3)	-	-	ปานกลาง	3.53

ตาราง 7 ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวที่เป็น
กลุ่มตัวอย่าง จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ และฐานนิยม (ต่อ)

รายการประเมิน	ระดับความพึงพอใจ					ฐาน นิยม	คะแนน เฉลี่ย รายชื่อ
	(5) มากที่สุด (ร้อยละ)	(4) มาก (ร้อยละ)	(3) ปานกลาง (ร้อยละ)	(2) น้อย (ร้อยละ)	(1) น้อยที่สุด (ร้อยละ)		
4. การใช้กระดาษเหมาะสม	4 (13.3)	12 (40.0)	14 (46.6)	-	-	ปาน กลาง	3.66
5. การเข้าเล่มคงทน	4 (13.3)	12 (40.0)	10 (33.3)	4 (13.3)	-	มาก	3.53
6. ความเหมาะสมของตัวอักษร	2 (6.6)	20 (66.6)	8 (26.6)	-	-	มาก	3.8
7. ความเหมาะสมของขนาดตัวอักษร	2 (6.6)	22 (73.3)	6 (20.0)	-	-	มาก	3.86
8. ความเหมาะสมของหมึกพิมพ์	2 (6.6)	18 (60.0)	10 (33.3)	-	-	มาก	3.73
รูปแบบการจัดภาพ							
1. ภาพปกเหมาะสมกับชื่อเรื่อง	6 (20.0)	16 (53.3)	8 (26.6)	-	-	มาก	3.93
2. ภาพปกสวยงามสะดุดตา	10 (33.3)	10 (33.3)	10 (33.3)	-	-	มาก	4.0
รูปแบบการจัดรูปเล่ม							
3. ภาพปกสื่อความหมายถึงเนื้อหาในเล่มได้	8 (26.6)	14 (46.6)	6 (20.0)	2 (6.6)	-	มาก	4.0
4. ภาพประกอบเหมาะสมกับเนื้อหา	12 (40.0)	16 (53.3)	2 (6.6)	-	-	มาก	4.33
5. ภาพประกอบสวยงามน่าสนใจ	8 (26.6)	20 (66.6)	2 (6.6)	-	-	มาก	4.2
6. การจัดวางภาพประกอบเหมาะสม	6 (20.0)	24 (80.0)	-	-	-	มาก	4.2

ตาราง 7 ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวที่เป็น
กลุ่มตัวอย่าง จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ และฐานนิยม (ต่อ)

รายการประเมิน	ระดับความพึงพอใจ					ฐาน นิยม	คะแนน เฉลี่ย รายชื่อ
	(5) มากที่สุด (ร้อยละ)	(4) มาก (ร้อยละ)	(3) ปานกลาง (ร้อยละ)	(2) น้อย (ร้อยละ)	(1) น้อยที่สุด (ร้อยละ)		
7. ภาพประกอบชัดเจน เข้าใจง่าย	6 (20.0)	18 (60.0)	6 (20.0)	-	-	มาก	4.0
8. การลำดับภาพประกอบ เหมาะสมและสอดคล้อง กับเนื้อหา	4 (13.3)	20 (66.6)	4 (13.3)	-	-	มาก	3.93
การจัดเนื้อหาสาระในเล่ม							
1. ให้ความรู้ที่เป็น ประโยชน์	2 (6.6)	24 (80.0)	4 (13.3)	-	-	มาก	3.93
2. เนื้อหามีความสัมพันธ์ กับภาพประกอบ	2 (6.6)	28 (93.3)	-	-	-	มาก	4.06
3. ข้อความชัดเจน อ่านได้ ใจความ	2 (6.6)	22 (73.3)	6 (20.0)	-	-	มาก	3.83
4. ความยาวของเนื้อหา เหมาะสม	2 (6.6)	14 (46.6)	14 (46.6)	-	-	มาก	3.6
5. เนื้อหาให้ความรู้ด้านการ อนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	8 (26.6)	16 (53.3)	6 (20.0)	-	-	มาก	4.06
6. เนื้อหาด้านการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เหมาะสม	6 (20.0)	16 (53.3)	8 (26.6)	-	-	มาก	3.93
7. เนื้อหาก่อให้เกิดความรู้ สีกรักแหล่งศิลปกรรมมาก ยิ่งขึ้น	2 (16.6)	18 (60.0)	10 (33.3)	-	-	มาก	3.73
8. เนื้อหามีความสอดคล้อง กับชื่อเรื่อง	4 (13.3)	20 (66.6)	6 (20.0)	-	-	มาก	3.93

ตาราง 7 ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ของนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำแนกเป็นจำนวนร้อยละ และฐานนิยม (ต่อ)

รายการประเมิน	ระดับความพึงพอใจ					ฐานนิยม	คะแนนเฉลี่ยรายข้อ
	(5) มากที่สุด (ร้อยละ)	(4) มาก (ร้อยละ)	(3) ปานกลาง (ร้อยละ)	(2) น้อย (ร้อยละ)	(1) น้อยที่สุด (ร้อยละ)		
การจัดเนื้อหาสาระในเล่ม							
9. การลำดับเนื้อหาเหมาะสม	2 (16.6)	20 (66.6)	8 (26.6)	-	-	มาก	3.8
รูปแบบการใช้ภาษา							
1. ภาษาที่ใช้เหมาะสม	2 (6.6)	26 (86.6)	2 (6.6)	-	-	มาก	4.0
2. ภาษาที่ใช้อ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย	2 (6.6)	26 (86.6)	2 (6.6)	-	-	มาก	4.0
รวม	122 (15.06)	506 (62.47)	176 (21.73)	6 (0.74)	-	มาก	3.91

สำหรับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อคู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ปรากฏดังนี้ (ตาราง 8)

1. นักท่องเที่ยวทุกคน เห็นว่า รูปแบบทั่วไปของคู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ น่าสนใจ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เห็นว่า คู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ มีขนาดรูปเล่มกะทัดรัด พกพาสะดวก มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในสถานที่ท่องเที่ยว อ่านแล้วเข้าใจง่าย ตัวอักษรบรรรยายได้ภาพสวยงามแปลกตา ภาพประกอบชัดเจน มีการจัดวางรูปแบบภาพประกอบในคู่มือสวยงาม กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักอ่านคู่มือห้องเที่ยวมากขึ้น และกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้จักสถานที่จริง

2. ความเข้าใจในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมฯ จากคู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ จากผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวเข้าใจเนื้อหาการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมจากคู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ร้อยละ 93.3 ร้อยละ 6.6

3. การมีความรู้เพิ่มขึ้นหลังจากใช้คู่มือห้องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งหมดมีความรู้เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 100.0 ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้นมาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมา มีความรู้ที่เพิ่มขึ้นปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 33.3

ลักษณะของแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้นปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมา มีความรู้ที่เพิ่มขึ้นมาก คิดเป็นร้อยละ 33.3

ความสำคัญของสถานที่ จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมากกว่าครึ่ง มีความรู้เพิ่มขึ้นปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 53.33 รองลงมา มีความรู้ที่เพิ่มขึ้นมาก คิดเป็นร้อยละ 46.6

การอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมากกว่าครึ่งเล็กน้อยมีความรู้เพิ่มขึ้นมาก คิดเป็นร้อยละ 53.33 รองลงมา มีความรู้เพิ่มขึ้นปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 46.6

การเตรียมตัวในการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวประเภทแหล่งศิลปกรรม จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความรู้เพิ่มขึ้นมาก คิดเป็นร้อยละ 66.6 รองลงมา มีความรู้เพิ่มขึ้น ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 33.3

4. การมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งหมด ตอบว่า สามารถมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมได้ คิดเป็นร้อยละ 100.0 โดยนักท่องเที่ยวตอบว่าสามารถมีส่วนร่วมปฏิบัติตนในการรักษาความสะอาดในแหล่งศิลปกรรม โบราณสถานและบริเวณโดยรอบ ร้อยละ 73.3 , ไม่หยิบจับหรือเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ โบราณสถาน ร้อยละ 80.0, ไม่ขูดขีด เขียน โบราณสถาน คิดเป็นร้อยละ 80.0, ไม่ปีนป้ายโบราณสถาน คิดเป็นร้อยละ 73.3, ขับรถด้วยอัตราความเร็วต่ำ เพื่อลดการสั่นสะเทือนหรือมลพิษต่อโบราณสถาน คิดเป็นร้อยละ 46.6, ไม่ตะโกนหรือส่งเสียงดัง เพื่อรักษาบรรยากาศ และความสงบของสถานที่ คิดเป็นร้อยละ 66.6, ช่วยเผยแพร่ เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมแก่ผู้อื่น 73.3, ช่วยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่จะส่งผลกระทบต่อการเสื่อมโทรมของแหล่งศิลปกรรม คิดเป็นร้อยละ 86.6

5. ความคิดเห็นในการปรับปรุงคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ เห็นว่าไม่ควรปรับปรุงแก้ไขแล้ว คิดเป็นร้อยละ 86.6 และนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างว่า ควรปรับปรุงแก้ไข คิดเป็นร้อยละ 13.3 โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างที่ตอบว่าควรปรับปรุงแก้ไขคู่มือท่องเที่ยว เห็นว่าส่วนที่ควรปรับปรุง คือ เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ควรเพิ่มเติมมากขึ้นเนื้อหาบางตอนมีขนาดช่องไฟไม่เท่ากัน บางแห่งแน่นเกินไป

6. ความคิดเห็นต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ เรื่องความเหมาะสมในการเผยแพร่จากการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งหมดคิดว่า สมควรเผยแพร่คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ควรเผยแพร่ คิดเป็นร้อยละ 100.0

ตาราง 8 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนทั้งหมด	30	100.0
1. รูปแบบโดยทั่วไปของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ	30	100.0
น่าสนใจ	-	-
ไม่น่าสนใจ	-	-
2. ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม จากคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ		
เข้าใจทั้งหมด	28	93.3
เข้าใจบางส่วน	4	6.6
ไม่เข้าใจ	-	-
3. ความรู้เพิ่มขึ้นหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยว		
ไม่เพิ่มขึ้น	-	-
เพิ่มขึ้น	30	100.0
- เรื่องลักษณะของแหล่งศิลปกรรม	30	100.0
เพิ่มขึ้นมาก	20	66.6
เพิ่มขึ้นปานกลาง	10	33.3
เพิ่มขึ้นเล็กน้อย	-	-
- เรื่องลักษณะของแหล่งศิลปกรรม	30	100.0
เพิ่มขึ้นมาก	10	33.3
เพิ่มขึ้นปานกลาง	20	66.6
เพิ่มขึ้นเล็กน้อย	-	-

ตาราง 8 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ (ต่อ)

ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
- เรื่องความสำคัญของสถานที่	28	93.3
เพิ่มขึ้นมาก	12	40.0
เพิ่มขึ้นปานกลาง	16	53.3
เพิ่มขึ้นเล็กน้อย	-	-
- เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม	30	100.0
เพิ่มขึ้นมาก	16	53.3
เพิ่มขึ้นปานกลาง	14	46.6
เพิ่มขึ้นเล็กน้อย	-	-
- เรื่องการเตรียมตัวท่องเที่ยว	30	100.0
เพิ่มขึ้นมาก	20	66.6
เพิ่มขึ้นปานกลาง	10	33.3
เพิ่มขึ้นเล็กน้อย	-	-
4. สามารถมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์		
ไม่มี	-	-
มี	30	100.0
- รักษาความสะอาดในแหล่งศิลปกรรม	22	73.3
- ไม่หยิบจับหรือเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ	24	80.0
- ไม่จุดธูปเทียน บูชาสถาน	24	80.0
- ไม่ปีนป่ายโบราณสถาน	22	73.3
- ขับรถด้วยความเร็วต่ำ	14	46.6
- ไม่ตะโกน หรือส่งเสียงดัง		66.6
- ช่วยเผยแพร่ เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม	20	73.3
- ช่วยสอดส่องดูแลพฤติกรรมนักท่องเที่ยว	26	86.6
ของนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว		

ตาราง 8 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ (ต่อ)

ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
5. การปรับปรุงแก้ไขคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ		
ควรปรับปรุง	26	26.6
ไม่ควรปรับปรุง	4	13.3
6. ความเหมาะสมในการเผยแพร่		
ควรเผยแพร่	30	100.0
ไม่ควรเผยแพร่	-	-

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า แหล่งศิลปกรรมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมของชาติในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งในปัจจุบันคงเหลือเพียงซากอิฐที่ยังคงความงดงาม ควรที่จะถนอมรักษาไว้ นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังมีความคิดเห็นว่าการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม ควรมีการกระทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งภาครัฐและเอกชนตลอดจนประชาชนทั้งชาติ เพราะแหล่งศิลปกรรมเป็นสมบัติของชาติ หน้าที่ในการดูแลรักษาจึงมิได้เป็นของคนใดคนหนึ่งแต่เป็นของคนไทยทั้งประเทศที่ต้องช่วยกันดูแลรักษา เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติไทยตลอดไป

บทที่ 5

อภิปรายผล

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จ.สุโขทัย และศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการประเมินความพึงพอใจ และความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลกับนักท่องเที่ยวจำนวน 30 คน

ปัญหาที่ต้องการทราบจากการวิจัยครั้งนี้ คือ ภายหลังจากนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นแล้วมีความรู้เพิ่มขึ้นจากเดิมหรือไม่ คุณภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่สร้างขึ้นอยู่ในระดับใด และนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ในระดับใด ผลจากการวิจัยสามารถตอบปัญหาที่ต้องการทราบได้ ดังนี้

1. นักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียนรู้ที่ได้จากการทดสอบความรู้หลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ (Post-test) สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยที่ได้จากการทดสอบความรู้ก่อนการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ (Pre-test)
2. ผลการหาคุณภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยการประเมินคุณภาพคู่มือของผู้เชี่ยวชาญอยู่ในเกณฑ์ดี
3. ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจอยู่ในเกณฑ์มาก

การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสุโขทัยและอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ลักษณะของแหล่งศิลปกรรม และการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม อภิปรายผลการสร้างและทดลองใช้ได้ดังนี้

5.1 การสร้างและพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ

ผู้วิจัยกำหนดเนื้อหาโดยการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยการรวบรวมเอกสารที่มีการบันทึกไว้ และหนังสือที่จัดทำในรูปแบบของการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งผู้วิจัยพบว่าไม่มีการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เลย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้สำรวจและบันทึกข้อมูลในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในเรื่องของเส้นทางการเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย รวมทั้งได้บันทึกภาพแหล่งศิลปกรรมที่เป็นสภาพปัจจุบันของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อใช้ประกอบการกำหนดเนื้อหาในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การเขียนเนื้อหาในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯเป็นแบบร้อยแก้ว เชิงสารคดีในลักษณะของความเรียงธรรมดา มุ่งเน้นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยและแหล่งศิลปกรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม เพื่อเชิญชวนและปลูกจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวเกิดความตระหนักในการรักษาแหล่งศิลปกรรม ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อเนื้อหาด้านการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม เนื้อหาความรู้ด้านการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และเนื้อหาที่ก่อให้เกิดความรู้สึกรักแหล่งศิลปกรรม อยู่ในระดับ มาก มีฐานนิยามอยู่ในระดับมาก โดยนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อเนื้อหาที่นำเสนอทั้งหมดอยู่ในระดับ มาก และมีฐานนิยามอยู่ในระดับ มาก

ภายหลังการกำหนดเนื้อหาและเขียนเนื้อหาแล้ว ผู้วิจัยกำหนดขนาดรูปเล่มคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมในการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯในขณะท่องเที่ยว รูปเล่มคู่มือต้องมีความเหมาะสม มีขนาดกะทัดรัด สะดวกในการพกพาและสะดวกในการอ่าน ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาด 4.8 x 8 นิ้ว ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อขนาดเล่มคู่มืออยู่ในระดับ มาก มีฐานนิยามอยู่ในระดับ มาก

เมื่อกำหนดขนาดของเล่มคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการสร้างคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยการใช้โปรแกรม Adobe PhotoShop , Adobe PageMaker และ Adobe Illustrator ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยพบปัญหาเรื่องการแต่งความคมชัดของภาพประกอบ เรื่องการวางจัดสัดส่วนของภาพประกอบและเนื้อหาให้เหมาะสมและน่าสนใจ และเรื่องการแต่งรายละเอียดลายเส้นในแต่ละหน้าของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ ซึ่งเกิดจากข้อจำกัดในการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ของผู้วิจัย แต่จากผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของ

นักท่องเที่ยวต่อรูปแบบการจัดวางภาพประกอบและผังพื่อในต่อภาพประกอบอยู่ในระดับ มาก มี
ฐานนิยมอยู่ในระดับ มาก

เมื่อดำเนินงานในขั้นตอนที่ผ่านมาทำให้ได้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ซึ่งจากนั้นผู้วิจัย
ได้นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อ ด้านประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ด้านการจัดการทรัพยากรทาง
วัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม พิจารณาตรวจสอบแก้ไขและประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่ง
ศิลปกรรม ผลการประเมินพบว่า คุณภาพของคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม อยู่ในเกณฑ์ ดี และมี
ฐานนิยมอยู่ในเกณฑ์ ดี โดยมีข้อเสนอแนะที่ควรปรับปรุงแก้ไข คือ เรื่องความแตกต่างของตัว
อักษรบรรยายภาพและตัวอักษรบรรยายเนื้อหา การเขียนเอกสารอ้างอิง และความถูกต้องในการใช้
ภาษาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ด้วยการแก้ไข
ตัวอักษรบรรยายภาพให้มีความแตกต่างกับตัวอักษรบรรยายเนื้อหาอย่างชัดเจน เพิ่มการเขียน
เอกสารอ้างอิงที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการเขียนเนื้อหาในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม
และแก้ไขการใช้ภาษาประวัติศาสตร์ให้ถูกต้องตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ หลังจากนั้น จึงพิมพ์
เล่มคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม อีกครั้งและนำไปพัฒนาคุณภาพ

ส่วนขั้นตอนการพัฒนาคุณภาพ ผู้วิจัยนำคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ที่ผ่านการประเมิน
คุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไปให้นักท่องเที่ยวทดลองใช้ในสถานที่จริง 2 ครั้ง โดยการทดลอง
ครั้งที่ 1 ทดลองกับนักท่องเที่ยว จำนวน 1 คน และการทดลองครั้งที่ 2 ทดลองกับนักท่องเที่ยว
จำนวน 5 คน แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไขโดยปริกษากรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

5.2 การทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

ภายหลังจากที่ได้พัฒนาคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯแล้ว ผู้วิจัยนำคู่มือท่องเที่ยวแหล่ง
ศิลปกรรมฯ ไปใช้ทดลอง เพื่อศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการอ่าน
คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ความพึงพอใจและความคิดเห็น ที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่ง
ศิลปกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในวันเสาร์ที่ 17 และวันอาทิตย์ที่ 18 พฤศจิกายน
พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นวันที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เพราะเป็นช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ผู้วิจัยพบปัญหา
เกี่ยวกับสภาพอากาศในช่วงเช้าที่มีครึ้มและมีฝนตกปรอยๆ เป็นอุปสรรคต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล
อย่างไรก็ตาม หลังจากฝนหยุดตกในช่วง 10.30 น. ผู้วิจัยพบว่า มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เข้า
ท่องเที่ยว โดยมียกนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวนมากที่สนใจแหล่งศิลปกรรมในอุทยานประวัติศาสตร์

สุโขทัย ซึ่งผู้วิจัยสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญและได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน และพบว่า หลังจากผู้วิจัยอธิบายถึงจุดประสงค์ในการทดลองแล้วนักท่องเที่ยวยุคใหม่ทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

จากการศึกษาลักษณะทั่วไปของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง มีอายุอยู่ในช่วง 20 - 29 ปี มีวุฒิการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาตรี และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่านักท่องเที่ยวที่มีช่วงอายุ 20 - 29 ปี เป็นช่วงอายุของวัยหนุ่มสาวที่เหมาะสมแก่การแสวงหาความรู้ ความคิด เพื่อที่จะก้าวเป็นผู้ใหญ่ การท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมทำให้ได้เรียนรู้ถึงความเป็นมาของชาติและการได้สัมผัสกับสถานที่จริงก่อให้เกิดความรู้สึกรัก และหวงแหนสิ่งเป็นของชาติมากขึ้น โดยสาเหตุที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาสูงสุดในระดับปริญญาตรี และมีอาชีพเป็นข้าราชการนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเป็นเพราะวุฒิการศึกษาสูงสุดและอาชีพรับราชการเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดรายได้ที่ดีกว่าผู้ที่มิได้มีวุฒิการศึกษา และประกอบอาชีพอื่นๆ ทั้งยังเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อเวลาว่างเพื่อการท่องเที่ยวอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ (2538: 11-15) ที่กล่าวว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยจะเป็นกลุ่มที่มีอาชีพรับราชการ รองลงมาคือกลุ่มลูกจ้าง ธุรกิจ/ร้านค้า และกลุ่มนักศึกษา โดยข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของนักท่องเที่ยวชาวไทย เหลือแล้วอยู่ในระดับที่ไม่สูงนัก และเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการท่องเที่ยวของชาวไทย โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีรายได้สูงจะมีความต้องการในการท่องเที่ยวสูงกว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีรายได้น้อย

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักท่องเที่ยวก่อนและหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียนก่อนการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม เท่ากับ 10.5 และหลังจากการอ่านหนังสือคู่มือแล้วมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียน เท่ากับ 15.5 ซึ่งมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียนเพิ่มขึ้น เท่ากับ 5.5 และคะแนนของความรู้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ สิริพร สร้อยนาคพงษ์ (2543) คือ จากการทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา พบว่า หลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวโบราณสถาน นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้น กฤษณา ลำไย (2534) คือ จากการทดลองใช้หนังสือการ์ตูน เรื่องการใช้สารกำจัดศัตรูพืชสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า การอ่านและไม่อ่านหนังสือมีผลทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งก็คือ การอ่านหนังสือการ์ตูนเรื่องการใช้สารกำจัดศัตรูพืชมีผลทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้โดยการทดลองผ่านสื่อคู่มือสื่อความหมายธรรมชาติและคู่มือศึกษารวมชาติ ที่ได้ทำการวิจัยเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง พบว่า งานวิจัยของซูพรศ วัชชายฉิม (2540), พรรณวิภา คารามาศ (2543), ศรีอภัยทิพย์ สมัคร์เขตการณ์ (2543) และ สกฤณา ขวทอง (2543) มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งคะแนนเฉลี่ยของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของกลุ่มตัวอย่างหลังการอ่านคู่มือสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนการอ่านคู่มือ

งานวิจัยครั้งนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อรทัย ศิลป์ประกอบ (2543) ซึ่งวิจัยเรื่องการสร้างหนังสืออ่านประกอบภาพการ์ตูนเรื่องแม่น้้กับการอยู่รอด เพื่อใช้ประกอบการเรียนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองหลังการอ่านหนังสืออ่านประกอบภาพการ์ตูนสูงกว่าคะแนนก่อนการอ่านหนังสืออ่านประกอบภาพการ์ตูนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และสอดคล้องกับงานวิจัยของฉลอง นุ้ยฉิม (2542) ที่ได้ทำการทดสอบหาประสิทธิภาพทางการเรียนรู้คู่มือสื่อความหมายธรรมชาติและประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า พบว่า คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการใช้คู่มือสื่อความหมายชาติมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการใช้สื่อ ซึ่งงานวิจัยในครั้งนี้และงานวิจัยของทุกท่านที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงนั้นมีความสอดคล้องกันทั้งหมด และคะแนนของความรู้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญซึ่งแสดงว่าหลังจากการใช้สื่อต่างๆดังกล่าวแล้วทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้นหรือมีความรู้เพิ่มขึ้นจากเดิมนั่นเอง

จากผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม อยู่ในระดับ มาก มีคะแนนฐานนิยมอยู่ที่ มาก และนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมว่า ควรได้รับการเผยแพร่ หากปรับปรุงแก้ไข เรื่องความสม่ำเสมอของตัวอักษรและความคงทนของการเข้าเล่ม โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นว่า เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีการนำเสนอการท่องเที่ยว

ในแง่มุมมองที่ต่างจากสื่ออื่นๆ และไม่น่าเบื่อเกินกว่าจะศึกษา ซึ่งหมายความว่า คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นสามารถตอบสนองความต้องการในการท่องเที่ยว และเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมของนักท่องเที่ยวได้ ดังนั้น ความคาดหวังในเชิงพฤติกรรมของนัก ท่องเที่ยวหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม อาจส่งผลให้สามารถนำความรู้ที่ได้จากการอ่านคู่มือไปใช้ปฏิบัติในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ อันเป็นประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เพื่อสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย โดยมีรูปแบบเป็นการวิจัยเสมือนทดลอง (Quasi - Experimental Research) ซึ่งมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบประเมินคุณภาพคู่มือสำหรับผู้เชี่ยวชาญ แบบประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ และคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โดยเป็นหนังสือที่มีขนาด 4.8×8 นิ้ว จำนวน 38 หน้า รวมปก คำนำ และสารบัญ มีภาพประกอบเป็นสีตลอดทั้งเล่ม นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเมืองสุโขทัยและอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย การอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม ข้อควรปฏิบัติในขณะท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ และเข้าท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ในวันเสาร์ที่ 17 และวันอาทิตย์ที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 จำนวน 30 คน การได้มาของกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (Accident Sampling) ใช้รูปแบบการทดลองแบบกลุ่มเดียววัดผล 2 ครั้ง (One - Group Pretest Posttest Design) จากนั้นนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS/PC⁺ โดยใช้สถิติพรรณนาแสดงด้วยค่า ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ฐานนิยม และใช้สถิติวิเคราะห์ t-test เปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักท่องเที่ยวก่อนและหลังการอ่านคู่มือ สรุปผลการวิจัยได้เป็น 3 ส่วน คือ

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักท่องเที่ยวก่อนและหลังการอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ
2. การประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯของผู้เชี่ยวชาญ
3. การประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯของนักท่องเที่ยว

6.1 สรุปผลการวิจัย

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว

การเปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักท่องเที่ยวก่อนและหลังการอ่านคู่มือพบว่า นักท่องเที่ยวก่อนอ่านคู่มือมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียนก่อนการอ่านหนังสือคู่มือ เท่ากับ 10.5 และหลังจากการอ่านคู่มือแล้วมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียน เท่ากับ 15.5 ซึ่งมีคะแนนเฉลี่ยทางการเรียนเพิ่มขึ้น เท่ากับ 5.0 และคะแนนของความรู้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสรุปว่าภายหลังจากที่นักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวอ่านคู่มือแล้วทำให้มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมเพิ่มขึ้นจากความรู้เดิม

2. ผลการประเมินคุณภาพคู่มือโดยผู้เชี่ยวชาญ

ผลการประเมินคุณภาพหนังสือคู่มือโดยผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่า คุณภาพด้านเนื้อหาในเรื่องการให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยถูกต้อง เนื้อหากระชับได้ใจความ ไม่ขัดแย้ง เนื้อหาสอดคล้องกับภาพประกอบ มีการลำดับเนื้อหาที่เหมาะสม มีเนื้อหาด้านการอนุรักษ์ที่เป็นประโยชน์อยู่ในเกณฑ์ ดี คุณภาพด้านการจัดรูปแบบในเรื่องความน่าสนใจของปกและรูปแบบคู่มืออยู่ในเกณฑ์ ดี มีการจัดวางภาพประกอบและชื่อเรื่องเหมาะสม มีขั้นตอนในการนำเสนอภายในเล่มคู่มือเหมาะสม มีขนาดคู่มือเหมาะสม และขนาดของตัวอักษรและการใช้ตัวอักษรเหมาะสมอยู่ในเกณฑ์ ดี คุณภาพด้านการจัดภาพประกอบในเรื่องความเหมาะสมของภาพปกกับ เนื้อหาและชื่อเรื่อง มีภาพประกอบเหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหาที่น่าสนใจ มีการจัดวางภาพประกอบ เนื้อหา ตัวอักษรเหมาะสมอยู่ในเกณฑ์ ดีมาก คุณภาพด้านการใช้ภาษาในด้านวิชาการเหมาะสม มีการใช้ภาษาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (นักท่องเที่ยว) มีการใช้ภาษาที่ถูกต้อง อ่านเข้าใจง่ายอยู่ในเกณฑ์ ดี และคุณภาพโดยรวมของคู่มืออยู่ในเกณฑ์ ดี ส่วนความคิดเห็นทั่วไปที่มีต่อคู่มือส่วนใหญ่เห็นว่า คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสม สมควรใช้ประกอบการท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้ เพราะให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความรุ่งเรือง สาเหตุการล่มสลายของสุโขทัย และสอดแทรกความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเป็นประโยชน์กับนักท่องเที่ยวมาก สามารถสร้างความตระหนัก และแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวสามารถนำไปปฏิบัติในขณะท่องเที่ยวได้มาก

3. ผลการประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯของนักท่องเที่ยว

การประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก และมีความคิดเห็นว่าคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฯ มีความน่าสนใจ เมื่ออ่านแล้วมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น เนื้อหามีความเข้าใจเหมาะสม พร้อมทั้งเห็นว่าจะนำความรู้ที่ได้ในครั้งนี้นำไปปฏิบัติในขณะท่องเที่ยวในแหล่งศิลปกรรมอื่นๆ อีกทั้งประสงค์ให้มีคู่มือท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในสถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆด้วย

6.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยเกี่ยวกับการสร้างหนังสือคู่มือ

1. ในการสร้างคู่มือท่องเที่ยวควรคำนึงถึงต้นทุนในขั้นตอนการผลิตสื่อ ตลอดจนระยะเวลาในการเขียนและจัดพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่มือท่องเที่ยวที่มีภาพประกอบจำนวนมาก และเป็นภาพสีตลอดทั้งเล่มจะต้องใช้ต้นทุนในการผลิตค่อนข้างสูง
2. การเขียนเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ ควรมีการตรวจสอบข้อมูลด้านประวัติศาสตร์กับเอกสารหรือหนังสือด้านประวัติศาสตร์หลายๆเล่ม และผู้แต่งหลายๆท่าน เพื่อนำมาอ้างอิงให้ตรงกัน เพราะข้อมูลทางประวัติศาสตร์มีความสำคัญ หากมีการนำเสนอข้อมูลที่ผิดพลาดอาจเป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์ได้
3. การสร้างคู่มือท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ค่อนข้างลำบากพอสมควร โดยเฉพาะการใช้ภาษาประวัติศาสตร์ให้ถูกต้อง อ่านแล้วเข้าใจได้ง่ายและไม่เป็นวิชาการมากเกินไป
4. การสร้างคู่มือท่องเที่ยวนั้น ภาพประกอบที่ใช้ควรเป็นภาพสี ตัวหนังสือมีขนาดเหมาะสม มีข้อความกระชับไม่น่าเบื่อ และเนื้อหาไม่ควรมีความยาวมากเกินไป เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน
5. การสแกนภาพจากเครื่องสแกน (Scanner) ควรตั้งค่าความสามารถในการสแกนไว้ที่ความละเอียดสูง และภาพที่ใช้สแกนควรมีความคมชัด เพื่อความสะดวกในการแต่งความคมชัดภาพที่ใช้ประกอบในคู่มือท่องเที่ยว
6. ในการพิมพ์รูปภาพจากเครื่องพิมพ์ (Printer) ควรใช้เครื่องพิมพ์ที่มีความละเอียดและมีความสามารถในการพิมพ์สูงเพื่อจะได้รูปภาพที่มีความคมชัด

6.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. จากการศึกษาข้อมูลและเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องในการสร้างสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทคู่มือ นั้น ทำให้ทราบว่าหนังสือคู่มือนั้นมีประโยชน์มาก สามารถอธิบายและให้รายละเอียดในเนื้อหาได้มากและสามารถใช้ศึกษาค้นคว้าได้ทุกเวลา ดังนั้น ควรส่งเสริมให้มีการทำสื่อประเภทหนังสือคู่มือเพิ่มขึ้นอีก

2. จากการทำวิจัยครั้งนี้ พบว่านักท่องเที่ยวมีความสนใจในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนั้น ในการทำวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในเรื่องที่นักท่องเที่ยวกำลังสนใจอยู่ในปัจจุบันกับสถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ

3. ควรร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และต้องรับผิดชอบสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาและสร้างคู่มือท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับสถานที่ ทั้งนี้อาจผลิตคู่มือท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาอื่นๆที่เป็นสากล เพื่อให้ความรู้และสร้างความตระหนัก อีกทั้งยังเป็นการบอกเล่าถึงความภาคภูมิใจในสมบัติที่เป็นของชาติไทยให้แก่นักท่องเที่ยวนานาชาติด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. กองโบราณคดี. (2537). มรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย

กำแพงเพชรกรุงเทพมหานคร : บริษัท.สำนักพิมพ์สมพันธ์.

_____. (ม.ป.ป.). มรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย

กำแพงเพชร.

_____. (2521). โครงการแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.

กระทรวงศึกษาธิการ.กรุงเทพมหานคร.

_____. (2531). อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. ทำเนียบโบราณสถาน..

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพิมพ์หัตถศิลป์.

_____. (ม.ป.ป.). 9 อุทยานประวัติศาสตร์. จัดพิมพ์เนื่องในวันคล้าย

วันราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี

_____. สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2543). มรดกไทย มรดกโลก. คณะกรรมการว่าด้วย

สัญญาคุ้มครองมรดกโลก,สำนักงานแผนและนโยบายสิ่งแวดล้อม: บริษัทกราฟฟิคฟอรั
แมทไทยแลนด์ (จำกัด).

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(ม.ป.ป.). ท่องเที่ยวสุโขทัย. เอกสารประกอบการท่องเที่ยวปีการ

ท่องเที่ยวไทย.2541 – 2542

_____. (2538). มาเป็นคนท่องเที่ยวที่ดี. แผ่นพับ.

_____. (2538). มาช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวกันเถอะ. แผ่นพับ.

_____. (2538). นโยบายและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ปี พ.ศ. 2538-

2539: ม.ป.ท.

_____. (2540). สรุปแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวระดับจังหวัดภาคเหนือ

เล่ม3., กองงานวางแผนโครงการ.

_____. (2541). สถิติการท่องเที่ยวภายในประเทศ. กองงานวางแผนโครงการ.

_____. (2540). แผนการท่องเที่ยวปี 2542 ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว.

กัญญา สิริกุล. (2532). หลักการปัญหาและกรณีศึกษาด้านประชาสัมพันธ์. กรุงเทพ : ศิลป์การพิมพ์.

เกษม จันท์แก้ว และประพันธ์ โกษสมบุรณ์. (2527). หลักสิ่งแวดล้อมศึกษา. กรุงเทพมหานคร

คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- โกชัย สาริกบุตรและสมพร สาริกบุตร. (2521). แนวการวิเคราะห์และประเมินผลแบบเรียน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล.
- กฤษณา ลำไย. (2534). การสร้างและทดลองใช้หนังสือการ์ตูนอ่านประกอบการเรียนการสอนทาง
สิ่งแวดล้อม เรื่อง“สารกำจัดศัตรูพืช” สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6.วิทยานิพนธ์
ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฉลอง นุ้ยฉิม. (2542). การพัฒนาคู่มือสื่อความหมายธรรมชาติและประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศในเขตอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติภูหินร่องกล้า.วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชัยรงค์ พรหมวงศ์, สมเชาว์ เนตรประเสริฐ และสุดา ถินสกุล. (2521). ระบบสื่อการเรียนการสอน.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ อินทเสน. (2537). การสร้างและทดลองใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง ป่าสวยงาม สำหรับ
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขา
สิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณรงค์ สมพงษ์. (2535). สื่อเพื่องานส่งเสริมเผยแพร่. (พิมพ์ครั้งที่2). กรุงเทพมหานคร.: โอเอส
พรินติ้งเฮาส์.
- ดารณี อารณพัฒนา. (2533). ความรู้และความตระหนักของประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อการ
อนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมกรรมสิทธิ์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม.วิทยานิพนธ์
ปริญญา ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.สำนักงาน. (2536). รายงานการนำเสนอคณะกรรมการมรดกโลก.
คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก.
_____ . กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. (2537).
การพัฒนาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 4).
_____. (2539). แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อม
องค์พระปฐมเจดีย์และพระราชวังสนามจันทร์. กรุงเทพมหานคร: ยูต้า.
- นโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.สำนักงาน.(2542). การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. นิตรรศการ.
กรุงเทพมหานคร .
_____. (2541). การพัฒนาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทคุ้มครองมรดกไทย.

- นิคม มุติกะคามะ. (2538). แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2538. กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- นิจ วิทยุธีระนันท์. (2527). เหตุผลและความจำเป็นในการอนุรักษ์อนุสรณ์สถาน. (เอกสารประกอบการอบรมด้านความรู้สิ่งแวดลอมสำหรับผู้สอนสิ่งแวดลอม รุ่น 5).
- นิจ วิทยุธีระนันท์. (2533). การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดลอมศิลปกรรม. เอกสารประกอบการอบรมความรู้ด้านสิ่งแวดลอม. สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดลอมแห่งชาติ.
- เนารัตน์ พลายน้อย. (2538). พฤติกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทย. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2539). การพัฒนาการสอน. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.
- บุญธรรม กิจปรีดาวิสุทธิ. (2531). ระเบียบวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามเจริญพานิช.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกันเกิด. จุลสารการท่องเที่ยว, 18 (1)
- ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. (2538). การพัฒนาบริเวณเขตเมืองเก่า. วารสารเมืองโบราณ, 21.
- ธิดา สารระยา. (2524). นำท่องเที่ยวเมืองสุโขทัย, (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ลีดา.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). วิธีวิจัยทางพฤติกรรมและสังคมศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 7). สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- พรณเรศ ไชยชา. (2535). บทบาทของครูที่มีต่อการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดลอมในโรงเรียนมัธยม จังหวัดพิจิตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พรรณวิภา ดารามาศ. (2543). การสร้างและทดลองใช้คู่มือศึกษาธรรมชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดนไพรพรรณสำหรับเยาวชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดลอมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2540). โครงการมัคคุเทศน์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 6 วันที่ 17 มีนาคม - 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540. เอกสารประกอบการอบรม. ภาควิชาศิลปศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2530). การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานของวิชาการ. เอกสารประกอบการสัมมนา, อาคารศูนย์เรียนรวม 3 : วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2530.
- ยุพเรศ วัชชายฉิม. (2540). การพัฒนาคู่มือศึกษาธรรมชาติประจำเส้นทางเดินป่าในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดลอมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ชวดี นิรัตน์ตระกูล. (2538). Ecotourism การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. จุลสารการท่องเที่ยว.14.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.กรุงเทพมหานคร.
- รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมประจำปี 2523, 2525.
- รณรงค์ สมพงษ์. (2530). สื่อเพื่องานส่งเสริมการเผยแพร่. ฝ่ายสื่อการศึกษา สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน. พิมพ์ครั้งที่ 1.
- วลีรัตน์ สุภานันท์. (2541). การสร้างและทดลองใช้คู่มือประกอบการสอนการศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วารินทร์ บินโฮเซน. (2533). ผลการใช้คู่มือการเรียนรู้ด้วยตนเองต่อความรู้และการปฏิบัติครูต่อผู้ป่วยโรคลมชัก. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพยาบาลศาสตร์)บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิจิตร อวาทกุล. (2534). เทคนิคการประชาสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : พรินติ้งเฮาส์ จำกัด.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2539). การออกแบบ, กรุงเทพมหานคร : โอเอส. พรินติ้งเฮาส์.
- ศักดิ์ชาย กมขุนทด. (2540). การสร้างชุดฝึกอบรมด้วยตนเองสำหรับครูประถมศึกษา เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. วิทยานิพนธ์นิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริพร สร้อยนาคพงศ์. (2543). การพัฒนาและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดอยุธยา. วิทยานิพนธ์นิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมบูรณ์ บำรุงเมือง. (2533). เอกสารประกอบการสอนวิชาการเขียนเพื่อการสื่อสาร.
- สมชาย พุ่มสอาด, กมล วิจิตตวรศาสตร์ และสมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. (2527). 700 ปีลายสีไทย: สำนักพิมพ์เดือนสยาม.
- สาทิศ ชูแสง.(2526). การอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมในยุโรป. วารสารวิชาการ. คณะ สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร , 3(5),102.
- สิวะ นาฎราช.(2535). การอนุรักษ์กับการพัฒนา. วารสารเมืองโบราณ,18(2),160.
- แสงสุนีย์ สกฤตกรฤช. (2543). การสร้างและทดลองใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมเรื่องป่าไม้กาญจนบุรี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์นิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ.(2528) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมในส่วน ของแผนพัฒนา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. มิถุนายน.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช. (2531) . กระบวนการผลิตสื่อเอกสารประกอบการสอนชุดวิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุโขทัย.จังหวัด. (2528) . แผนการพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์จังหวัดสุโขทัย. สุโขทัย: สุโขทัยการพิมพ์.
- สร้อยทิพย์ สัมพันธ์เขตการณ์. (2542). การพัฒนาคู่มือศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประจำเส้นทางเดินป่าอุทยานแห่งชาติน้ำหนาว. วิทยานิพนธ์นิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต. (2534) . การเขียนสำหรับการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์ดวงกมล.
- อนันต์ธนา อังกนันท์. (2535) . การผลิตและการใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพมหานคร. พิมพ์ครั้งที่ 6.
- อนันต์ อนันตโชติ. (2531) . คำบรรยายวิชาการประชาสัมพันธ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ. ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อติศยา โล่ห์พัฒนานนท์. (2539) . การสร้างคู่มือการให้คำปรึกษาทางโภชนาการสำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในชุมชนเขตเมือง. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อรทัย ศิลป์ประกอบ. (2543). การสร้างหนังสืออ่านประกอบการ์ตูนเรื่อง “แม่น้ำกับการอยู่รอด” เพื่อใช้ประกอบการเรียนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต , สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- Zehr, J; Gross,M; &Immerman, R. (1994). Creating Environmental Publications: A Guide to Writing and Designing for Interpreters and Environmental Educators. University of Wisconsin Steven, WI: UW-ST Foundation Press, Inc.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก	รายนามผู้เชี่ยวชาญ
ภาคผนวก ข	การวิเคราะห์ข้อมูล
ภาคผนวก ค	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
	- แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
	- แบบประเมินความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของนักท่องเที่ยว
	- แบบประเมินคุณภาพคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของผู้ทรงคุณวุฒิ
	- คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

ที่ให้คำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไข และประเมินคุณภาพ
คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัด สุโขทัย

1. ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อ และด้านสิ่งแวดล้อม

นายวินัย	รอดจ่าย
วุฒิการศึกษา	วท.ม. (วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม)
ตำแหน่ง	ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ
สถานที่ทำงาน	ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

2. ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ร่วมสมัย

นายบรรเวท	รุ่งรุจี
วุฒิการศึกษา	ศศ.บ. (โบราณคดี) เกียรตินิยมอันดับ 2
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่บริหารงาน โบราณคดี 8
สถานที่ทำงาน	ส่วนอำนวยการ สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

3. ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ และการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

นายพิสิฐ	เจริญวงศ์
วุฒิการศึกษา	M.S. (Archeology) Pennsylvania University คุณวุฒิปรัชชาบัณฑิตศึกษาศาสตร์ (โบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร
ตำแหน่ง	ผู้อำนวยการ
สถานที่ทำงาน	ศูนย์ภูมิภาค โบราณคดี และวิจิตรศิลป์ (สปปาฟา)

ตาราง 9 ค่าความยากง่าย (P) และค่าอำนาจจำแนก (r) ของแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้

ข้อที่	R_u	R_o	P	R	หมายเหตุ
1	10	4	0.46	0.4	
2	8	2	0.33	0.4	
3	10	4	0.46	0.4	
4	8	4	0.4	0.4	
5	7	3	0.33	0.26	
6	9	5	0.46	0.26	
7	8	4	0.46	0.26	
8	7	4	0.36	0.2	
9	9	3	0.36	0.4	
10	9	4	0.43	0.33	
11	9	6	0.5	0.2	
12	10	2	0.4	0.53	
13	5	1	0.2	0.26	
14	5	2	0.23	0.2	
15	7	0	0.23	0.46	
16	5	1	0.2	0.26	
17	5	4	0.36	0.06	*ปรับปรุงแก้ไข
18	8	4	0.4	0.26	
19	9	6	0.5	0.2	
20	9	5	0.46	0.26	

ตาราง 10 คะแนนแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

คนที่	Pre-test X_2	X_2^2	Post-test X_1	X_1^1	D (Post-test – Pre-test)	d^2
1	10	100	16	256	6	36
2	7	49	14	196	7	46
3	7	49	17	289	10	100
4	7	49	12	144	5	25
5	7	49	12	144	5	25
6	8	64	18	324	10	100
7	12	144	18	324	6	36
8	9	81	16	256	5	25
9	13	169	16	256	3	9
10	12	144	15	225	3	9
11	15	225	18	324	3	9
12	11	121	15	225	4	16
13	12	144	18	324	3	9
14	11	121	16	256	4	16
15	10	100	13	169	3	9
16	11	121	14	169	4	16
17	15	225	18	324	3	9
18	13	169	15	225	2	4
19	12	144	15	225	3	9
20	10	100	16	256	6	6
21	13	169	17	289	4	4
22	8	64	16	256	8	64
23	9	81	12	144	4	16
24	10	100	16	256	6	36
25	12	144	17	289	5	25

ตาราง 10 คะแนนแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ก่อนและหลังการใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง (ต่อ)

คนที่	Pre-test X_2	X_2^2	Post-test X_1	X_1^1	D (Post-test – Pre-test)	D^2
26	14	196	16	256	2	4
27	13	169	16	256	3	9
28	7	49	13	169	6	36
29	8	64	15	225	7	49
30	9	81	15	225	6	36
$n = 30$	$\sum X_2 = 315$		$\sum X_1 = 465$		$\sum d = 146$	$\sum X^1 = 465$

แบบทดสอบความรู้
โปรดเลือกตอบข้อที่ท่านคิดว่าถูกต้องที่สุด โดยเขียนเครื่องหมาย X ทับข้อที่ท่านเลือก

1. กษัตริย์พระองค์ใดคือปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัย ?

ก. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	ข. พ่อขุนรามคำแหง
ค. พ่อขุนบานเมือง	ง. พระเจ้าอู่ทอง

2. ใครเป็นผู้นิพนธ์ หนังสือเรื่อง "ไตรภูมิพระร่วง" ?

ก. พ่อขุนรามคำแหง	ข. พระชาเลอไทย
ค. พระยาลิไท	ง. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

3. อาณาจักรสุโขทัย สมัยใดที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด ?

ก. พ่อขุนรามคำแหง	ข. พ่อขุนบางกลางท่าว
ค. พระชาเลอไทย	ง. พระเจ้าอู่ทอง

4. ในสมัยสุโขทัย "ศรีบูร" หมายถึงสิ่งใด ?

ก. ประตูเมือง 3 ชั้น	ข. กำแพงเมือง 3 ชั้น
ค. คูน้ำรอบเมือง 3 ชั้น	ง. คันดินกั้นน้ำรอบเมือง 3 ชั้น

5. ก่อนสถาปนาสุโขทัย ศูนย์กลางของเมืองสุโขทัยคือที่ใด ?

ก. วัดศรีสวาย	ข. วัดพระพายหลวง
ค. วัดศรีชุม	ง. วัดมหาธาตุ

6. หลังการสถาปนากรุงสุโขทัยแล้ว โบราณสถานใด คือศูนย์กลางของอาณาจักรสุโขทัย ?

ก. วัดศรีสวาย	ข. วัดตระทองกลาง
ค. วัดศรีชุม	ง. วัดมหาธาตุ

7. "ตระพัง" หมายถึงอะไร ?

ก. บ่อน้ำขนาดใหญ่	ข. เขื่อนกั้นน้ำ
ค. อ่างเก็บน้ำ	ง. ฝ่ายทคน้ำ

8. อาณาจักรสุโขทัยล่มสลายเพราะเหตุใด ?

ก. เกิดการประท้วงของราษฎรต่อระบบการปกครอง
ข. เกิดการแตกแยก และต่างแก่งแย่งในราชวงศ์

- ค. ราชอาณาจักรที่ใหญ่เกินไป ควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง
ง. พระมหากษัตริย์ทรงอ่อนแอ
9. ในปัจจุบันสถานที่ตั้งของราชอาณาจักรสุโขทัย คือที่ใด ?
- ก. ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
ข. ตำบลเมืองเก่า อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
ค. ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
ง. ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
10. “เมืองดินนอน เมืองสุโขทัยนี้ มีตลาด ๒๒๒๒ มีพระอรหัน” ข้อความนี้ หมายถึงสถานที่ใด ?
- ก. วัดตระพังทองกลาง   ข. วัดศรีชุม
ค. วัดสระศรี   ง. วัดสะพานหิน
11. สิ่งที่ยังบอกถึงความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านอุตสาหกรรมของอาณาจักรสุโขทัย คืออะไร ?
- ก. สรีดกงส์   ข. เคาทุเรียง
ค. เครื่องถ้วยชามสังคโลก   ง. หลักศิลาจารึก
12. เจดีย์อันเป็นสัญลักษณ์ของราชธานีสุโขทัย คือเจดีย์ทรงใด ?
- ก. เจดีย์ทรงปราสาทสุโขทัย
ข. เจดีย์ทรงปราสาทยอด
ค. เจดีย์ทรงระฆัง
ง. เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
13. เพราะเหตุใดอาณาจักรสุโขทัย จึงได้รับการขนานนามว่า “รุ่งอรุณแห่งความสุข” ?
- ก. ชื่อเมือง สุโขทัย เกิดจากการผสมคำระหว่างคำว่า “สุข” กับ “อุทัย” ซึ่งมีความหมายว่า “รุ่งอรุณแห่งความสุข”
ข. อาณาจักรสุโขทัย มีความรุ่งเรือง ด้านการปกครอง ด้านศาสนา และการดำรงชีวิต
ค. อาณาจักรสุโขทัย มีความยิ่งใหญ่ มีวัฒนธรรมและประเพณีที่งดงาม ซึ่งเปรียบเสมือนความงดงามของแสงอรุณยามรุ่ง
ง. อาณาจักรสุโขทัยเป็นจุดกำเนิดแห่งสยามประเทศ เหมือนยามรุ่งอรุณที่เป็นจุดเริ่มต้นของเวลากลางวัน

14. ข้อใด ไม่ใช่ เหตุผลที่องค์การการศึกษา สหประชาชาติ (UNESCO) เลือกให้อาณาจักรสุโขทัยเป็นมรดกโลกทางด้านวัฒนธรรม ?
- ก. เพราะสุโขทัย เป็นจุดเริ่มต้นของ สยามประเทศ
  - ข. เพราะสุโขทัย มีโบราณสถานที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์อยู่มาก
  - ค. เพราะสุโขทัย มีจุดกำเนิดราชอาณาจักรที่ยาวนาน
  - ง. เพราะสุโขทัย เป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรม ประเพณี ของสยามประเทศ
15. ข้อใด ไม่ใช่สาเหตุทำให้แหล่งศิลปกรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเกิดการเสื่อมโทรม ?
- ก. ปัญหาน้ำท่วม
  - ข. ปัญหาการลักลอบ ขโมย ชิ้นส่วนโบราณสถาน
  - ค. ปัญหาการตัดถนนผ่านตัวอุทยานประวัติศาสตร์
  - ง. ปัญหาการป็นป่าย หยิบจับชิ้นส่วนโบราณสถาน
16. ข้อใดเป็นสาเหตุของการเสื่อมโทรมของโบราณสถานที่เกิดจากการท่องเที่ยวมากที่สุด ?
- ก. การป็นป่ายโบราณสถานเพื่อถ่ายภาพ
  - ข. ทิ้งขยะไว้ในบริเวณ โบราณสถาน
  - ค. หยิบจับ ชกชิ้นส่วนโบราณสถานออกไปจากที่เดิม
  - ง. สัมผัส หยิบจับ ชิ้นส่วนโบราณสถานจนเกิดหักเสียหาย
17. ท่านคิดว่า การอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวประเภทแหล่งศิลปกรรม โบราณสถาน ข้อใดสำคัญที่สุด ?
- ก. การรักษาความสะอาดแหล่งศิลปกรรม
  - ข. การบูรณปฏิสังขรณ์ แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ อย่างถูกวิธี
  - ค. มีจิตสำนึกในการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมอย่างถูกวิธี
  - ง. การจัดทำสื่อ เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมอย่างถูกวิธี
18. ถ้าท่านพบว่า มีผู้กำลังกระทำใโบราณสถาน เกิดความเสียหาย ท่านควรปฏิบัติตนอย่างไร ?
- ก. แจ้งยามหรือเจ้าหน้าที่ ที่อยู่ใกล้เคียงโดยเร็ว
  - ข. เข้าไปตักเตือนสั่งสอนด้วยตนเองทันที
  - ค. แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ
  - ง. บอกผู้ที่มาด้วยกันกับบุคคลนั้นให้ช่วยตักเตือน

19. การเตรียมพร้อมในการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ดีที่สุด คือข้อใด ?

- ก. เลือกเสื้อผ้าที่สวมใส่สบาย และสุภาพ
- ข. เลือกกล้องถ่ายภาพที่สามารถปรับระดับแสงได้
- ค. ศึกษาข้อมูลของแหล่งศิลปกรรมที่จะเข้าเที่ยวชม
- ง. ชวนเพื่อนพ้องที่มีใจรัก การท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ไปเที่ยว

20. การแก้ไขและปรับปรุงการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมที่ดีที่สุดคืออะไร ?

- ก. สร้างจิตสำนึกที่ดี ในการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมให้นักท่องเที่ยว
- ข. สร้างจิตสำนึกที่ดีให้แก่เจ้าหน้าที่ภายในแหล่งท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม
- ค. ประชาสัมพันธ์ถึงความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ทราบ
- ง. กำหนดบทลงโทษ ที่เด็ดขาด สำหรับผู้ที่ฝ่าฝืนและทำลายแหล่งท่องเที่ยวศิลปกรรม

เฉลย

ข้อ 1. ก	ข้อ 11. ข
ข้อ 2. ข	ข้อ 12. ง
ข้อ 3. ก	ข้อ 13. ก
ข้อ 4. ข	ข้อ 14. ข
ข้อ 5. ข	ข้อ 15. ก
ข้อ 6. ง	ข้อ 16. ข
ข้อ 7. ก	ข้อ 17. ค
ข้อ 8. ข	ข้อ 18. ก
ข้อ 9. ก	ข้อ 19. ค
ข้อ 10. ข	ข้อ 20. ก

แบบสอบถามเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยตาม
หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

เรื่อง การสร้างและทดลองใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์
สุโขทัย

การตอบแบบสอบถามชุดนี้จะไม่ส่งผลกระทบต่อตำแหน่งหน้าที่การ
งานของท่านผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยจึงใคร่ขอให้ท่านได้โปรดตอบแบบสอบถาม
ตามความเป็นจริง และขอขอบพระคุณทุกท่าน ที่กรุณาสละเวลาในการตอบแบบสอบ
ถาม มา ณ โอกาสนี้

น.ส.มณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์

ผู้วิจัย

**แบบประเมินความพึงพอใจ คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม
ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย**

(สำหรับนักท่องเที่ยว)

คำชี้แจง	แบบประเมินคู่มือแบ่งเป็น 3 ตอน คือ
ตอนที่ 1	ข้อมูลทั่วไป
ตอนที่ 2	ความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยว
ตอนที่ 3	ความคิดเห็นเกี่ยวกับคู่มือ

โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความเป็นจริง หรือตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด และเติมข้อความลงในช่องว่างให้สมบูรณ์

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

โปรดกรอกข้อมูลส่วนตัวตามความเป็นจริง

1. เพศ ชาย หญิง
2. อายุ .....ปี
3. วุฒิการศึกษาสูงสุด.....
4. อาชีพ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ
 พนักงานบริษัท นักศึกษา อื่นๆ .....
5. รายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า 5,000 บาท 5,000 - 8,000 บาท
8,000 - 12,000 บาท 12,000 - 20,000 บาท สูงกว่า 20,000บาท
6. ท่านเคยเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรม แหล่งโบราณสถานอื่นๆ มาก่อนหรือไม่
 เคย ไม่เคย
7. ท่านเคยใช้คู่มือประกอบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แหล่งศิลปกรรม โบราณสถานอื่นๆ มาก่อนหรือไม่
 เคย โปรดระบุสถานที่.....
 ไม่เคย

10. การท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของท่านครั้งนี้ ท่านมากับใคร

- มากับบริษัททัวร์   มาเป็นกลุ่มเพื่อน จำนวน ..... คน   มากคนเดียว
- มากับครอบครัว

ตอนที่ 2 ความพึงพอใจคู่มือท่องเที่ยว

หลังจากที่ท่านใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ฉบับที่ผู้วิจัยผลิตแล้ว ท่านมีความพึงพอใจต่อคู่มือฉบับนี้มากน้อยเพียงใด ทั้งในด้านการจัดรูปแบบ การจัดภาพ เนื้อหา และภาษาที่ใช้

รูปแบบความพึงพอใจ	ระดับความพึงพอใจ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
รูปแบบการจัดรูปแบบ					
1. รูปแบบสวยงามน่าสนใจ					
2. ขนาดของรูปแบบเหมาะสม					
3. จำนวนหน้าเหมาะสม					
4. การใช้กระดาษเหมาะสม					
5. การเข้าเล่มคงทน					
6. ความเหมาะสมของตัวอักษร					
7. ความเหมาะสมของขนาดตัวอักษร					
8. ความเหมาะสมของหมึกพิมพ์					
รูปแบบการจัดภาพ					
1. ภาพปกเหมาะสมกับชื่อเรื่อง					
2. ภาพปกสวยงามสะดุดตา					
3. ภาพปกสื่อความหมายถึงเนื้อหาในเล่มได้					
4. ภาพประกอบเหมาะสมกับเนื้อหา					
5 ภาพประกอบสวยงาม น่าสนใจ					

รูปแบบความพึงพอใจ	ระดับความพึงพอใจ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
6. การจัดวางภาพประกอบเหมาะสม					
7. ภาพประกอบชัดเจน เข้าใจได้ง่าย					
8. การลำดับภาพเหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหา					
การจัดเนื้อหาสาระในเล่ม					
1. ให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์					
2. เนื้อหามีความสัมพันธ์กับภาพประกอบ					
3. ข้อความชัดเจน อ่านได้ใจความ					
4. ความยาวของเนื้อหาเหมาะสม					
5. เนื้อหาให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม					
6. เนื้อหาด้านการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเหมาะสม					
7. เนื้อหาก่อให้เกิดความรู้สึกรักแหล่งศิลปกรรมมากยิ่งขึ้น					
8. เนื้อหามีความสอดคล้องกับชื่อเรื่อง					
9. การลำดับเนื้อหาเหมาะสม					
รูปแบบการใช้ภาษา					
1. ภาษาที่ใช้มีความเหมาะสม					
2. ภาษาที่ใช้แล้วเข้าใจได้ง่าย					

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับคู่มือ

โปรดแสดงความคิดเห็นของท่านตามความเป็นจริง

1. เมื่อนักท่องเที่ยวอ่านคู่มือประกอบการท่องเที่ยวแล้ว เห็นว่ารูปแบบโดยทั่วไปของคู่มือท่องเที่ยวนี้ เป็นอย่างไร

น่าสนใจ

เพราะ.....

ไม่น่าสนใจ

เพราะ.....

อื่น ๆ เพราะ.....

2. นักท่องเที่ยวเข้าใจเรื่อง การท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม จากคู่มือมากน้อยเพียงใด

เข้าใจทั้งหมด

เข้าใจบางตอน

โปรดระบุตอนที่ไมเข้าใจ.....

ไม่เข้าใจเลย

3. หลังจากใช้คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมแล้ว นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้นหรือไม่

ไม่เพิ่มขึ้นเลย

กรุณาระบุสาเหตุ.....

เพิ่มขึ้น เรื่อง

ประวัติความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

( ) เพิ่มขึ้นมาก

( ) เพิ่มขึ้นปานกลาง

( ) เพิ่มขึ้นเล็กน้อย

ลักษณะของแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์

( ) เพิ่มขึ้นมาก

( ) เพิ่มขึ้นปานกลาง

( ) เพิ่มขึ้นเล็กน้อย

ความสำคัญของสถานที่

( ) เพิ่มขึ้นมาก

( ) เพิ่มขึ้นปานกลาง

( ) เพิ่มขึ้นเล็กน้อย

การอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม

( ) เพิ่มขึ้นมาก

( ) เพิ่มขึ้นปานกลาง

( ) เพิ่มขึ้นเล็กน้อย

- การเตรียมตัวในการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวประเภทแหล่งศิลปกรรม
 ( ) เพิ่มขึ้นมาก   ( ) เพิ่มขึ้นปานกลาง   ( ) เพิ่มขึ้นเล็กน้อย

4. หลังจากอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมแล้ว นักท่องเที่ยวคิดว่า ท่านสามารถมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมหรือไม่

ไม่มี (ข้ามไปตอบ ข้อ 5)   มี

ถ้ามี ท่านคิดว่า สามารถปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง (ตอบ ได้มากกว่า 1 ข้อ)

- รักษาความสะอาดในแหล่งศิลปกรรม โบราณสถาน และบริเวณโดยรอบ
- ไม่หยิบจับหรือเคลื่อนย้าย โบราณวัตถุ โบราณสถาน
- ไม่ขูดขีด เขียน โบราณสถาน
- ไม่ปีนป้ายโบราณสถาน
- ขับรถด้วยความเร็วต่ำ เพื่อลดการสั่นสะเทือนหรือมลพิษต่อโบราณสถาน
- ไม่ตะโกนหรือส่งเสียงดัง เพื่อรักษาบรรยากาศ ความสงบของสถานที่
- ช่วยเผยแพร่ เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมแก่ผู้อื่น
- ช่วยสอดส่องดูแลพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ที่จะส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยง

โทรมของแหล่งศิลปกรรม

5. ถ้านักท่องเที่ยวเป็นผู้มีอำนาจกำหนดกฎ – ระเบียบ ข้อปฏิบัติ ในการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม นักท่องเที่ยวจะกำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ ในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. นักท่องเที่ยวคิดว่าคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมเล่มนี้ ควรปรับปรุงแก้ไขอีกหรือไม่

ไม่ควร

เพราะ .....

ควร

เพราะ .....

สิ่งที่ควรปรับปรุง คือ .....

.....

7. นักท่องเที่ยวคิดว่าคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมเหมาะสม สมควรเผยแพร่หรือไม่

ควร

เพราะ.....

ไม่ควร

เพราะ.....

8. นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอย่างไรกับการจัดทำหนังสือคู่มือ เพื่อการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม

.....
.....
.....
.....
.....
.....

9. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....
.....
.....
.....
.....

ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

- คำชี้แจง**   **แบบประเมินคู่มือท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น ๓ ตอน**
- ตอนที่ 1   ข้อมูลทั่วไป**
- ตอนที่ 2   การประเมินคุณภาพคู่มือ**
- ตอนที่ 3   ความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับคู่มือท่องเที่ยว**

โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด และเติมข้อความลงในช่องว่างให้สมบูรณ์

ตอนที่ 1   ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ - สกุล.....คุณวุฒิทางการศึกษา.....

สถานที่ทำงาน.....ตำแหน่ง.....

เชี่ยวชาญด้าน.....

ตอนที่ 2   การประเมินคุณภาพคู่มือ

หลังจากท่านอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยฉบับนี้แล้ว ท่านเห็นว่าคุณภาพของหนังสือคู่มือฉบับนี้ มีมากน้อยเพียงใด ทั้งในด้านการจัดรูปเล่ม การจัดภาพ เนื้อหา และภาษาที่ใช้

รูปแบบการประเมิน	คุณภาพของคู่มือ			
	ดีมาก	ดี	พอใช้	ควรปรับปรุง
คุณภาพด้านการจัดรูปเล่ม				
1. รูปเล่มของคู่มือมีลักษณะน่าสนใจ				
2. ปกของคู่มือมีความน่าสนใจ				
3. การจัดวางภาพปกและชื่อเรื่องเหมาะสม				
4. ขั้นตอนการนำเสนอภายในเล่มคู่มือเหมาะสม				

รูปแบบการประเมิน	คุณภาพของคู่มือ			
	ดีมาก	ดี	พอใช้	ควรปรับปรุง
5. ขนาดของคู่มือเหมาะสม				
6. ขนาดของตัวอักษร และการใช้ตัวอักษรเหมาะสม				
คุณภาพด้านการจัดภาพประกอบ				
1. ภาพปกมีความเหมาะสมกับชื่อเรื่อง และเนื้อหา				
2. ภาพประกอบมีความชัดเจน สวยงาม เข้าใจง่าย				
3. ภาพประกอบเหมาะสม สอดคล้องกับเนื้อหา				
4. ลักษณะการจัดวางภาพภายในเล่มเหมาะสม				
5. การจัดวางตัวอักษรเหมาะสม และสัมพันธ์กับภาพประกอบ				
คุณภาพด้านเนื้อหา				
1. เนื้อหาตรงกับวัตถุประสงค์				
2. ให้ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย				
3. เนื้อหากระชับ ได้ใจความ ไม่ยืดเยื้อ				
4. เนื้อหาสอดคล้องกับภาพประกอบ				
5. การลำดับเนื้อหาเหมาะสม ไม่ซ้ำซ้อน				
6. การสอดแทรกเนื้อหาด้านการอนุรักษ์ แหล่งศิลปกรรมเหมาะสม เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน				
7. เนื้อหาด้านการอนุรักษ์เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน				

รูปแบบการประเมิน	คุณภาพของคู่มือ			
	ดีมาก	ดี	พอใช้	ควรปรับปรุง
คุณภาพด้านการใช้ภาษา				
1. ภาษาที่ใช้เหมาะสมทางด้านวิชาการ				
2. ภาษาที่ใช้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมาย (นักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยว)				
3. ภาษาที่ใช้ อ่านแล้วเข้าใจง่าย				
4. การใช้ภาษาถูกต้อง เหมาะสม				

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับคู่มือ

โปรดแสดงความคิดเห็นที่ท่านมีต่อคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมนี้ตามความเป็นจริง

1. คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม มีความเหมาะสม สมควรใช้ประกอบการท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

เหมาะสม

เพราะ .....

ไม่เหมาะสม

เพราะ .....

2. คู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมสอดแทรกความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว

ใช่

เพราะ .....

ไม่ใช่

เพราะ .....

3. เมื่อท่านอ่านคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรมฉบับนี้แล้ว ท่านมีความรู้สึกต่อคู่มือนี้อย่างไร

น่าสนใจ

เพราะ .....

เฉย ๆ

เพราะ .....

ไม่น่าสนใจ

เพราะ .....

4. ท่านคิดว่า ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม ในคู่มือท่องเที่ยวแหล่งศิลปกรรม สามารถสร้างความตระหนัก และแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวสามารถนำไปปฏิบัติในการท่องเที่ยวได้หรือไม่

ได้

ไม่ได้

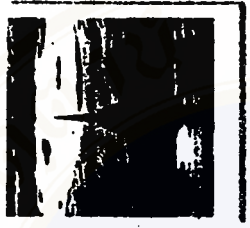
เพราะ .....

5. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเพื่อการปรับปรุงแก้ไขคู่มือนี้

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

คู่มือท่องเที่ยว เพื่อความเข้าใจ ในการอนุรักษ์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

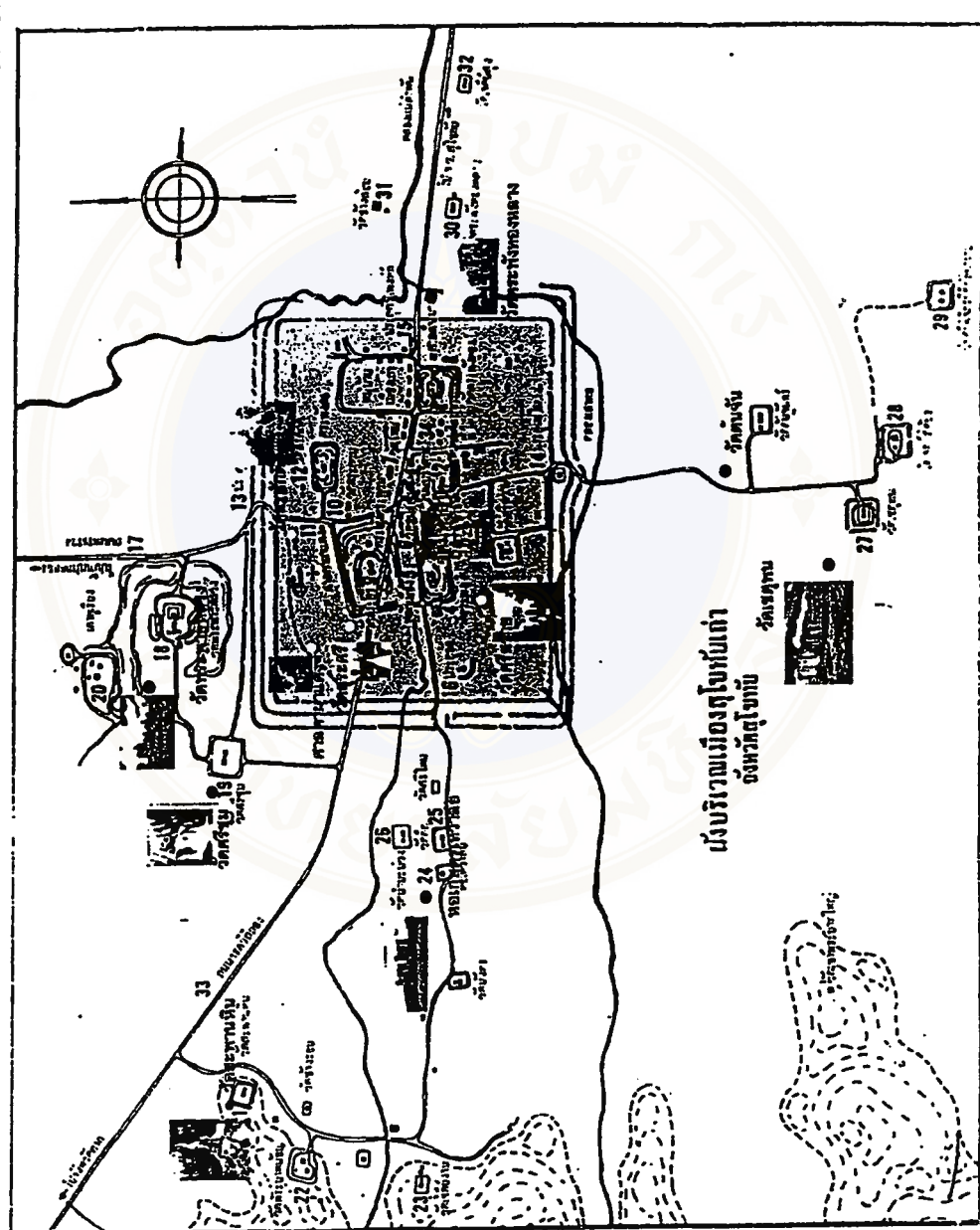

.... สุโขทัยเมืองที่หมายถึง
.... "กรุงรัตนโกสินทร์"
จากอดีตเมืองใหญ่ที่มีอายุครบ ๗๐๐ ปี
อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

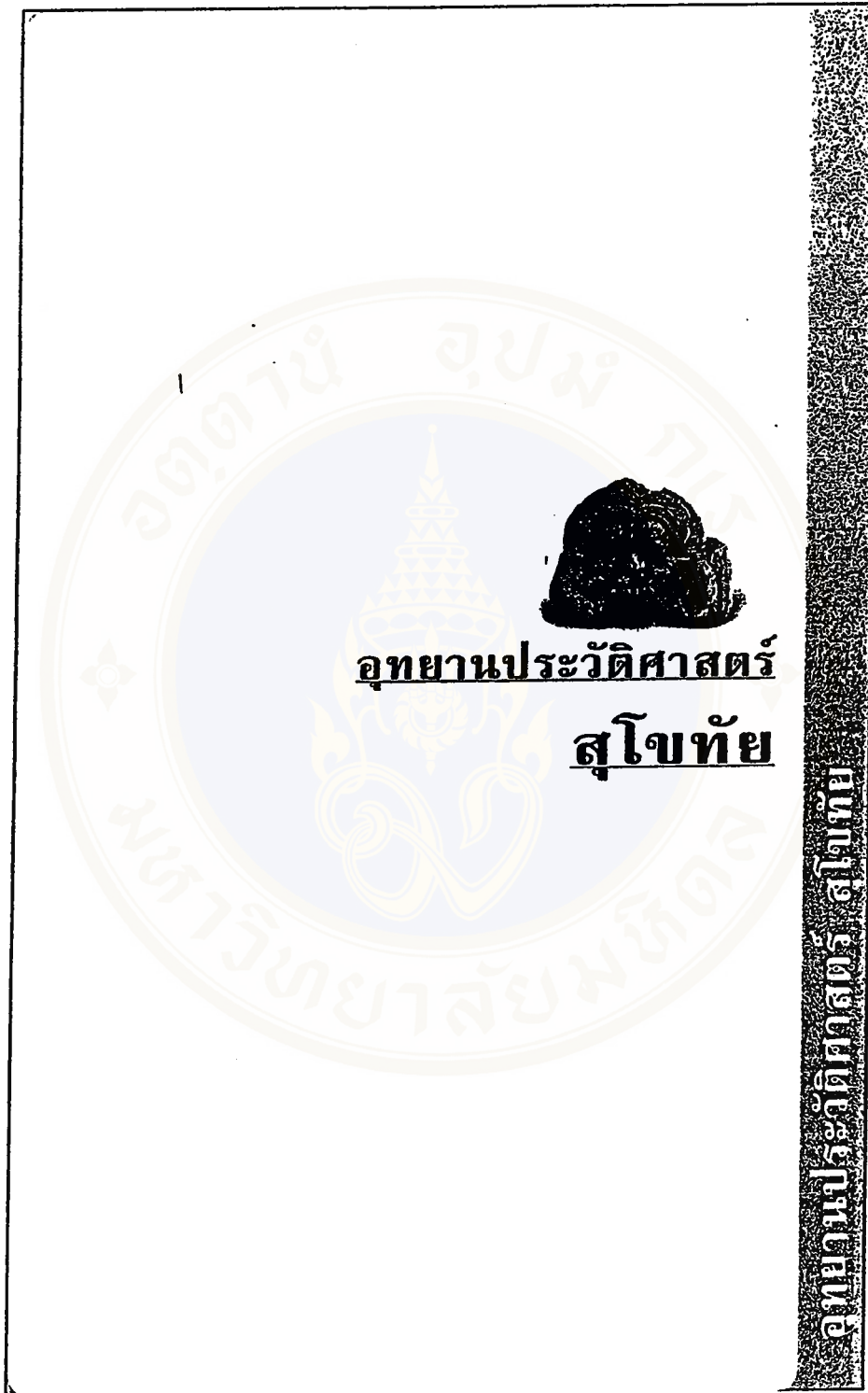
นำเที่ยว อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

จัดทำโดย นายสุวิทย์ สุทธิรักษ์ จันทรสิทธิ์
นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัย

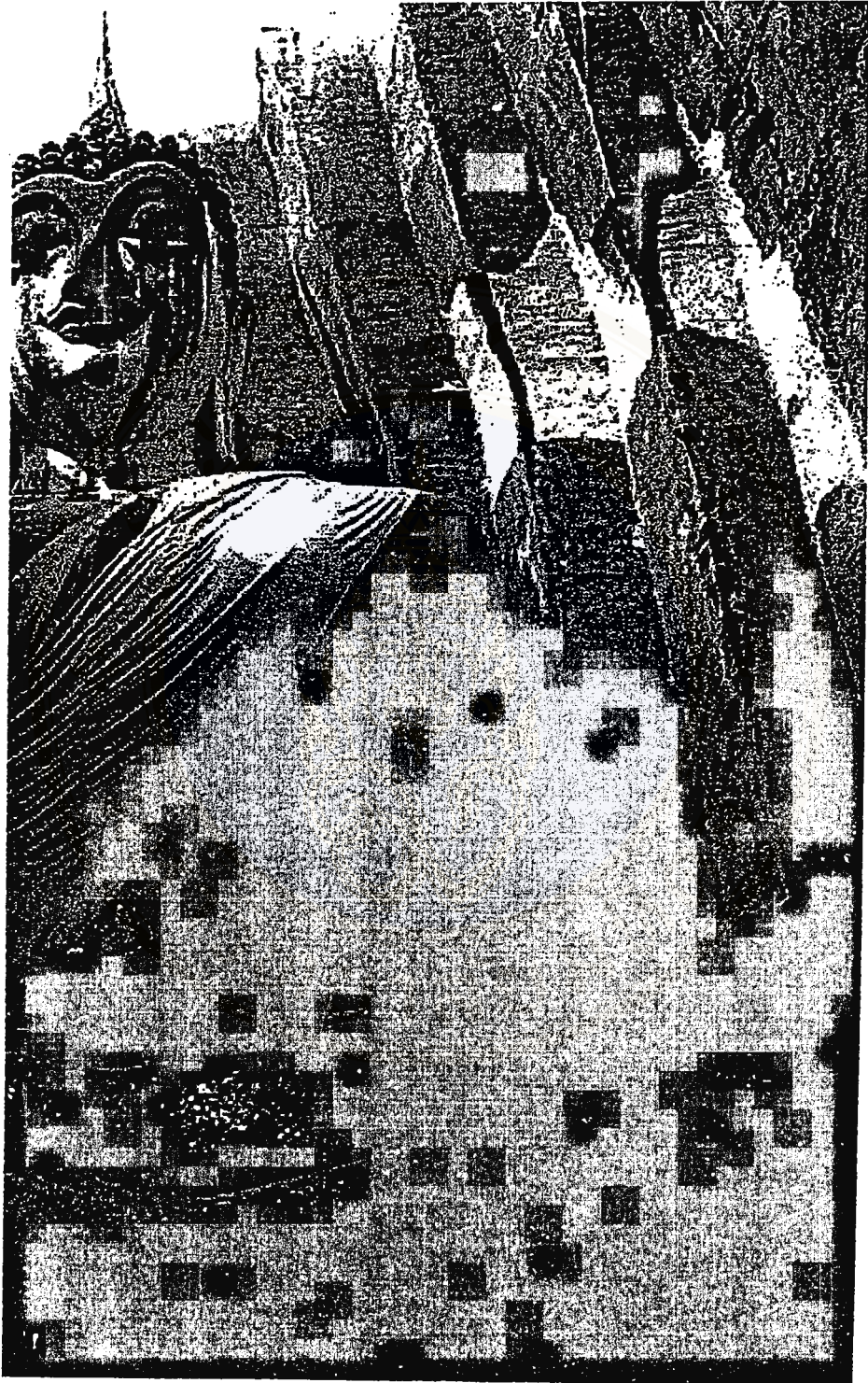
แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

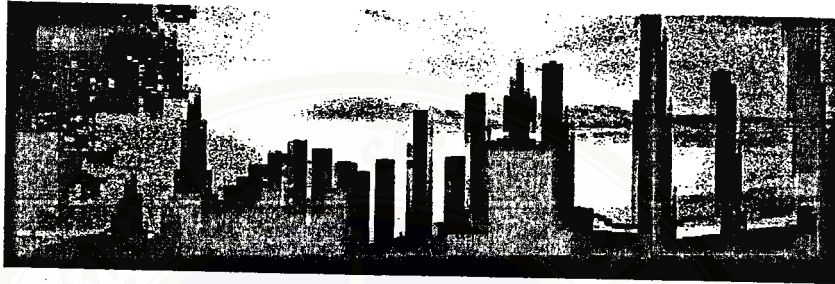

ยามอาทิตย์อัสดง ที่วัดสระศรี

คำนำ

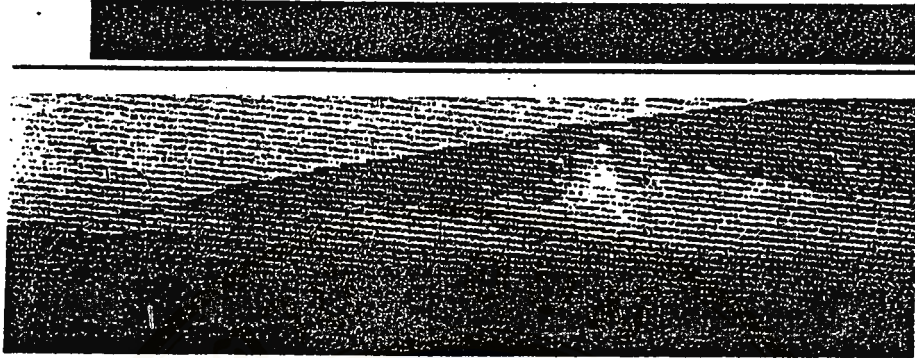
นำเที่ยว อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

คู่มือท่องเที่ยวขนาดพกพาติดตัวเล่มนี้สามารถช่วยแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ศิลปกรรมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เพื่อให้ความรู้และความเข้าใจ ในคุณค่าของแหล่งศิลปกรรม ซึ่งคณะกรรมการมรดกโลกยกย่องให้เป็นมรดกโลก ทางวัฒนธรรมของมวลมนุษยชาติ

คู่มือนี้ประกอบด้วยเนื้อหาหลักของแหล่งศิลปกรรมที่นักท่องเที่ยวให้ความ นิยมพร้อมด้วยประวัติความเป็นมา และเกร็ดความรู้เพิ่มเติมในการท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจได้ใช้ศึกษาขณะเยี่ยมชมสถานที่จริง และสัมผัสกับกลิ่นอายของอดีตผ่านอิฐและหินที่เราขนานนามว่า

“อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย”

วิธีการใช้หนังสือ	๑
เตรียมตัวท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์	๓
รู้จักอุทยานา	
ความเป็นมาของสุโขทัย	๕
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	๗
สถานที่ที่น่าสนใจ	
เนินปราสาท	๙
วัดมหาธาตุ	๑๐
วัดศรีสวาย	๑๒

สารบัญ

๑๓

วัดตระพังทองหลวง

๑๔

วัดพระพายหลวง

๑๖

วัดศรีชุม

๑๘

วัดสะพานหิน

๒๐

วัดเชตุพน

๒๑

โบราณสถานอื่น ๆ

๒๔

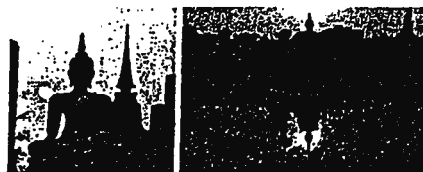
ข้อมูลการเดินทาง

๒๕

ข้อควรปฏิบัติขณะท่องเที่ยว

๒๖

บันทึกความประทับใจ

วิธีการใช้หนังสือ

จุดเด่นของเรื่อง

คำชี้แจง

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีพื้นที่ประมาณ ๗๐ ตารางกิโลเมตร มีสิ่งก่อสร้าง ประเภทต่างๆ และขนาดต่างๆ มากมาย คู่มือนี้ นำเสนอเฉพาะแหล่งที่นักท่องเที่ยวให้ความนิยม และแหล่งศิลปกรรมที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ เฉพาะด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมเท่านั้น (ส่วนแหล่งศิลปกรรมอื่นๆ สามารถติดต่อและสอบถามข้อมูลได้ที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว หรือเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรด้านหน้าและทางประตูเข้าออกทุกด้าน)

ส่วนเนื้อหา

สีแสดงส่วนเนื้อหา	สีแสดงเนื้อหา
	รู้จักอุทยานประวัติศาสตร์
	ท่องเที่ยวสถานที่ที่น่าสนใจ พร้อมประวัติของสถานที่
	การเดินทางด้วยรถส่วนตัว รถโดยสาร รถไฟ และเครื่องบิน
	ข้อควรระวังในการท่องเที่ยว แหล่งประวัติศาสตร์

เลขหน้า สำหรับค้นหาเรื่องจากสารบัญ

คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

ชื่อเรื่อง หรือ สถานที่

แผนที่
แสดงอาณาเขตของอุทยาน
แผนผังสถานที่ ซึ่งแบ่งตามเรื่อง
ต่าง ๆ เลขหน้าสำหรับค้นหา

ส่วนบันทึก สำหรับบันทึกสิ่งที่พบเห็น
หรือวาทภาพสิ่งที่ประทับใจ

มีพื้นที่สำหรับบันทึก
หรือวาดภาพสิ่งที่ประทับใจ

ส่วนล้อมกรอบ

สัญลักษณ์	เนื้อหา
 เรื่องน่ารู้	เกร็ดความรู้เกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ ที่คุณควรรู้และเข้าใจ
 ควรรระวัง	สิ่งที่ไม่ควรกระทำ ขณะชมอุทยานประวัติศาสตร์

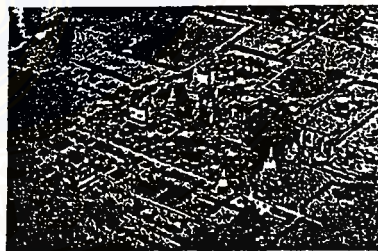
เตรียมตัวท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์

แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์และโบราณสถาน แตกต่างจากการท่องเที่ยวประเภทอื่น เพราะนอกเหนือจากความรู้ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากแหล่งประวัติศาสตร์แล้ว นักท่องเที่ยวจะรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ ความสงบ และความภาคภูมิใจในอดีตของชาติ

ก่อให้เกิดสำนึกถึงคุณค่าในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้

การท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์แห่งนี้ ควรเริ่มต้นที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ ศูนย์จะให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งจัดแสดงแบบจำลองโบราณสถานที่อยู่ภายในเขตเมืองเก่าเอาไว้ หากมาเป็นหมู่คณะก็สามารถติดต่อวิทยากรหรือผู้ที่สามารถให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้อุทยานฯ ยังมีรถห่วงเพื่อพาชมโบราณสถานต่างๆ ภายในเขตอุทยานฯ ใ้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่บริเวณปากทางเข้าอุทยานฯ แต่หากสนใจจะขึ้นชมแต่ละจุด และรักการออกกำลังกาย ควรเช่ารถจักรยานจากร้านค้าที่อยู่ตรงข้ามกับทางเข้าอุทยานฯ จะได้เที่ยวเมืองเก่าในบรรยากาศสบายๆ โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมของอุทยานประวัติศาสตร์ และยังได้ความรู้อย่างเต็มเปี่ยมกลับไปอีกด้วย

วัดมหาธาตุ
วัดใหญ่กลางเมืองสุโขทัย

การท่องเที่ยวที่ดี

คุณรู้ไหมว่าการนำรถยนต์เข้าไปในแหล่งประวัติศาสตร์นั้นสามารถส่งผลกระทบต่อโบราณสถานภายในแหล่งประวัติศาสตร์ได้ และการส่งเสียงดังในขณะที่เข้าชมเป็นการทำลายบรรยากาศในการเข้าชมแหล่งประวัติศาสตร์ ทั้งยังเป็นกรรบกวนการท่องเที่ยวของผู้อื่นอีกด้วย การท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์ต้องปฏิบัติตนในฐานะนักท่องเที่ยวที่ดีอย่างเคร่งครัดพึงระลึกไว้เสมอว่าสถานที่แห่งนี้เป็นอดีตของชาติ มีร่องรอยอารยธรรมที่ควรถนอมรักษาไว้

๓๕ คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

สระน้ำขนาดใหญ่หน้าวัดสระพังเงิน

ทางอุทยานเตรียมไว้ให้ และหากคุณจะรวบรวมขยะเหล่านั้นแล้วนำติดตัวกลับมาทิ้งในเมืองช่วงเดินทางกลับจะดียิ่ง

คุณจะเป็นนักท่องเที่ยวที่ดียิ่ง หากพกอุปกรณ์ที่สำคัญเพียงหนึ่งชิ้นติดตัวเสมอ นั่นคือ ถุงพลาสติกสำหรับเก็บขยะ เมื่อท่องเที่ยวชมแหล่งศิลปกรรม หรือในบริเวณโดยรอบ แล้วพบขยะใดๆ ก็เก็บใส่ถุงขยะ เพื่อนำมาทิ้งลงถังขยะที่

การปฏิบัติตนเป็นนักท่องเที่ยวที่ดี มีแนวทางดังนี้

๑. ก่อนเดินทางควรศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการเดินทางและสถานที่พัก หากคุณมีเวลาท่องเที่ยวหลายวัน
๒. ศึกษาประวัติความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เมื่อเข้าชมสถานที่จริงจะเข้าใจและจดจำได้ง่ายขึ้น
๓. กำหนดจุดที่ต้องการท่องเที่ยวให้แน่ชัด ทั้งนี้เพื่อกำหนดทิศทางและประเมินเวลาที่มีได้อย่างถูกต้อง
๔. จัดเตรียมอุปกรณ์สิ่งของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็น เช่น กล้องถ่ายภาพ สมุด ปากกา หรือดินสอ เพื่อนำบันทึกข้อมูล และความประทับใจที่พบ
๕. ไม่ควรประพฤติปฏิบัติขัดต่อวิถีชีวิต และประเพณีนิยมของสถานที่ที่ไม่ท่องเที่ยว ต้องรู้จักละหะอันควร
๖. การเดินทางเป็นหมู่คณะ ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มและของสถานที่ ระยะเวลาและไม่ทำควมร่ำคาญให้แก่ผู้ร่วมเดินทาง

ความเป็นมาของสุโขทัย

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่า มีการตั้งชุมชนขนาดเล็กที่เรียกตัวเองว่าคนไทยอยู่ในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงกับเมืองเก่าสุโขทัย และมีการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง กระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้นำชุมชนได้ต่อสู้ได้รับอิสระจากการปกครองของกษัตริย์เขมร ทรงสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น โดยมีเมืองสุโขทัยเป็นเมืองหลวง และมีหัวเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองศรีสัชนาลัยและเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองบริวาร

ปราสาทเขาปู่เจ้า

ต่อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๒๔) พระโอรสองค์ที่ ๒ ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงขยายอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยออกไปอย่างกว้างขวาง (ซึ่งอาจหมายถึงการเจริญสัมพันธไมตรี มากกว่าการยึดครองแผ่นดิน)

อาณาจักรสุโขทัยมีความรุ่งเรืองสูงสุด กล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของสุโขทัย เพราะปรากฏความเจริญทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะด้านศาสนา ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาแบบลังกานิกายหินยาน ทรงประดิษฐ์อักษรไทยที่เรียกว่า "ลายสือไทย" ขึ้นใช้เป็นครั้งแรก ซึ่งถือเป็นการวางแผนในการพัฒนาวิทยาการต่างๆ อย่างลึกซึ้งไว้ให้แก่ชนรุ่นหลัง จวบจนสิ้นรัชกาล อำนาจและความเจริญรุ่งเรืองก็ลดน้อยถอยลง

ศาสตราจารย์

โบราณสถานที่สร้างก่อนสถาปนาสุโขทัย

นครสุโขทัย

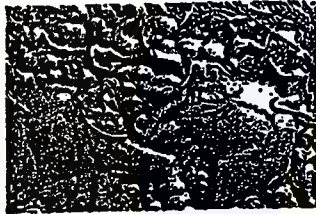

แม้ นครสุโขทัยจะเป็นแคว้นที่รุ่งเรืองตั้งแต่ สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ แต่ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสุโขทัยย้อนหลังได้เพียงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองสุโขทัยไปตั้งที่บ้านธานี ริมแม่น้ำยม (คือตัวจังหวัดในปัจจุบัน) ส่วนนครสุโขทัยนั้นเหลือเพียงเมืองร้างเล็กๆ มาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งในปัจจุบันคือ "อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย"

คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

มีกษัตริย์ขึ้นครองเมือง ๒ พระองค์คือ พระยาเลอไทยและพระยารังวันนำถม บ้านเมืองที่เคยขึ้นกับสุโขทัยเพราะการงบบารมีพ่อขุนรามคำแหง ก็แตกออก และปกครองตนเองโดยอิสระ

แม่น้ำแม่ลำพัน
แผ่นดินสุโขทัยจึงเป็นปึกแผ่นอีกครั้งในสมัยของ พระยาลีไท่ ทรงปราบปรามหัวเมืองต่างๆให้ขึ้นตรงกับ เมืองสุโขทัยดังเช่นสมัยพ่อขุนรามคำแหง ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทรงสนับสนุนให้ศรีสังฆาลย์ เป็นศูนย์กลางด้านพระพุทธศาสนา ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือไตรภูมิพิศม

รู้จักคือ "ไตรภูมิพระร่วง" สำเร็จ เมื่อเสด็จสวรรคต อำนาจของแคว้นสุโขทัยก็เสื่อมสลายลงด้วย และตกภายใต้อำนาจการปกครองของอยุธยา จนกระทั่งสมัยพระยาโล่ไส่ขึ้นครองเมือง การเปลี่ยนราชวงศ์ของอยุธยา ทำให้แคว้นสุโขทัยมีโอกาสปราบปรามรวบรวมเมืองได้อีกครั้ง เมื่อเสด็จสวรรคต สุโขทัยก็เสื่อมสลายเรื่อยมา เกิดการแย่งชิงราชสมบัติของพระราชโอรสทั้งสอง

ประติมากรรมรูปปั้นขุนดำ
รูปการชนช้างของพ่อขุนรามคำแหง

พระองค์ เป็นเหตุให้กษัตริย์ของอยุธยาเข้ามามีบทบาทที่ใกล้เคียงข้อพิพาท โดยสถาปนาพระมหากษัตริย์ที่ ๔ ครองเมืองพิษณุโลกปกครองแคว้นสุโขทัย โดยเป็นเมืองประเทศราชขึ้นตรงต่ออำนาจการปกครองของกษัตริย์อยุธยา และเมื่อพระมหากษัตริย์ที่ ๔ เสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. ๑๙๘๑ อาณาจักรอยุธยาที่ส่งพระราชโอรสมาปกครองสุโขทัย โดยศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองพิษณุโลก และผนวกสุโขทัยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา และไม่เคยมุ่งความรุ่งเรืองได้อีกเลย

สุโขทัยในปัจจุบัน

สุโขทัยในปัจจุบัน เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย มีเนื้อที่ ๖,๙๕๖.๐๐ ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือติดกับจังหวัดแพร่ ทิศใต้ติดกับจังหวัดกำแพงเพชร ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดตาก และจังหวัดลำปาง ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยมีเทือกเขาสูงชันและที่ราบสูงทางตอนเหนือ

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

แม้ว่ายุคแห่งความรุ่งเรืองของสุโขทัยจะสิ้น เพียงประมาณ ๑๐๐ ปีแรกจากนั้นก็เสื่อมอำนาจลง จนตกมาอยู่ใต้การปกครองของอยุธยาในปีพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แต่สุโขทัยยังคงทิ้งร่องรอยแห่งความงดงามของอารยธรรมที่มีได้เป็นร่องที่ใดไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจ และยังคงทิ้งร่องรอยของความยิ่งใหญ่ ผ่านเศษซากโบราณสถานและโบราณวัตถุไว้อวดสายตาชาวโลก ในนามของ "อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย"

๗) คูเมืองของเมืองสุโขทัย

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับการขุดแต่งและบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เรื่อยมาจนถึง

อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง

พ.ศ. ๒๕๑๙ จึงได้รับการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเขตทางวัฒนธรรม

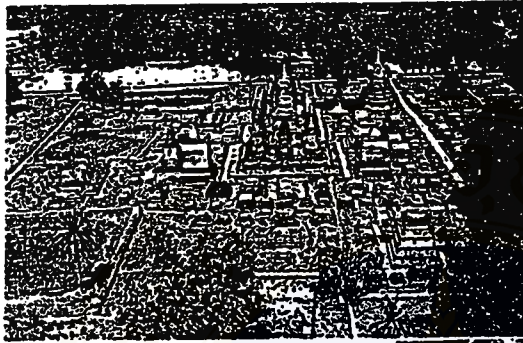

วัดสระศรี

โดยเปิดให้ประชาชนเข้าชม และศึกษาเมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์มีจำนวนโบราณสถาน ไม่น้อยกว่า ๒๐๐ แห่ง ทั้งที่เป็นศาสนสถาน สาธารณูปโภค และแหล่งศิลปกรรม มีสถานที่น่าสนใจควรเที่ยวชมหลายแหล่งทั้งภายนอกและภายในกำแพงเมือง

เจดีย์รายบางองค์ ในวัดมหาธาตุ

ชุมชนวัดมหาธาตุ

วัดสุวรรณโณ

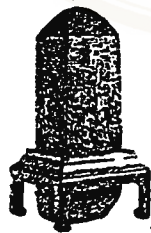
วัดอรัญญิก

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ได้รับการคัดเลือกให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ เนื่องจากมีคุณสมบัติตามเกณฑ์การพิจารณาของอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก ดังนี้

หลักเกณฑ์ข้อที่ : ๑ เป็นผลงานแสดงอัจฉริยภาพและการสร้างสรรค์ของมนุษยชาติ โดยอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารเป็นผลงานแสดงอัจฉริยภาพการสร้างสรรที่ขึ้นเยี่ยมยอดของสถาปัตยกรรมสยามยุคแรก

หลักเกณฑ์ข้อที่ : ๓ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ เดียวในโลก หรืออย่างน้อยเป็นพยานหลักฐานสำคัญแสดงขนบธรรมเนียม ประเพณีหรืออารยธรรม ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่หรืออาจสูญหายไปแล้ว โดยที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารเป็นตัวแทนผลงานศิลปกรรมและการสร้างชาติของอาณาจักรสยามยุคแรก

หลักศิลาจารึก

เนินปราสาท

เนินปราสาท มีลักษณะเป็นเนินดินสูงกว่าพื้นที่โดยรอบ หลังการขุดแต่ง
พบฐานก่ออิฐสูง ๑.๕ เมตร รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าบนฐานนี้ พบถ้ำกระดูกและพบฐาน
ก่ออิฐทับอีกชั้น สันนิษฐานว่าเดิมเป็นฐานพระเมรุ ภายในบริเวณพบสระพังน้ำ ๒

เนินปราสาท

สระพัง บริเวณเนินปราสาทนี้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพบพระแท่น
มณังคศิลาอาสน์ และศิลาจารึก
พ่อขุนรามคำแหง ซึ่งกล่าวว่า
พ่อขุนรามคำแหง จะประทับว่า
ราชการกลางหว่างดงตาล และ
ในวันพระจะนิมนต์พระสงฆ์
แสดงธรรมให้แก่ประชาชนพลเมืองทั่วไป

สระพังน้ำ กรุอิฐ
(ปูนน้ำ , สระน้ำ)

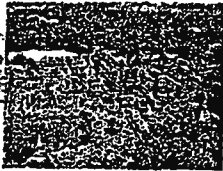
เป็นแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ของผู้คนในเมืองรวมทั้งพระสงฆ์

ช่วยกันรักษาโบราณสถาน

ปัญหารุนแรงที่เป็นสาเหตุให้โบราณสถานและโบราณวัตถุชำรุด และเสียหาย
คือการขมิบขี้ รื้อ ยก ศิลปวัตถุที่วางอยู่ภายในโบราณสถาน เพื่อชมอย่างใกล้ชิด
หรือเพื่อถ่ายภาพเป็นที่ระลึก การปีนป่ายโบราณสถาน หรือการหยิบกลับไปเป็นที่ระลึก
ส่วนตัว ในฐานะที่เราเป็นเจ้าของประเทศ เราควรรักษาและป้องกันมิให้เกิด
ความเสียหาย โดยการบอกกล่าวหรือแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ที่อยู่บริเวณนั้น เมื่อพบ
ผู้กระทำความผิด เพราะความสำคัญของศิลปวัตถุและโบราณวัตถุอยู่ที่ใจ หากว่าถูกทำลาย
ลงไปแล้ว เราจะหาความภาคภูมิใจขึ้นมาทดแทนมิได้

คู่มือท่องเที่ยววิถีไทย

วัดมหาธาตุ

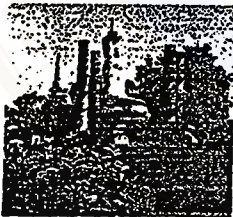

วัดมหาธาตุ สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นวัดใหญ่ที่มีความสำคัญ ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางศาสนาของกรุงสุโขทัย มีข้อความในศิลาจารึกกล่าวถึงวัดมหาธาตุไว้ว่า "...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัญจรัส มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันงาม..." ภายในบริเวณวัดมีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็น

เจดีย์ทรงดอกบัวตูม

เจดีย์ประธาน ด้านหน้ามีวิหารใหญ่ ๑๑ ห้อง ด้านทิศเหนือและทิศใต้ของวิหารหลวง มีวิหารพระยืนเรียกว่าพระอัญจรัส วัดนี้เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของกรุงสุโขทัย บริเวณวัดมีเจดีย์รายและโบราณสถานกว่า ๒๐๐ องค์ ฐานวิหาร ๑๐ ฐาน ชุ่มพระ ๘ ที่ และฐานโบสถ์ ๑ ฐาน

เจดีย์ประธานของวัดมหาธาตุ

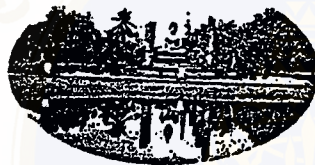
เจดีย์ทรงเหลี่ยม
ก่อลดหลั่นเป็นชั้นๆ

เป็นสิ่งบอกเล่าถึงความสำคัญ
ของวัดมหาธาตุตลอดยุคสมัย
ของสุโขทัยได้เป็นอย่างดี

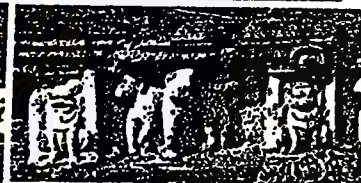
ผู้ที่สนใจศิลปะแบบสุโขทัย
ควรจะได้เดินชมเจดีย์ต่างๆ
ในวัดมหาธาตุให้ทั่วถึง

พระอภัยมณี

เจดีย์ห้ายอด

สถาปัตยกรรมประดับฐานเจดีย์ภายในวัดมหาธาตุ

บูชาพระธาตุ

การบูชาพระธาตุและสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นลักษณะการนับถือพระ
พุทธศาสนาแบบเถรวาทที่มีปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยทวารวดี นับเป็นการผสมผสาน
ความคิด ความหลากหลายของกลุ่มคน ภายใต้ความเชื่อและนับถือในองค์
พระธาตุร่วมกัน ด้วยเหตุนี้จึงมักพบวัดมหาธาตุกระจายอยู่ในจังหวัดที่เคยเป็น
เมืองเก่าของประเทศไทยหลายจังหวัด

วัดศรีสวาย

วัดศรีสวายห่างจากวัดมหาธาตุ
ไปทางทิศใต้ประมาณ ๓๕๐ เมตร

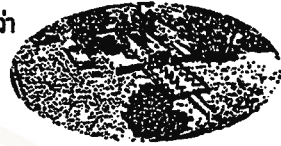

วัดนี้มีจุดเด่นอยู่ที่ พระ
ปราสาทก่อด้วยศิลาแลง
๓ องค์ ช่างบนก่อด้วยอิฐ
ประดับปูนปั้นด้านหน้าพระ
ปราสาทมีวิหารก่อด้วยศิลา
แลง มีสระน้ำอยู่ภายในกำแพงวัด
เป็นสระน้ำที่โอบล้อมพระปราสาท ๓
องค์ เรียกสระน้ำนี้ว่า สระลอยบาป
มีกำแพงวัดก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบ
ทั้ง ๔ ด้าน

สันนิษฐานว่าวัดศรีสวาย สร้างในราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีอายุร่วมสมัยกับ
ศาลตากาแดง โบราณสถานอีกแห่งใน
กำแพงเมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นเทวสถานของ
พราหมณ์ในศาสนาฮินดู มีลักษณะศิลป
และสถาปัตยกรรมแบบขอม

เดิมเชื่อว่า

วัดศรีสวาย
เคยเป็น

เทวสถานของ
พราหมณ์ในศาสนาฮินดูมาก่อน ต่อมา
ถูกเปลี่ยนให้เป็นวัดในพระพุทธศาสนา
นิกายเถรวาท ครั้งพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส
พ.ศ. ๒๔๕๐ และทรงพบเทวรูปพระอิศวร

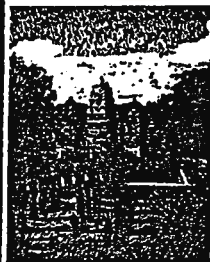

คูน้ำรอบวัดศรีสวาย

รูปศิวลึงค์ทำด้วยสำริด ศิลาแลงจำหลัก
รูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ชิ้นส่วน
ของเทวรูป และพระพุทธรูปสมัยลพบุรี
นอกจากนี้ ยังพบร่องรอยการต่อเติม
วิหารด้านหน้าและระเบียงคดเพิ่มเติม

พระปราสาทสามยอด

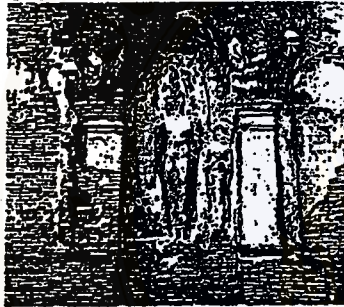

คูเมืองเก่าสุโขทัย ๑๒

วัดระพังทองกลาง

จากประตูเมืองด้านทิศ
ตะวันออกไปตามถนนจรด
วัดถ้อง ประมาณ ๑๐๐ เมตร
จุดเด่นของที่นี่ คือมณฑปก่อด้วยอิฐรูป
สี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านหน้าเป็นวิหาร ภาย
ในมณฑปเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธร
รูปปูนปั้น ผนังภายนอกทั้ง ๓ ด้านของ

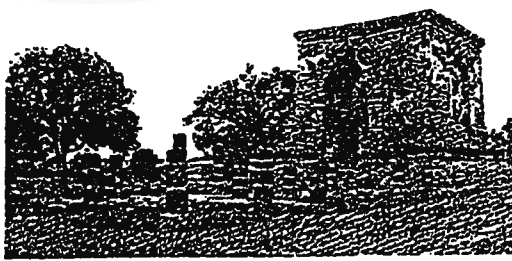

ประติมากรรมปูนปั้นที่ผนังภายนอก

มณฑปเป็นซุ้มคูหาพระพุทธรูปปูนปั้น
ปางต่างๆ ทิศใต้เป็นประติมากรรม
ปูนปั้นรูปพระพุทธรูปประวัติตอนที่
พระพุทธรองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์
ทิศตะวันตกคือตอนพระพุทธเจ้า
ประทานเทศนาโปรดพระพุทธบิดา

และเหล่ากษัตริย์ศากยราช ทิศเหนือ
คือตอนที่เสด็จโปรดนางพิมพา แม้ว่า
ในปัจจุบันประติมากรรมปูนปั้นจะอยู่ใน
สภาพชำรุดมากแล้ว แต่ความงดงาม
ที่ปรากฏให้เห็น ยังคงความเป็นเอก
ทางด้านช่างฝีมือของสุโขทัยไว้ นับเป็น
ประติมากรรมปูนสูงที่เลื่องลือ และเป็น
ศิลปกรรมชิ้นสูงของสุโขทัย

๑๓ คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

มณฑปวัดระพังทองกลาง

วัดพระพายหลวง

ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นกลุ่มโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของสุโขทัย สร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยผ่านการบูรณะและการสร้างเพิ่มเติมหลายครั้ง

วัดพระพายหลวง

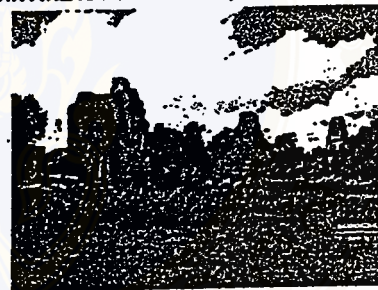

ซากมณฑป

จากการขุดแต่งและบูรณะพบการก่อสร้างที่สลับซับซ้อนหลายสมัยนับตั้งแต่เริ่มสร้างราชธานี สิ่งที่น่าสนใจที่วัดพระพายหลวงเป็นโบราณ

สถานที่เก่าแก่ คือพระปรางค์ก่อด้วยศิลาแลง ๓ องค์ มีลักษณะศิลปสถาปัตยกรรมเขมรแบบมายน ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (เขัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์เขมร)

โบราณสถานที่สำคัญ คือ วิหาร ๕ ห้อง ตั้งอยู่หน้าพระปรางค์ (ปัจจุบันเหลือเพียงฐานวิหาร) ฐานเป็นศิลาแลงแห่งกลมใหญ่ ด้านหน้าวิหารมีเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐ ยอดเจดีย์หักปรากฏรอยพระพุทธรูปประทับนั่งลดหลั่นอยู่ภายในซุ้มวิหารโดยรอบ

รอบเจดีย์มีระเบียงคด ถัดไปมีฐานมณฑปก่ออิฐ ๕ องค์ ที่ปรากฏชัดเจนคือพระเดินพระพุทธรูปปางลีลา นอกจากนั้น

เจดีย์ทรงเหลี่ยม

เมืองโบราณพิมาย

มีวิหารพระนอน วิหารพระยืนอยู่เยื้องจากมณฑป
ปัจจุบันชำรุดจนไม่สามารถมองเห็นองค์พระได้
และมีฐานวิหารน้อย รวมทั้งฐานเจดีย์ราย
ซึ่งบริเวณโดยรอบโอบล้อม
ด้วยทิวสน

- ๑.รูปปั้นรูปตัวมกร ด้านข้างขององค์ปราสาท
- ๒.ฐานประดิษฐานพระพุทธรูป
- ๓.ซากวิหาร ภายในวัดพระพายหลวง
- ๔.พระเจดีย์ทรงเหลี่ยม ก่ออิฐ
- ๕.ปราสาทค์ด้านทิศเหนือ ที่คงเหลือของวัดพระพายหลวง

การนับถือศาสนา

การนับถือศาสนาของชาวสุโขทัยยุคแรกมีทั้งฮินดูและพราหมณ์ดั้งเดิมหลักฐานปราสาท
ก่ออิฐเซรามิก เป็นเทวสถานพราหมณ์แบบเขมร ต่อมาเปลี่ยนเป็นแบบมหายาน เห็นได้
จากศาสนสถาน วัดพระพายหลวง วัดศรีสวาย ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากคติ
พราหมณ์แบบมหายานเป็นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ แล้วมีการเผยแพร่สู่เอเชียอาคเนย์
และคนไทยมาจนถึงปัจจุบัน

วัดศรีชุม

อยู่ห่างจากวัดพระพายหลวงมาทางทิศตะวันตกประมาณ ๘๐๐

เมตร เป็นโบราณสถานที่นักท่องเที่ยวนิยมชมความอัศจรรย์ในการสร้างมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๑.๓๐ เมตร เรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า "พระอจนะ" ซึ่งศิลาจารึก หลักที่ ๑ กล่าวบรรยายลักษณะทิศเหนือของเมืองไว้ว่า ".....เบื้องดินนอนเมืองสุโขทัย มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว ....." พระอจนะที่กล่าวถึง คือพระอจนะที่วัดศรีชุมนั่นเอง

พระอจนะ

มณฑปวัดศรีชุมสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้าง ๓๒ เมตร สูง ๑๕ เมตร ผนังมณฑปหนา ๓ เมตร มีประตูเชื่อมมณฑปด้านหน้าด้านเดียว ทางเข้าเป็นอุโมงค์ที่อยู่ใต้วงด้านซ้ายมือ และมีชั้นบันไดทอดขึ้นไปจนถึงตอนบน

ของผนังเขตแดนของช่องทางเดินขึ้น ภายในอุโมงค์ทำด้วยหินชนวนขนาดหนา

มณฑปวัดศรีชุม

สลักภาพลายเส้น จำนวน ๕๐ ภาพ บริเวณผนังตลอดช่องทางเดิน
ทั้งสองข้างทางมีภาพเขียนเก่าแก่

มณฑปวัดศรีชุม

ทุกภาพมีลายสีไทยบรรยาย
เรื่องเกี่ยวกับชาตก ซึ่ง
สอดคล้องกับข้อความในจารึก

วัดศรีชุมที่กล่าวว่า "...พระเจ้าดีย์สูงใหญ่
รอบนั้นฉลักหินห้ำร้อยชาติดิเรเทศงามพิจิตร
หนักหนาแก่มตุรณลั้งเอาทองตรธานสมเด็จ
มหาสामी จากแต่สี่หลุมก เอาฝูง...แบกอิฐ
แต่ต่ำขึ้นไปกระทำพระแก้วกั้นดินบริวารณด้วยศรัทธา

ศิลาจารึกพงศาวตก
ภายในอุโมงค์

พระหัตถ์พระองค์พระองนะ

ความนับถือและศรัทธา

ชาวเมืองสุโขทัยให้ความนับถือและศรัทธา พระองนะ เพราะมีความเชื่อว่า
พระองนะพูดได้ เรื่องราวเร็นลับนี้ เป็นพระปริชาตมารของกษัตริย์ในสมัยสุโขทัย
ที่นำมาใช้เพื่อปลุกขวัญทหารหาญและด้านอื่นๆ เพราะหากเมื่อผู้ใดขึ้นไปตาม
กำแพงแล้วพูดดังๆเสียงจะก้องและกังวานไปทั้งมณฑป ความเชื่อและความศรัทธา
นี้ได้หมดไปกับกรุงสุโขทัย แต่ตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า สมเด็จพระ
นเรศวรมหาราชได้หักขบวนทัพ และกระทำให้มีวงสว่าง ก่อนจะเสด็จไปปราบ
เจ้าเมืองสวรรคโลก

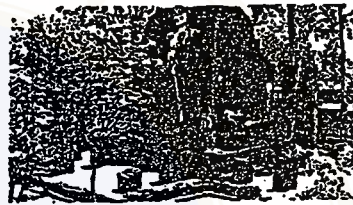
๑๗ คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

วัดสะพานหิน

พระอัฐารศ

วัดสะพานหิน ตั้งอยู่บนเนินเขาสูงๆ ที่มีความสูงประมาณ ๒๐๐ เมตร อยู่ในเขตอรัญญิกของเมืองเก่าสุโขทัย ทางเดินขึ้นไปสู่โบราณสถานไปด้วยหินชนวนแผ่นใหญ่บางๆ เรียงซ้อนกันเป็นแนวสูงไล่ระดับตามเนินเขา จากลานดินจนถึงบริเวณลานวัดบนเขา ซึ่งหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ กล่าวถึงความสำคัญ

วัดสะพานหิน

ของ วัดสะพานหินว่า
"... เมืองตะวันตกเมือง
สุโขทัยนี้มีอรัญญิก
พ่อขุนรามกระทำโดยทนต์ แกมทศกธ สัมภราช
ปราชนม์ เรียบจบปิฎกไตรยหลวกว่าบุคร
ในเมืองนี้ ทุกคนลุดแต่เมืองศรีธรรมราชมา
ในกลางอรัญญิก

มีพิหารอันหนึ่งมนใหญ่ สูงงามแก่กม มีพระอัฐารศ
อันหนึ่งลุดยีน...."

และอีกตอนที่กล่าวไว้ว่า "...เป็นบริเวณอรัญญิก
ไปจดเขากลวง เป็นสถานที่สงบสำหรับพระภิกษุฝ่ายวิปัสสนา
มีวัดสะพานหิน ซึ่งพ่อขุนราม ขึ้นไป นบพระทุกวันเดือนดับ
เดือนออก มีป้าม่วงที่ร่มเย็น..."

วัดน้ำทิบบน อยู่ในเขตอรัญญิกใกล้วัดสะพานหิน

ร่วมด้วยช่วยรักษา ..

หลังจากเราอ่านจักรสุโขทัยสิ้นอำนาจลง เมืองสุโขทัยได้ถูกทิ้งร้างจนทรุดโทรมตามกาลเวลา ประชาชนเข้ามาจับจองปลูกบ้านและทำกิน และจุดหวัดฤดูโบราณมาขายกันเป็นล่ำเป็นสัน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาประเทศมีการตัดถนนหลวงผ่านกลางเมืองเก่าสุโขทัย ผู้คนได้รับความสะดวกมากขึ้น ก็เข้ามาอยู่ในพื้นที่มากขึ้น การขุดโบราณวัตถุขายได้ง่ายขึ้น ซึ่งในปัจจุบันปัญหาเหล่านี้ได้รับการดูแลแล้วจากกรมศิลปากร และจะเป็นการดียิ่งขึ้นหากได้รับความร่วมมือจากผู้เข้าเยี่ยมชมที่จะไม่ปฏิบัติสิ่งใดที่อาจก่อให้เกิดการเสื่อมโทรมแก่โบราณวัตถุสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์อีกต่อไป

วัดเซตพน

จากประตูเมืองทงทิตใต้ โดยใช้
เส้นทางที่นำไปสู่หมู่บ้าน เลี้ยวผ่านไปไม่มากนัก จะพบ
โบราณสถานที่สำคัญอีกแห่งของเมืองเก่าสุโขทัย ซึ่ง
ปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว แต่ยังไม่
แล้วเสร็จ ลักษณะโบราณสถานถูกโอบ
ล้อมด้วยกำแพงก่ออิฐทั้ง 4 ทิศ และ
ล้อมรอบด้วยเขตนกหัสติเกษมชั้นหนึ่ง ยกเว้น
เพียงโบสถ์ที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดเพียง
หลังเดียวเท่านั้นที่ตั้งอยู่นอกเขตคูน้ำ

บริเวณภายในวัดเซตพน

พระพุทธรูปปูนปั้นด้านทิศตะวันออก จุดเด่นของวัดเซตพนคือมณฑปพระสี่อริยาบถ
ที่เป็นประธานของวัด ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นแบบพระสี่อริยาบถ คือ เดิน
ยืน นั่ง นอน โดยด้านหน้าทิศตะวันออกเป็นพระเดิน (ปางลีลา) ทิศเหนือเป็นพระนั่ง
ทิศตะวันตกเป็นพระยืน และทิศใต้เป็นพระนอน (ปางไสยาสน์) ประดับทางเข้าทำด้วย
หินชนวนแห่งใหญ่เจาะรอยเข้าลิ้มเลียนแบบ
การเข้าปากไม้ หน้ามณฑปประธานมีวิหาร ๖ ห้อง
ภายในบริเวณวัดพบเจดีย์ราย ๑๑ องค์

พระพุทธรูปปูนปั้นด้านทิศตะวันตก

รักษาทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่ดีต้องช่วยกันรักษาทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะบนของแหล่ง
ท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ปัจจุบันสาเหตุที่ทำให้สภาพแวดล้อม
ของแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมที่เห็นอยู่เสมอ คือการทิ้งขยะและวางของเหลือใช้ไม่เป็นที่ ซึ่งผิด
สุขอนามัยและก่อให้เกิดทัศนอุจาด และการขีดเขียนหรือทำสัญลักษณ์ใดๆ ไว้บนโบราณสถาน
และโบราณวัตถุเป็นการทำลายความงามของแหล่งท่องเที่ยว การเก็บชิ้นส่วนโบราณวัตถุจากแหล่ง
ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ไปเก็บแรมบัตินส่วนตัวถือเป็นเรื่องผิดกฎหมาย และยังเป็นการทำความ
เสียหายให้แก่คุณค่าทางประวัติศาสตร์เพราะอิฐเก่าๆเพียงก้อนเดียว ก็คือสมบัติทางวัฒนธรรมที่
ล้ำค่าซึ่งความภูมิใจของชาติ การส่งเสริมรบกวนและการแต่งกายที่ไม่สุภาพถือถือเป็นมลภาวะ
สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีกด้วย

บริเวณโบราณสถานมีวิหารก่อด้วยอิฐ
เสาก่อด้วยศิลาแลง ๔ แถว ๕ ห้อง ประดิษฐาน
พระพุทธรูปยืนปางอภัยทนต์ ยกพระหัตถ์ขวาสูง
๑๒.๕๐ เมตร ทันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก
เรียกว่า "พระอัฐารศ" ด้านหลังมีผนังก่ออิฐหนา
บริเวณลานวัดพบฐานเจดีย์ราย ๕ ฐาน
ลงจากเนินเขาเลียบไปด้านขวาจะพบบ่อสี่เหลี่ยม
ขุดลงไปในศิลาแลง สันนิษฐานว่าเป็นบ่อขังน้ำ
ไว้ใช้รดน้ำด้านทิศเหนือของเมืองตลอดฤดูแล้ง

วัดสะพานหินตั้งอยู่บนเนินเขา

ทางขึ้นวัดสะพานหิน
ปูด้วยหินชนวนแผ่นบางๆ

สาเหตุของความเสื่อมสลาย

สิ่งที่ทำให้โบราณสถานเสื่อมสลายและไม่เหลือไว้ให้ชนรุ่นหลัง ได้ดีก็มาและ
ขึ้นชม นอกจากภัยธรรมชาติอันได้แก่ พายุ ลม ฝน ฯลฯ แล้ว การลักลอบตัด
เศียรพระพุทธรูป การลักลอบขุดหาของโบราณที่ฐานหรือบริเวณโดยรอบโบราณ
สถานของคนใจบาป ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้โบราณสถานเสื่อมสลาย หากเรา
ไม่ช่วยกันดูแลป้องกันและถนอมรักษาไว้ ในภายหน้าเราอาจจะสูญเสียไม่เหลือแม้
แต่ซากปรักหักพัง อันเป็นสิ่งสุดท้ายที่เป็นหลักฐานความเป็นมาของประเทศ
ความงดงามของศิลปกรรมและคุณูปการของบรรพบุรุษของแผ่นดิน

แหล่งโบราณสถานอื่นๆ

นอกเหนือจากโบราณสถานที่กำลังกล่าวมาแล้ว ยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่ง ที่อยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยที่ควรเยี่ยมชม เช่น

วัดสระศรี หรือวัดตระพังตระกวน โบราณสถานตั้งอยู่บนเกาะกลางน้ำ

มีเจดีย์ทรงลังกาเป็นเจดีย์ประธาน ด้านหน้าเป็นวิหารขนาดใหญ่ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ทนั้วิหารขนาดใหญ่ เป็นพระอุโบสถ ด้านใต้มีเจดีย์ขนาดเล็กอีก ๔ องค์

วัดสระศรี **วัดตระพังทอง** ในปัจจุบันยังคงมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่

มีตระพังใหญ่ กลางตระพังมีเกาะมีสะพานไม้เชื่อมเกาะไว้ทั้งสองด้าน มีเจดีย์กลมทรงลังกาฐานก่อด้วยศิลาแลง ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงองค์ระฆัง เป็นวัดที่พระกสิโศโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป นอกจากนี้ ยังเป็นวัดที่มีตำนานเล่าขานเรื่องเรือสำเภาทองของพระร่วง ที่ชาวบ้านเล่าขานกันว่าผู้มีบุญญาธิการเท่านั้นที่จะเห็นในคืนเดือนออก

ศาลตามาแดง

ศาลตามาแดง โบราณสถานที่มียาก่อนสถาปนาราชอาณาจักรสุโขทัย

ทรงเป็นปรangkแบบเขวสถน (พระพุทธรูปสลนภนภนภน) ชุดแต่งพบองค์ เขวรูปหินแบบลพบุรี ๕องค์ เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดของสุโขทัย

แหล่งโบราณคดีเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย (เตาทุเรียง)

อยู่ใกล้วัดพระพายหลวงในบริเวณแนวคูเมืองเดิมที่ เรียกว่า แม่โจน เป็นแหล่งอุตสาหกรรมของเมืองสุโขทัย

เตาทุเรียง

วัดเจดีย์สี่ห้อง อยู่ตรงข้ามวัดเชตุพนเป็นโบราณสถานที่มีย ลวดลายปูนปั้นรูปเขวคทงขยและหญิง รูปสิงห์ขง นั้เป็นประติมภกรรมที่มีค้ำยั

วัดช้างล้อม เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา

รอบฐานเจดีย์ประดับด้วยปูนปั้นรูปช้างไล่ค้ครั้งจ้ว ซึ่งในปัจจุบัน เลือมสลยเกือบหมดแล้ว

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง แหล่งรวบรวมและแสดงศิลปโบราณที่ขุดค้นทางโบราณคดี ภายในเมืองสุโขทัย

วัดช้างล้อม

๒๑๑ คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

ความสง่างามของเมืองสุโขทัย ทั้งเศษเสี้ยวของสิ่งก่อสร้างและศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้สามารถจินตนาการถึงความรุ่งเรือง

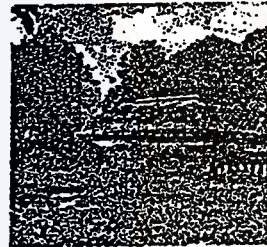
ลายปูนปั้นประดับ
ราบริมเจดีย์ใบวัดมหาธาตุ

ความยิ่งใหญ่ของเมืองสุโขทัยในช่วงเวลาที่ล่วงเลยผ่านมาก
อีกทั้งยังยืนยันถึงความสำคัญของสุโขทัยในอดีต ไม่ว่าจะ
ในฐานะราชธานีที่สำคัญ หรือในฐานะเมืองอันก่อให้เกิด

วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม แหล่งโบราณสถานโบราณวัตถุ

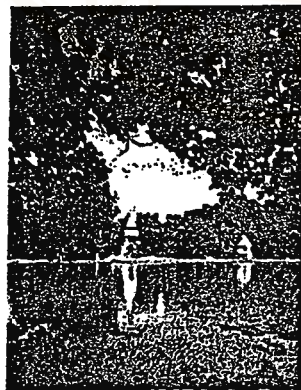
ทำให้เมืองสุโขทัยเป็นที่รู้จักและภูมิใจของชาวไทย
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง

ประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่ง ที่สร้างความประทับใจ
ใจให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เพื่อ
เลือกที่จะเยี่ยมชมร่องรอยอารยธรรม ความรุ่งเรือง
ความสงบ และความสวยงามอันลึกซึ้งที่ยังคง
หลงเหลือแต่ซ่อนเร้นอยู่ในซากและเศษเสี้ยวของ
สถาปัตยกรรมโบราณ จากการเยี่ยมชมภาพตาม
ธรรมชาติ การบุกเบิกเพื่อใช้เป็นที่พักกิน การตั้ง
บ้านเรือน ตลอดจนการลักลอบขุดหาของเก่า

วัดป่ามะม่วง

เมื่อกรมศิลปากรดำเนินการบูรณะขุดแต่ง และประกาศเป็นแหล่งท่องเที่ยว
ที่สำคัญด้านประวัติศาสตร์ทำให้เกิดรายได้ไหลเวียนเข้ามา ทั้งให้คนในชาติสนใจ

ประวัติศาสตร์ ภาคภูมิใจในความเป็นมาของ
ชาติ จะได้ตระหนักถึงความสำคัญและช่วยกัน
ดูแลรักษาแหล่งประวัติศาสตร์ให้คงอยู่ตลอดไป

การท่องเที่ยวที่ขาดความรู้ และความ
ตระหนักของนักท่องเที่ยว บางครั้งก็ก่อให้เกิด
ความเสียหายแก่โบราณสถานได้ แม้ว่าใน
ปัจจุบันจะมีหน่วยงานทางการท่องเที่ยวเข้ามา
รับผิดชอบดูแลเพื่อระวังป้องกันมิให้นักท่องเที่ยว

วัดตระพังเงิน

กระทำการใดที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่โบราณสถาน ซึ่งก็สามารถลดปริมาณ
ความเสื่อมโทรมของโบราณสถานที่เกิดจากการท่องเที่ยวได้ อย่างไรก็ตาม

หอเทวาลัยเกษตรวิมาน

ยังคงมีนักท่องเที่ยวบางส่วนที่ไม่เข้าใจ ว่าการ
กระทำและการท่องเที่ยวในลักษณะใด ที่ส่งผลเสียต่อ
แหล่งประวัติศาสตร์ เช่น การบินบอลลูนไปบน
กำแพงตัวโบราณสถาน การหิบบกโบราณวัตถุ
เพื่อการชมอย่างใกล้ชิด หรือเพื่อถ่ายภาพที่ระลึก
หรือแม้กระทั่งการเก็บก้อนหิน เศษอิฐกลับไป

เป็นสมบัติส่วนตัวที่บ้าน เพราะคิดว่าเป็นสิ่งเล็กๆไม่มีความสำคัญ ซึ่งแม้ว่าวันนี้จะยังไม่เห็นผล แต่ในอนาคตถ้าเกิดการกระทำต่อแหล่งประวัติศาสตร์บ่อยครั้งและนานวัน
ย่อมจะส่งผลให้เกิดความเสื่อมสภาพแก่แหล่งประวัติศาสตร์ก่อนเวลาอันควรแน่นอน

การไม่ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่ง
ประวัติศาสตร์ว่ามีความสำคัญ เพราะคิดเพียงว่ามีเจ้าหน้าที่คอยดูแลและปฏิบัติ
งานอยู่แล้วจะทำให้แหล่งประวัติศาสตร์หมดไป ฉะนั้นนักท่องเที่ยวต้องรู้ถึง
คุณค่าของแหล่งประวัติศาสตร์ ช่วยกันดูแล ระวัง และป้องกันมิให้ใครหรือผู้ใด
มากระทำการใดที่อาจก่อให้เกิดผลเสียกับแหล่งประวัติศาสตร์ได้ หรือเพียงแต่ดูแล
ตนเองหรือผู้ที่มาด้วยกันให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของการท่องเที่ยวที่ดี
เพียงเท่านั้นแหล่งประวัติศาสตร์ก็จะยังคงอยู่เป็นความภาคภูมิใจ
ให้กับชาติไทยต่อไป

โถสังคโลก

เทศกาลงานบุญ

นอกจากโบราณสถานจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรมแล้ว อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
ยังมีการจัดงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟในวันเพ็ญเดือนสิบสองของทุกปี ในบรรยากาศและ
สิ่งแวดล้อมของโบราณสถานภายในบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย ซึ่งจะมีการแสดงการละเล่น
พื้นบ้าน ระบำโบราณคดีสุดสุโขทัย และยังมีแสดงอีกมากมายที่แสดงออกถึงวิถีชีวิต
ของชาวสุโขทัยในอดีตตามศิลปจารึก นอกจากนี้ มีการแสดงแสงสีเสียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
อันรุ่งเรืองของราชอาณาจักรสุโขทัย ในอดีตด้วย

๒๓ คู่มือท่องเที่ยวสุโขทัย

ข้อมูลการเดินทาง

รถยนต์ส่วนตัว จากกรุงเทพฯสามารถเดินทางได้ ๒ เส้นทางคือ

๑. ตามทางหลวงหมายเลข ๑ ผ่านนครสวรรค์ กำแพงเพชร เข้าสู่ทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ ผ่านอำเภอพรานกระต่าย อำเภอคีรีมาศ ระยะทาง ประมาณ ๔๔๐ กิโลเมตร

๒. ตามทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ ประมาณ กม. ๑ ที่ ๕๐ เข้าสู่ทางหลวงหมายเลข ๓๒ ผ่านอุทยานงูน้ำครวสวรรค์ เข้าสู่ทางหลวงหมายเลข ๑๑๗ ตรงเข้าพิษณุโลก ก่อนจะเปลี่ยนไปใช้ทางหลวงหมายเลข ๑๒ เข้าสู่ห้วย รมระยะทาง ๔๒๗ กิโลเมตร

ทางรถโดยสารประจำทาง มีทั้งแบบธรรมดาและปรับอากาศ ออกจากสถานีขนส่งสายเหนือ (หมอชิตใหม่) แทนกำแพงเพชร ทุกวัน โดยใช้เวลาระหว่าง กรุงเทพฯ- สุโขทัยประมาณ ๗ ชั่วโมง ติดต่อสอบถาม รายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ บริษัทขนส่ง จำกัด (บขส.) โทร ๐-๒๕๓๓-๘๐๔๔-๖

นอกจากนี้ ยังมีบริษัทเดินรถเอกชนวิ่งบริการได้แก่ บริษัทวินทัวร์ สภาก่อจัดต่อสถานีได้ที่โทร ๐-๒๒๓๖-๕๒๐๑ และบริษัทพิษณุโลกยกแวนต์ โทร ๐-๒๕๓๖-๒๕๒๔, ๐-๒๕๓๖-๒๕๒๕

ทางรถไฟ มีรถด่วนและรถเร็วสายเหนือออกจากสถานีหัวลำโพงไปยังที่ พิษณุโลกทุกวัน จากนั้นต้องเดินทางต่อโดยรถยนต์ไปที่สุโขทัย ประมาณ ๕๙ กิโลเมตร สามารถติดต่อหน่วยบริการเดินรถ โทร. ๐-๒๒๒๓-๗๐๑๐

ทางเครื่องบิน การบินไทยมีเที่ยวบินจากกรุงเทพฯไปลงที่พิษณุโลก ทุกวัน วันละ ๔-๕ เที่ยว จากนั้นต้องเดินทางโดยรถยนต์ไปที่สุโขทัยสอบถามรายละเอียด ได้ที่ โทร ๐-๒๒๘๐-๐๐๖๐ , ๐-๒๖๒๘-๒๐๐๐ และ www.thaiair.com

บริษัท บางกอกแอร์เวย์ มีเครื่องบินจากกรุงเทพฯ-สุโขทัย ออกวันละ ๑ เที่ยวบิน เวลา ๘.๒๐ น. สอบถามรายละเอียดได้ที่ โทร ๐-๒๒๕๓-๔๕๖๖๓

ข้อควรปฏิบัติขณะท่องเที่ยวในแหล่งประวัติศาสตร์

ข้อควรปฏิบัติขณะท่องเที่ยวในแหล่งประวัติศาสตร์

๑. ควรเดินตามทางที่จัดไว้เป็นทางเดิน ไม่ควรปีนป่ายขึ้นไปบน

ตัวโบราณสถาน

๒. ไม่ใช้มือจับ ลูบคลำ สัมผัส ทิ่มแทง หรือใช้ร่างกายแตะตัว

อาคารโบราณสถาน โดยเฉพาะในส่วนของลวดลายปูนปั้น ลายแกะสลัก หรือภาพเขียนสี

๓. ไม่สติก เขียน หรือทำการใดๆที่จะปรากฏ

ข้อความ ตัวอักษร รูปภาพหรือร่องรอยใดๆ
ไว้บนโบราณสถานและโบราณวัตถุ

๔. หลังจากชมโบราณสถานแล้วไม่ควรนำ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งของโบราณสถาน และบริเวณรอบ
โบราณสถาน ไปเป็นของที่ระลึก แม้ว่าจะเป็นเพียง
อิฐก้อนเดียวหรือโบราณวัตถุสักชิ้น

๕. ไม่ทิ้งขยะหรือวางสิ่งใดไว้ในโบราณสถาน

๖. สำรวมกิริยา วาจา และไม่ส่งเสียงดังใน

โบราณสถาน

๗. แต่งกายสุภาพ เพื่อเป็นการให้เกียรติ
สถานที่ เช่นไม่ควรใส่รองเท้าแตะ เพราะโบราณ
สถานส่วนใหญ่เป็นศาสนสถาน

๘. ในการถ่ายภาพ ควรพิจารณาว่าสามารถใช้
แฟลชได้หรือไม่ เพราะอาจมีผลเสียหายกับโบราณ
สถานบางแห่ง

๙. หากมาเป็นหมู่คณะควรติดต่อวิทยากรผู้
สามารถให้ความรู้ได้

๑๐. ไม่สูบบุหรี่หรือดื่มสุราในเขตโบราณสถาน

* กรณีเข้าชมเป็นหมู่คณะและต้องการวิทยากรนำชมหรือต้องการสอบถามรายละเอียดอื่นๆ
กรุณาติดต่อได้ที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว โทร ๐-๕๕๖๑-๓๒๔๑

เอกสารอ้างอิงและคำขอบคุณ

เอกสารประกอบการเขียน

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. คู่มือท่องเที่ยว
สุโขทัย. พิษณุโลก: การท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย,ไม่ระบุปีที่พิมพ์
- ชิตา สาระยา. นำเที่ยวเมืองสุโขทัย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์สมกัณฑ์, ๒๕๓๗.
- ทิเดช เจียจันทรวงษ์. สุโขทัย มรดกโลกทาง
วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: อรุณฯ, ๒๕๓๘.
- มะลิ โคนันเทียะ. นำชมโบราณวัตถุสถาน ใน
จังหวัดสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
๒๕๑๒.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เที่ยว
เมืองพระร่วง. กรุงเทพฯ: อรุณฯ, ๒๕๒๖.
- วิภากร, กรม. สุโขทัย รุ่งอรุณแห่งความสุข.
กรุงเทพฯ: อรุณกาลาดพร้าว, ๒๕๓๔.
- ศิลปากร, กรม และกระทรวงศึกษาธิการ. มรดกไทย
มรดกโลก. กรุงเทพฯ: การศึกษาศาสตร์
การพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๔๓.
- ศิลปากร, กรม. มรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์
ประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย
กำแพงเพชร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
สมกัณฑ์.
- สิทธิ หินใจกุล. วรรณกรรมสุโขทัย. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์รามคำแหง, ๒๕๑๔.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. การพัฒนา
การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.
กรุงเทพฯ: กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ธรรมชาติและศิลปกรรม, ๒๕๓๗.

คำขอบคุณ

ผู้จัดทำขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณา
สละเวลาให้คำปรึกษา และแนะนำความรู้ต่างๆ
ในการจัดทำหนังสือเล่มนี้จนกระทั่งสำเร็จลงได้
ดังมีรายนามดังนี้

- อ.ดร.ดลพัฒน์ ยศธร
ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
- รศ.ดร.ชัชชัย ชัยจิรฉายากุล
กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
- รศ.ทิพย์พรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา
กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
- อ.วินัย รอดจำ
- ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ (ผู้เชี่ยวชาญด้าน
การผลิตสื่อคู่มือและด้านสิ่งแวดล้อม)
- ผอ.บวรเวท รุ่งรุจี
- ผู้อำนวยการส่วนอำนวยการกองโบราณคดี
กรมศิลปากร (ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี
สมัยประวัติศาสตร์ร่วมสมัย)
- ผอ.พิสิฐ เจริญวงศ์
- ผู้อำนวยการศูนย์ภูมิภาควิทยาโบราณคดี และ
วิจัยศิลป (ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์
ร่วมสมัย และการจัดการทรัพยากรทาง
วัฒนธรรม)

บันทึกความประทับใจ

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

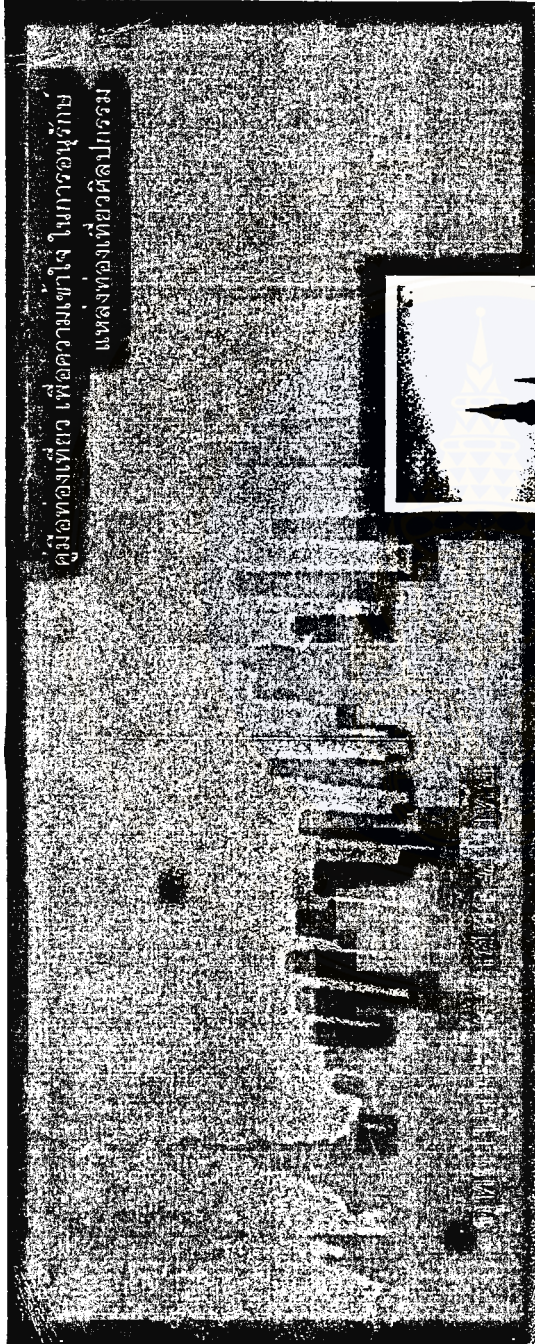

อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

คู่มือท่องเที่ยว เพื่อความเข้าใจ ในการอนุรักษ์
แหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตศิลปกรรม

"แหล่งประวัติศาสตร์
คุณค่าที่ไม่อาจเทียบเป็นราคา
หากแต่มาด้วยความภาคภูมิใจ
หากแก่คนหนึ่งคน
จะช่วยรักษาความภาคภูมิใจไว้
แหล่งประวัติศาสตร์
จะคงอยู่ตราบนานเท่านาน"

"โบราณสถานเป็นเกียรติจงชาติ
ธัญญา ๆ เพื่อก่อนเมื่อไม่มี
มีความหมาย...
"ชาวประมงไทยขาดใคร
อุตสาหกรรมกรุงเทพ ฯ แล้ว
ประเทศไหนก็ไม่มีความหมาย..."

พระราชดำรัส
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
พุทธศักราช ๒๕๐๖

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล

นางสาวมณฑาทิพย์ จันทสิทธิ์

วัน เดือน ปี เกิด

4 ธันวาคม 2518

สถานที่เกิด

กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

ประวัติการศึกษา

วิทยาศาสตรบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)

สถาบันราชภัฏ พระนคร

พ.ศ. 2537 - 2540

ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมศึกษา)

มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2541 - 2545

EXECUTIVE SUMMARY

4137787 SHED / M : MAJOR : ENVIRONMENTAL EDUCATION ;
M Ed. (ENVIRONMENTAL EDUCATION)

MONTHATIP CHANTHASIT: THE DEVELOPMENT AND THE TRYOUT OF
A TOURIST'S MANUAL ON CULTURAL HERITAGE : SUKHOTHAI
HISTORICAL PARK. MAJOR ADVISORS: DALAPAT YOSSATORN, Ph.D.,
TIPPAN NAWAWONGS, C.A.S., TAWATCHAI CHAIJIRACHAYAKUL, Ph.D.

Introduction

Backgrounds and Significance of study

Sukhothai, which literary means "the Dawn of Happiness" is, in fact , the dawn of Thailand's long history. More than 700 year ago Phra Ruang Dynasty and our ancestors rose up in result against the former powers in quest for independence. Not much later Sukhothai grew stronger and its political power as well as its leadership in economic and Buddhism were known throughout Southeast Asia. Sukhothai had managed to develop its capital and satellite towns, namely Si Satchanalai and Kamphaeng Phet into equally splendid cities. The spread of power and prosperity Sukhothai Kingdom was achieved in a way that no other Kingdom in the world had done so until the blooming of democratic era.

The remains of Sukhothai Culture is the pride of the Thai nation which remind us of the endeavor of our ancestors. Enormous numbers of temples indicate a strong faith in Theravada Buddhism and on the other hand reflects the prosperity of the economy.

The greatest heritage of Sukhothai is not just merely the remains of brick, stone and sand. We should conserve Sukhothai as to commemorate one of the world's achievements, so that one-day people will rediscover this "dawn of happiness".

Traveling at the cultural art place, the tourists probably have a knowledge about history and the importance of that place which will make the understanding and realizing in the value of that place. The studying about the long time history of the traveling place is very different to do it in a short time, except that there are the traveling manual to introduce the knowledge of that place and the way to do the conservation travelling

The way to give the conservation traveling knowledge to the tourists which include the environment education can be easier by produce the traveling manual in Sukhothais historical park. The environment education will give the knowledge, experience, persuade the tourist to realize in the value of the cultural art place, and increase the efficiency of conservation traveling.

Research Objective

To Develop and Tryout of Tourists'manual On The Cultural Heritage at Sukhothai Historical Park.

Research Scope

This research is cover only the cultural heritage area of Sukhothai historical park.

Hypothesis of the Study

The post-test scores after taking a handbook on methods of using pesticides for a tourists'manual on The cultural heritage at Sukhothai historical park, would be significantly higher than the pre-test scores at the level 0.05.

REVIEW LITERATURE

The knowledge about Sukhothai Historical Parks

Sukhothai, This word heritage is situated about 447 kilometers to the north of Bangkok. It is located in the area under the administration of Muang Kao sub-district, Muang district, Sukhothai province. The total area of park the park is about 70 square kilometers. There are at least 200 historic buildings in historical park.

Sukhothai was the center of religious , tradition and Cultural of Art. In the age of King Ramkhamhang king the rule was like father and son which follow the Buddha instruction, so the people call the king is Pho Khun which the meaning is father. The people is farmer and another agriculture which water is the important natural resources so the dam was constructed for a water supply in dry season. The dam was called “Sareedphory” or “Thamnop-pharuang”

Sukhothai was the center of commercial and industrial. The Thai alphabet was contracted in 1283, which was called “Lay Sue-Thai”. The old city Sukhothai had a big change in 1975 that the government developed a historical park and support by UNESCO.

Studying about environment cultural art

Environment cultural art was the culture heritage which produce by human and relate to art, history, historical place and the around environment, protection historical place from outside effect for suitable situation of that place.

The importance of cultural art is not in the way of commercial value but is the valuable of mind. To conserve the cultural art must consider to the surrounding environment of that places for the relationship between the, and people society. Nowadays, the culture art was abandoned and destroy by human and nature, so it is very important to conserve them for a young generation.

Type of environmental cultural art

A cultural art is the culture heritage that produces by human knowledge and skill, which have a value in Art, History, Archaeology and Architecture. The Cultural Art can provide the study of the past. Types of environmental Cultural Art are

1. Single environmental cultural art
2. Group environmental cultural art
3. Area environmental cultural art

Cause of the cultural arts place is damaged

1. Natural disaster
2. Human activities
  - 2.1 Direct way consist of pick to keep in private, take possession of that place.
  - 2.2 Indirect way consist of land using which close to the cultural place like construct a modern lulling, development of public using.

The idea in conservation and development of Cultural Art

Conserve is to keep for along time in the same situation for a profit to human. Environmental cultural arts conservation is prevent and conserve the place without destroy the surrounding environment for historical's value. Suitable Contorting the environment around the cultural arts place can be divided as

1. Atmosphere is the art and the environment must be relate and supported each other.
2. Nucleus is the cultural art that must be conserved.
3. Preservation area is the educational area and sensitive with the changing so not to do anything that effect to this area.
4. Conservation Area is the surrounding area of the cultural art place. If this area is destroyed, the cultural place will be effected, So tourists can do something that do not effect the area.

The Conservation is not only keeping but might be cover to attend everything includes the environment which is the center of life.

Ecotourism

Ecotourism is natural and cultural tourism, which the local people cooperate with, The management. To give the knowledge to the tourist can increase the conservation of cultural and environmental.

Ecotourism also relate to local live traveling which can provide the different culture of the people in different local area.

So, the Ecotourism is conservation tourism in natural and cultural which is the important thing for sustainable traveling development.

Concept about Handbook and Press

A handbook was contained with concept component, the subject which explained detail in that story. There were pictures to motivate from the readers.

In writing handbook should be wrote to easy to read and understand, short in concept, used easy words, sequence of story should be continued, the pictures and the clauses were suitable for explain that story and designed the interesting handbook for the readers.

The process in press production or handbook should be considered the targets, out line of concept, easy words, size of letters and the clauses, pictures and designed cover must be suitable.

Designing the handbook should be dominated, the contents and pictures in each page should be proportional, the sequence of the story and pictures were interested from the readers.

In developing the handbook must do the efficient of handbook and suitable to educate the targets by tryout individual or groups. So improve and tryout with target groups in the experimental.

In produce the complete handbook was depended on the budgets, the quality of working and timing in production.

The advantage and disadvantage of handbook or press are: the press or handbook can produce to suitable for the target groups, the readers can learn by themselves in every time, there are the interesting pictures and keep for long time. But they were easy to tear, high budgets and sometime the data was delayed because the complex of the process production.

METHODOLOGY

This quasi-experimental research was 2 instruments are:

1) Handbook

Size of handbook is 4.8"× 8" and 38 pages. It was reference books are:

- Backgrounds and Significance of Sukhothai historical park.
- Ancient at Sukhothai historical park.
- Ecotourism on the cultural heritage.

2) Questionnaires

- The evaluation of the quality of handbook by the expert groups.
- The evaluation of the opinions of a tourists' manual who used the Handbook.
- The pre-test – post-test learning.

The sample in quasi-experimental were the 30 a tourists' manual on The cultural heritage at Sukhothai historical park, Sukhothai to tryout the handbook in these targets. Statistics used for descriptive statistics were percentage, mean, maximum, minimum and mode to analyze. Statistical tool used for hypothesis testing was t-test to compare the pre-test and post-test scores.

RESULT

1. The size at this handbook was 4.8 x 8 inches with 38 pages. There were 99 pictures to be included in a handbook. The concept of a handbook on the cultural heritage at Sukhothai historical park and information on the cultural heritage with knowledge on the ecotourism.

2. The post-test scores of the quasi-experimental group after reading the handbook were statistically significant higher than the pre-test scores at the level 0.05.
3. The experts were evaluated the quality of handbook as good.
4. The reactions of a tourist's manual on The cultural heritage at Sukhothai historical park to the handbook were good.

CONCLUSION

From the study, it can be concluded that a handbook on methods of using pesticides for a tourists' manual develop and tryout by the researcher, was efficiency for increasing knowledge on pesticides use. The handbook has the quality in good which is evaluated by experts, and the reactions of the a tourists' manual to the handbook were good.

RECOMMENDATION

1. In the production of handbook should be considered the budgets because it's so high cost.
2. In the produce of handbook to takes the knowledge for the a tourists' manual is so difficult because must do how to write the easy words and to understand for the a tourists' manual . Whereas some words are the historical words which can not explain easy for understanding.
3. The pictures in the handbook for the a tourists' manual on The cultural heritage at Sukhothai historical park should be the color pictures.
4. The printer and scanner should be the high quality because it can prints the sharp picture.

